

**" – EI MEITÄ AUTA MUUT KUIN JUMALA
JA OMA NYRKKIMME!"**

– *Puukkojunkkarit-* ja *Murtavia voimia* -teosten
henkilöhahmot Santeri Alkion arvojen ilmentäjinä

Mirka Niskanen
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja Vesa Haapala
Helsingin yliopisto
Suomen kielen, suomalais-
ugrilaisten ja pohjoismaisten
kielten ja kirjallisuuksien laitos
Lokakuu 2014

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitos
Tekijä Författare – Author Mirka Niskanen		
Työn nimi Arbetets titel – Title " – EI MEITÄ AUTA MUUT KUIN JUMALA JA OMA NYRKKIMME!" – Puukkojunkkarit- ja Murtavia voimia -teosten henkilöahmot Santeri Alkion arvojen ilmentäjinä.		
Oppiaine Läroämne – Subject Kotimainen kirjallisuus		
Työn laji Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika Datum – Month and year Lokakuu 2014	Sivumäärä Sidoantal – Number of pages 105 s.
Tiivistelmä Referat – Abstract Tutkimuksen kohteena ovat Santeri Alkion (1862–1930) romaanit <i>Puukkojunkkarit</i> (1893–94) ja <i>Murtavia voimia</i> (1896). Tutkimuksen tavoitteena on selvittää teosten sisältämät ideologiat ja arvot. Miten henkilöahmojen aktivoimat teemat kytkeytyvät aikansa kirjallisiin lajityyppeihin ja kuvastavat Alkiolle merkityksellisiä ideologioita ja teemoja? Ovatko arvot ja niitä heijastavat teemat ominaisia nimenomaan Alkiolle vai ilmentävätkö ne yleisemminkin ajankohtana esillä olleita debatteja? Tutkimuksen aluksi esitellään Santeri Alkio sekä teokset historiallisine konteksteineen. Teosten laji- ja tyyppien tulkinnan työvälineeksi otetaan perheyhtäläisyyden käsite ja teoksia tulkitaan hermeneuttisesti. Teoksia tarkastellaan eri lajityyppien kehityksessä: kansankirjallisuutena, historiallisina romaaneina ja aateromaaneina. Teokset on mahdollista lukea osaksi kaikkia näitä lajityyppisiä. Lisäksi ne sisältävät myös realismin ja naturalismin konventioita. Teokset nähdään kaksitasoisina, joiden pintataso eli mimeettinen taso käyttää historiallisen romaanin konventioita ja syvä taso eli temaattinen taso käyttää aateromaanin konventioita. Teosten syvemmälle temaattiselle tasolle pyritään pääsemään henkilöahmojen tulkinnan avulla. Tutkimuksessa Alkion teoksista nostetaan esiin keskeisiä henkilöahmoja ja pohditaan heidän keskinäisiä analogioitaan sekä esiin nousevia teemoja, jotka ilmentävät teosten arvomaailmaa. <i>Puukkojunkkarit</i> in pääteema on kasvatustieteet. Keskeinen henkilöahmo on huonosti kasvatettu Esa Karhu, jonka naturalistinen transgressio päättyy tekojen sovitukseen vankilassa ja yhteiskuntaan sopeutumiseen <i>Murtavissa voimissa</i> . Esalle analogisena hahmona toimii hyvin kasvatettu Laitalan Valee. Kasvatusteen toinen juonne on naiskasvatustieteet. Naiset nähdään lähinnä miesten elämänsuunnan osoittajina niin, että hyvä vaimo vaikuttaa sitä kohottavasti ja huono vaimo laskevasti. Tutkimuksessa pohditaan myös naisten toimijuutta ja uhrautumista toisten vuoksi. <i>Murtavien voimien</i> pääteema on lähimmäisenrakkautta. Keskeinen henkilö on Janne Hautala, joka toimii aktiivisesti yhteisönsä hyväksi. Jannelle analogisena hahmona toimii itsekin Mikko Siikalahti. Teoksen epäitsekäiden ja itsekäiden henkilöahmojen analogiat tematisoivat lähimmäisenrakkautta, eli arkipäivän kristillisten arvojen, ja isänmaallisuuden teoksen keskeisiksi arvoiksi. Tutkimuksen johtopäätös on, että Santeri Alkion teokset <i>Puukkojunkkarit</i> ja <i>Murtavia voimia</i> kuuluvat pintatasoltaan kansankirjallisuuteen ja käyttävät historiallisen romaanin konventioita, mutta niissä on myös syvempi temaattinen taso. Teokset osallistuvat ajalleen ominaiseen realistis-naturalistisessa kirjallisuudessa esillä olleeseen keskusteluun esimerkiksi kasvatustieteiden ja kristillisistä arvoista. Teokset eivät julista selkeästi mitään ideologioita, mutta ne välittävät hienokseltaan Alkiolle merkityksellisiä arvoja, kuten lähimmäisenrakkautta ja isänmaallisuutta.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Alkio, henkilöahmo, itsekasvatustieteet, kasvatustieteet, lähimmäisenrakkautta, kristilliset arvot.		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 JOHDANTO	4
1.1 Tutkimustehtävä ja aiheen aiempi tutkimus	5
1.2 Tutkimusaineisto ja tutkimuksen kulku	7
2 SANTERI ALKIO	8
3 PUUKKOJUNKKARIT JA MURTAVIA VOIMIA KONTEKSTEINEEN	9
3.1 Puukkojunkkarit ja historiallinen puukkojunkkareiden aika	9
3.2 Murtavia voimia ja katovuodet historiallisena tapahtumana	13
4 LAJITYYPIT	17
4.1 Lajin tulkinta	17
4.2 Teokset eri lajityyppien kehyksissä	19
4.2.1 Teokset kansankirjallisuutena	19
4.2.2 Teokset historiallisina romaaneina	21
4.2.3 Teokset aateromaaneina	25
5 HENKILÖHAHMOTEORIAA	27
5.1 Henkilöhahmojen rekonstruointi	27
5.2 Henkilöhahmojen ulottuvuudet	30
6 TEOSTEN HENKILÖHAHMOT JA TEEMAT	32
6.1 Kasvatusteemat	33
6.1.1 Vimmanliekki Esa Karhu ja naturalistinen transgressio	33
6.1.2 Esa ja degeneraation loppu	37
6.1.3 Rautainen Valee – kurissa kasvatettu	43

6.1.4 Alkoholinkäyttö erityiskysymyksenä.....	46
6.1.5 Instituutiot kasvattajina.....	48
6.1.6 Naiskasvatus erityiskysymyksenä.....	54
6.1.7 Naiset elämänsuunnan osoittajina – emännän alku Santra	55
6.1.8 Naiset elämänsuunnan osoittajina – siveetön Sanna.....	57
6.1.9 Naiset toimijoina – Annikka – moderni nainen?	61
6.1.10 Naiset uhrautujina – kaikkensa antava Jannen nimetön vaimo	62
6.1.11 Yhteenvetoa teosten kasvatusteemasta	64
6.2 Lähimmäisenrakkauden teemat	66
6.2.1 Janne – toiminnan mies.....	66
6.2.2 Teosten isänmaallisuus ja agraari-idyllisyys.....	70
6.2.3 Valee – tulevaisuuden mies	73
6.2.4 Matti – tasa-arvoinen mies.....	76
6.2.5 Kirkko ja kristillisyyt erityiskysymyksinä	77
6.2.6 Roistomainen häjy Vennu	82
6.2.7 Itsekäs kestikievari Mikko	86
6.2.8 Ahneet porvarit Kalenius, Stenfors ja Klitsi	90
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	94
LÄHTEET	99

1 Johdanto

Santeri Alkio (1862–1930), vuoteen 1898 saakka Aleksanteri Filander, syntyi laihialaisen räätälin, sittemmän maakauppiaan poikana. Hänen esi-isänsä olivat vanhaa laihialaista talonpoikaissukua. (Rantoja 1935: 10.) Paitsi että Santeri Alkio oli kirjailija, vaikutti hän myös raittius- ja nuorisoseuraliikkeissä sekä toimi sittemmin poliitikkona. Tutkielmassani keskityn lähinnä niihin liikkeisiin ja debatteihin, jotka olivat esillä suomalaisen kirjallisuuden kentällä *Puukkojunkkarien* ja *Murtavia voimia* -teosten valmistumisen aikaan, 1800-luvun lopulla. Näitä Santeri Alkio myös kuvasi tuotannossaan.

Santeri Alkion kirjallisesti korkeatasoisimpana teoksena on pidetty hänen romaaniaan *Puukkojunkkarit – kuvauksia nyrkkivallan ajalta* (1893–1894). Teos alkaa kuvauksella Järvelän Santran kilpakosinnasta, siirtyy heti seuraavassa kappaleessa kuvaamaan kohmeiloissaan heräileviä puukkojunkkareita, seuraavassa puukkojunkkari Vennu Karia ja niin edelleen. Onkin sanottu, että Alkio käyttää *Puukkojunkkareissa* draamallista kohtaustekniikkaa antaen tilanteiden, tapausten ja henkilöiden puhua puolestaan (Koskimies 1965: 197). *Puukkojunkkarit* -teos ei ole erityisen juonivetoinen, vaan keskittyy toisiinsa limittyviin kohtauksiin ja ihmisiin eteläpohjalaisessa yhteisössä. Tämä lienee aiheuttanut sen, että teoksen ei ole nähty sisältävän syvällisempää tematiikkaa, vaan olevan episodimainen aikansa tapojen kuvaus. *Puukkojunkkarit* on kuitenkin monitasoinen teos, jossa päätarina seurailee Esan hahmon avulla toisaalta puukkojunkkari-ilmiön kukistumista ja toisaalta erilaisten kehityskertomusten kautta kasvatuksen merkitystä elämässä.

Alkio jatkoi *Puukkojunkkareista* tuttujen henkilöiden elämän kuvailua teoksessaan *Murtavia voimia. Kuvauksia katovuoden 1867 ajoilta*. Sen alkulehdillä Alkio kirjoittaa: "Tämä teos liittyy jatkona 'Puukkojunkkarit' -teokseen, ollen kuitenkin siitä riippumaton, itsenäinen teos". Teokset ovat nähtävissä teosparina ja henkilöhahmojen muutokset ovat tulkittavissa kirjailijan hallitsemana kehityksenä tai muutoksena intentioiden mukaan.

Waldemar Rantoja (1935: 21) näkee teoksen keskeisinä henkilöinä osin samat henkilöt kuin *Puukkojunkkareissakin*. He ovat nyt joutuneet katovuosien koettelemusten keskelle, jotka "murtavina voimina tasaannuttivat maakunnan väestön urheilunomaisia raakoja temmellyksiä ja osaltaan raivasivat maaperää uuden valistuksen ja kansallisen heräämyksen aikakauden tulolle". *Murtavissa voimissa* eivät Kareksen (1942: 206) mielestä ole enää etualalla puukkojunkkarit, vaan "herännyt isäntämies Hautalan Janne, joka nuhtelee nuh-

deltavia ja auttaa autettavia sekä yleensä eräänä 'murtavana voimana' edustaa kansan parhaimmista". Tulen tutkimuksessani esittämään, että Hautalan Janne on keskeinen henkilö *Murtavissa voimissa*, mutta hän ei ole herännyt. Olennaisinta on rakastaa lähimmäistään Vuorisaarnan neuvojen mukaan.

1.1 Tutkimustehtävä ja aiheen aiempi tutkimus

"Sepä se olikin perkeleintä!", kiljuu köytetty Karhun Esa *Puukkojunkkarien* (PJ, 338) lopussa, kun ei ehtinyt tappamaan Laitalan Valeeta. *Puukkojunkkarien* siteeratuin kohta lie-
nee naturalistinen väkivaltafantasia, jonka mukaan moni on luonut mielikuvansa Esasta:

Sitävastoin *Esa*, jos hän olisi uskaltanut, niin hän olisi ensimmäisenä laskenut *Vennun veren* ja *juonut* sen, tai kylpenyt ja piehtaroinut siinä niin verrattomalla sielullisella nautinnolla, että hän tuon kylvyn hurmauksessa olisi saattanut antaa tappaa itsensä. (PJ, 72–73, kurssiivi S.A.)

Esa on tulieluinen vimmanliekki, joka hakee yhteisönsä arvostusta tappelemalla¹. *Murtavien voimien* lopussa Esan kuvaus on tyystin toisenlainen:

Esa ei puhunut mitään. Lapset kumpikin vuorostaan isälle kertoivat ja tarinoivat lapsellisia juttujaan. Aivan kuin salaa piti hän pojalle suukoksen. Tuuli huojutti hiukan tähtkääpäitä, jotka hiljaista, kuiskaavaa ääntä pitäen koskettelivat ja tapailivat isän selkää ja käsivarsia, samalla kun tämä, nähtävästi kaunisten mielikuvien vallassa, rauhallisen tyyneenä katseli lapsiansa ja kuiskaili heille tuontuostakin hellän, hyväilevän sanan. (*Murtavia voimia*, 271.)

Esa ja hänen elämänarvonsa ovat muuttuneet näiden teosten kuluessa, samoin Hautalan Janne. Janne uhoaa *Puukkojunkkareissa* opettavansa Esan itkemään (PJ, 276) ja passittaa hänet vankilaan, mutta *Murtavissa voimissa* hän pyytääkin käytöstään Esalta anteeksi: "No unohda pois ja anna anteeksi." (MV, 204) Pro gradu -tutkielmani lähtikin liikkeelle kiinnostuksesta siihen, haluaako Alkio välittää teostensa henkilöhahmoilla ja heidän elämäntilanteillaan jotakin merkitykselliseksi kokemiaan arvoja tai ideologioita?

Pro gradu -tutkielmani perimmäinen tarkoitus on selvittää teosten sisältämät ideologiat ja arvot. Hypoteesini on, että teoksista on löydettävissä temaattinen syvätaaso, jolta löytyvät vastaukset kysymyksiini. Henkilöhahmot ja heidän elämäntilanteensa, jotka tulevat esiin

¹ Esasta tarkemmin kandidaatintutkielmassani: *Vimmanliekki Esa Karhu. Santeri Alkion Puukkojunkkarien henkilökuvauksen yhteys hänen ideologioihinsa.*

teoksen juonessa, kiteyttävät ideologisen prosessin liikkeen. Miten henkilöhahmojen aktiiviset teemat kytkeytyvät aikansa kirjallisiin lajityyppeihin ja kuvastavat Alkiolle merkityksellisiä ideologioita tai arvoja? Ovatko arvot ja niitä heijastavat teemat nimenomaan Alkiolle ominaisia vai ilmentävätkö ne yleisemminkin ajankohtana esillä olleita debatteja?

Tutkimuksessani tulen nostamaan esille aiheita ja teemoja hermeneuttisen lukutavan avulla. Alastair Fowlerin (1997: 256–263) mukaan käytettäessä hermeneuttista tulkintamallia teoksen lajianalyyssissä on ensin kartoitettava sen alkuperäinen merkitys syntykontekstissaan, eli se mitä tekijä on halunnut teoksellaan sanoa ("original meaning", "then-meaning"). Merkityksiä ei ole tarpeen lähteä hakemaan kauempaa, vaan keskittyminen teoksen lähettämiin signaaleihin riittää. Kysymyksiä voivat esimerkiksi olla millaista sanastoa käytetään, millaisia paikallisia merkityksiä välitetään, mitä konventioita tai innovaatioita välitetään. Käytännössä teos asetetaan osaksi ilmestymisajankohtansa historiallista ja tekstuaalista kontekstia, ja tavoitteena on selvittää teoksen merkitys ilmestymisajankohtanaan. Alkuperäisen teoksen konstruktio on ensinnäkin riippuvainen historiallisista ja biografisista mahdollisuuksista ja todennäköisyyksistä, toisekseen kirjallisuuden kontekstista eli odotushorisontista. Teoksen geneerinen tunnistaminen, eli historiallisille lajeille tyypillinen samankaltaisuus, on merkityksellistä luennalle.

Pyrin huomioimaan tulkinnassani teosten nyt avautuvien merkitysten ohella myös niiden kirjoitusajankohtana mahdolliset merkitykset. Alastair Fowlerin (1997: 256 – 263) kolmivaiheinen tulkintamalli huomioikin teosten niin nykymerkityksen, kirjoitusajankohdan merkityksen kuin arvioinninkin.

Vastaavaa tutkimusta Santeri Alkion kyseisistä teoksista ei ole aiemmin tehty. Alkiosta on kirjoitettu useita tutkimuksia, joille tyypillistä on Alkion poliittiseen uraan kulminoituva biografinen ote, esimerkiksi Niilo Liakan (1932), M.E. Mäen (1948) ja Aulis J. Alasen (1976) *Santeri Alkio* -nimiset teokset. Uudempaa tutkimuskirjallisuutta edustaa muun muassa hänen 150-vuotisjuhlavuonnaan 2012 julkaistu, Seppo Niemelän kirjoittama *Ajankohdainen Alkio*. Alkiota kirjailijana käsitellään muun muassa Viljo Tarkiaisen teoksessa *Kansankirjailijoita katsomassa* (1904), Pertti Lassilan teoksessa *Syvistä riveistä* (2008) sekä monissa kirjallisuushistorioissa².

Aihepiiriäni sivuaa lähimmin Arja Sahlberg väitöskirjallaan *Koivu sekä tähti. Ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion tuotannossa ja poliittisessä toiminnassa* (1995). Kuten väitöksen nimikin osoittaa, Sahlbergin työ on kirjallisuudentutkimuksellista näkö-

² Esimerkiksi Koskimies 1944: *Elävä kansankirjallisuus*, Koskimies 1965: *Suomen kirjallisuus IV*, Rojola (toim.) 1999: *Suomen kirjallisuushistoria 2.*, Lappalainen 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika*.

kulmaa laveampi. Itse lähestyn aihetta kirjallisuuden näkökulmasta, joten teoreettinen viitekehyseni ja metodologiset työkaluni vievät tutkimustani toiseen suuntaan.

Omassa työssäni pyrin ottamaan tukea useista erilaisista teorioista ja työkaluista. Tukea aiheeni hahmottamisessa on erityisesti Saija Isomaan teos *Heräämisten poetiikkaa. Lajeja ja intertekstejä romaaneissa Isänmaa, Maaemon lapsia ja Veneh'ojalaiset* (2009), jossa hän pohtii Arvid Järnefeltin teosten aatteellisuutta.

1.2 Tutkimusaineisto ja tutkimuksen kulku

Tutkimukseni aineistona ovat Santeri Alkion teokset *Puukkojunkkarit. Kuvauksia nyrkkivallan ajoilta*. (1893–94, jatkossa PJ ja *Puukkojunkkarit*) ja *Murtavia voimia. Kuvauksia katovuoden 1867 ajoilta*. (1896, jatkossa MV ja *Murtavia voimia*). Alkion teokset käsittelevät pintarakenteeltaan – aiheen ja juonenkuljetuksen tasolla – yhteisöä osana jotakin historiallista ajanjaksoa. *Puukkojunkkarien* historiallinen kehys on häjyjen nyrkkivallan aika-kausi ja *Murtavien voimien* pahimpien nälkävuosien kurimus. Teokset kuvaavat historiallisia ilmiöitä, joten kerron lyhyesti myös todellisista Etelä-Pohjanmaan häjyistä ja nälkävuosista sekä pohdin teosten mahdollista kuulumista historiallisen romaanin lajiperheeseen. Aineisto konteksteineen on laaja, joten pyrin löytämään metodologisia työkaluja, joiden avulla pysyn tutkimusaiheeni ytimessä.

Tukenani lajipiirteiden kartoituksessa toimii Alastair Fowlerin lajijäsentely. Fowler purkaa teoksessaan *Kinds of Literature* (1997/1982) perinteistä kirjallisuuden lajeja koskevaa taksonomista luokittelua ja esittää sen sijaan, että kirjallisuuden lajit muodostuvat samankaltaisuuksiin perustuvista lajiperheistä. Samankaltaisuus on lukijan tulkintaa. Tukeudun Fowlerin kolmivaiheiseen analyysimalliin, joka huomioi teoksen syntyhetken, nykyisyyden ja arvioinnin.

Näen teosten historiallisen tarinan pintarakenteena. Käytyäni läpi teosten pintarakenteet, kartoitan lyhyesti niiden kerrontaa ja syvennyn henkilöahmoteorioihin. Teosten juonisäikeet nivoutuvat lähinnä yksittäisten henkilöahmojen elämänkulkuihin. Henkilöahmot, heidän kehittymisensä, tuhoutumisensa tai heidän elämänsä kuvailun yleinen arvolaus ovat teoksissa keskeisissä osissa. Näiden kautta uskon pääseväni käsiksi piilotetumpaan syvärakenteeseen, merkitystasoon, jossa arvoja ja ideologioita kuvastelevat teemat kirkastuvat.

Uskon, että henkilöahmoja tarkastelemalla pääsen kiinni teosten syvempiin rakentei-

siin. Esimerkiksi James Phelanin (2005: 12) mukaan henkilöhahmot voivat kaunokirjallises-
 sessa teoksessa edustaa tiettyjä teemoja. Tavoitteenani on nostaa teoksista keskeisiä teemo-
 ja ja pohtia niiden suhdetta teosten kirjoitusajalle keskeisiin aatteisiin ja ilmiöihin. Tukena-
 ni tässä ovat Joseph Ewenin teoria, jota Shlomith Rimmon-Kenan esittelee teoksessaan
Kertomuksen poetiikka (1999/1983), sekä James Phelanin teoria, jota hän esittelee muun
 muassa teoksessaan *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*
 (2005). Kaunokirjalliset teokset syntyvät aina osaksi jotakin yhteiskuntaa ja kirjallista pe-
 rinnettä, joten peilaan teemoja 1800-luvun kirjallisen kentän ilmiöihin saadakseni selville,
 millaista keskustelua kirjallisuudessa ja kirjallisuudesta käytiin.

Hypoteesini on, että kirjallisuus antoi malleja käsitellä tietynlaisia yhteiskunnallisia ai-
 heita ja teemoja, ja myös Alkio osallistui teoksillaan tähän keskusteluun. Hän halusi osal-
 taan opettaa lukijoitaan ja käsitteli teoksissaan teemoja, jotka edustivat hänelle merkityk-
 sellisiä aatteita ja arvoja. Oletukseni mukaan Alkion teokset kytkeytyvät osaksi Snellmanin
 kansalliskirjallisuusperinnettä ja ovat luettavissa myös aatekirjallisuutena. Koska tutki-
 mukseni tavoitteena on selvittää teosten aatteellisuus ja arvopohja, näen mielekkäänä lä-
 hestyä niitä aatekirjallisuuden konventioista käsin. Tukena tässä luennassa käytän Susan
 Rubin Suleimanin teosta *Authoritarian Fictions* (1983).

2 Santeri Alkio

Santeri Alkion ensimmäinen kaunokirjallinen tuote oli Kyläkirjaston Kuvalehdessä ilmes-
 tynyt "Kuvaelmia katovuodelta 1867" vuonna 1885 (Rantoja 1935: 15). Alkio alkoi jo
 vuonna 1883 merkitä muistikirjaansa suunnitelmia tulevasta kirjastaan, joka "tulisi lukija-
 kunnalle joksikin hyödyksi ja samalla huvitukseksi ja ajan ratoksi". Hänellä oli aikomuk-
 sena laatia kuvaus "Suomen kansan elämästä nykyajassa". Kyseisestä romaanisuunnitel-
 masta ei valmista tullut (Alanen 1976: 60), mutta Alkion ura romaanikirjailijana käynnistyi
Teerelän perheellä vuonna 1887, joka oli ajankuvaus eteläpohjalaisesta perheestä 1860-
 luvulla. Pienempien kirjoitusten ohella muun muassa naiskasvatusta käsittelevä *Eeva*
 (1888) ja henkistä murtumista kuvaava *Mennyntä* (1892) ilmestyivät ennen hänen pääteokse-
 naan pidettyä teosta *Puukkojunkkarit* (1894) ja siihen löyhästi liittyvää jatko-osaa *Murtavia*
voimia (1896).

Alkion kirjallinen tuotanto ja koko hänen elämäntyönsä pohjautuivat jo varhain määrä-

tietoisien aatteelliselle pohjalle. 1890-luvun loppupuolelta alkaen Alkio alkoi tuntea yhä suurempaa julistamisen tarvetta, ja tuntiessaan myös orpoutta kirjailijapiireissä, hän luopui puhtaasta taidekirjallisuuden luomisesta antautuakseen kirjailijanakin aatteen palvelukseen. (Alanen 1976: 111, 147.) Myös Olavi Kares (1942: 201) mainitsee Alkiota pidetyn kirjailijan sijaan enemmänkin aateperäisen toiminnan ja julkisuuden miehenä. Toisaalta hänen jyrkempi käänöksensä tendenssikirjailijaksi tapahtui vasta *Puukkojunkkareiden* ja *Murtavien voimien* jälkeen (Alanen 1976: 114), joten näissä teoksissa aatteellisuus ei ole niin läpitunkevaa.

Alkio sanoi itse suoraan Viljo Tarkiaiselle (1904: 69) tarkoitusperänsä kirjailijana: "Se taide, jota minä voisin tuottaa, ei suinkaan pidä silmällä pelkästään taiteellisia näkökohtia, vaan tahtoo suorittaa ja rehellisesti lausua ilmi ne aatteet, jotka minä tunnen ja tunnustan." Alkio itse tiedosti kirjallisuuden merkityksen yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, eli hänen teoksistaan löytyy tarkoituksellisia ideologisia painotuksia³.

Esittelen seuraavaksi romaanien juonellisen pintatason ja niiden mahdollisen vastavuuden historiallisen romaanin konventioiden kanssa. Myös teosten pinnallisempi juonitaso kantaa merkityksiä ja korreloi syvätason merkitysten kanssa, mutta oletan että juonitason tärkeät ideologiset merkitykset kirkastuvat henkilöhahmoja tulkinnan kautta. Pintatason esittelyn jälkeen etenen teosten syvemmälle merkitystasolle, henkilöhahmojen tasolle, ja pohdin teosten aatteellisuutta.

3 Puukkojunkkarit ja Murtavia voimia konteksteineen

3.1 Puukkojunkkarit ja historiallinen puukkojunkkareiden aika

Puukkojunkkarien aikajänne kattaa sulan maan ajan⁴ jonakin vuonna "19:nneen vuosisadan keskiaikoilla" (PJ, 8). Esa Karhu on teoksessa merkittävä henkilöahmo, mutta teoksen rakenne on episodimainen, irrallinen, ja jättää välillä hänet huomioimatta. Teos alkaa Järvelän Santran kosinnan kuvauksella ja päättyy hänen häihinsä. Teoksen alussa niin Santra kuin Esakin ovat huolettomia nuoria, mutta moni asia muuttuu muutamassa kuukaudessa.

³ Esimerkiksi Rauman Lehti nro 69 28.8.1895: Nimimerkki K.F. (mahd. Konrad Fredrik Kivekäs, aiempi Stenbäck) haastattelee Alkiota artikkelissaan "Erään suomalaisen kirjailijan luona", jossa Alkio toteaa: "kyllä kirjallisuudella on muukin tarkoitus kuin olla vaan joku lorukappale" (s. 2).

⁴ Teoksessa ei mainita ollenkaan esimerkiksi lunta ja rekiä, vaan ajetaan koko ajan rattailla. Teoksen alussa Santra nukkuu 'lutissa' eli aitassa.

Santra joutuu ymmärtämättömyydessään kihloihin puukkojunkkari Ellan kanssa ja karkaa sitten rakastamansa Valeen kotiin, jossa saakin kokea odottamansa lämpimän vastaanoton sijaan tulevan anoppinsa ylenkatseen. Santra ymmärtää olleensa ajattelematon ja hän alistuisi anoppinsa haluun perua häät. Anoppi antaa lopulta siunauksensa Santran ja Valeen häille.

Santran kehityksen rinnalla kuljetetaan Esan elämänkaarta toiseen suuntaan. Teoksen alussa Esa on ajattelematon nuori puukkojunkkari, joka menettää teoksen kuluessa kotitalonsa ja vapautensa. Esa suunnittelee elämänsä suunnan kääntämistä muun muassa avioitumisen avulla, jolloin hän vertailee siveää Santraa ja hurjaa Sannaa. Vapauden menettäminen ei ole maineenhaluiselle Esalle suurin tragedia vaan se, että hän joutuu vankilaan hevosvarkaana. Hankkiessaan ajattelemattomasti mainetta puukkojunkkarina, hän menettää kotitalonsa ja kenties myös kunniallisen vaimon ja tulevaisuuden.

Puukkojunkkareiden keskeisiä henkilöitä ovat Esa Karhu ja Santra Järvelä, mutta myös Esaan vertautuva rehti Laitalan Valee, Esan vankilaan passittava Hautalan Janne, saamaton nimismies Lindblom ja puukkojunkkarit Vennu Kari ja Ella Kuivasen. Teoksen pintarakenne kuvaa puukkojunkkari-ilmiötä ja sen alkavaa hajoamista, mutta syvempinä teemoina esiin nousevat kasvatuskysymykset.

Aulis J. Alasen mukaan Osk[ar] Relander arvosteli *Puukkojunkkarit* Valvojassa loppuvuodesta 1894. Hän suhtautui teokseen suopeasti, mutta ei Alasen mukaan ymmärtänyt sen todellista merkitystä. Relander tuntuu pysähtyneen arvioinnissaan teoksen pintarakenteeseen, sillä hän käsittelee lähinnä teoksen aihetta, puukkojunkkari-ilmiötä ja puukkojunkkareiden ristiriitaa heränneiden kanssa. (Alanen 1976: 91, lisäys M.N.)

Waldemar Rantoja (1935: 20) näkee *Puukkojunkkarit* mennyttä aikaa ihannoivana. Teos on:

[- -] taiteellisesti moitteeton sivistyshistoriallinen muistomerkki Etelä-Pohjanmaan näkyvästi väkeviltä päiviltä, jolloin lakeuksien nuoret miehet muun urheilun ja suurten tehtävien puutteessa riehuivat puukkoineen, malmareineen ja pannunjalkoineen, ottivat lampaan navetasta paistikseen ja hevosen laitumelta ratsukseen lupia kyselemättä, tyhjänsivät tanssitupia ja ajelivat toisinaan viikatteet köytettyinä kärrynaisoihin, joivat ja tappelivat pitkin pitäjiä maakunnassa primitiivistä voimainsa runsautta näyttämässä ja inhimillisesti ymmärrettävää ensimmäisen häjyn mainetta ja kunniaa tavoittelemassa.

Mikäli teokselle halutaan hakea kokoavaa juonta, sellaiseksi voidaan nähdä episodien taustalla häilyvä Järvelän Santran ja Laitalan Valeen rakkaustarina. Suutaan auki saamaton Santra ei osaa kieltäytyä puukkojunkkari Ella Kuivasen kihloista ja joutuu hänen morsiamekseen. Tämän jälkeen kosiomatkalta saapuu rehti nuorimies, Laitalan Valee, jolle

Santra huomaakin haluavansa morsiameksi. Santra karkaa Valeen kanssa tämän kotiin Korvenloukon kylään, mutta puukkojunkkarit tulkitsevat tapahtuneen morsiamenryöstöksi. Häjyt tekevät hyökkäyksen Korvenloukolle, mutta kärsivät kirvelevän tappion. Teoksen lopussa tanssitaan Santran ja Valeen häitä.

Eino Leinon (1910: 75) mukaan Santeri Alkio kuvailee romaaneissaan *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* Etelä-Pohjanmaan kansanelämää osoittaen "näiden seutujen kuumaverisen rahvaan entistä raakuutta ja sen vähittäistä, vastahakoista väistymistä tietopuolisen valistuksen ja edistyksen tieltä". Alkion kuvaustapa on Leinon mielestä näissä teoksissa "miehekästä ja ytimekäästä, ei erittäin syvälle sielullisiin ongelmiin tunkeutuvaa" (mt.). Leinon arviointi viittaa myös teosten sivistyshistoriallisiin⁵ ominaisuuksiin, niiden arvoon kansanelämän kuvauksena. Muutkin arvostelijat näkevät teokset lähinnä sivistyshistoriallisesti arvokkaina. Esimerkiksi Olavi Kareksen (1942: 202) mukaan *Puukkojunkkareissa* lukijan eteen asetetaan häjyjen valta-aika, jolloin juoppoutta, tappeluita, viljelä mellakoita ja murhia pidettiin Etelä-Pohjanmaalla "jokapäiväiseen elämään kuuluvina asioina".

Liisi Huhtala (1985: 117) näkee Alkion teokset *Teerelän perhe*, *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* eteläpohjalaisen maaseudun murroksen kuvaajina, joissa kaikissa peruskonfliktina on uuden ja vanhan sekä järjen ja järjettömyyden taistelu: 1880-luvun kehitysoptimismien hengessä Alkio uskoo teoksissaan yhteiskunnan ja ihmisten kehitettävyyteen.

Puukkojunkkareiden pintatasolla Santeri Alkio käsittelee jo kirjoitusajankohtana kadonnutta historiallista aihetta. Esimerkiksi Lassila (2008: 233) on nostanut esiin Alkion pyrkimykset kulttuurihistorialliseen tarkkuuteen teoksissaan ja halun pelastaa yksityiskohtia jo katoamassa olleesta maalaiselämästä. Kustaa Vilkun (1950: 152) mukaan varsinaista puukkojunkkarikautta olivat 1840–1860-luvut. Pahimpana kautena pidetään vuosien 1850–1867 välistä aikaa, ja henkirikosten huippu sattuu vuosiin 1864–65. Heikki Ylikankaan (1976: 309) mukaan Etelä-Pohjanmaalla yleinen järjestys ja tavat alkoivat järkkäyä jo edellisellä vuosisadalla. Nuoriso sakkiutui, ryhtyi harrastamaan vapaa-ajallaan vaeltelua talosta ja kylästä toiseen, pelasi uhkapelejä, tunkeutui kutsumatta juhliin, juopotteli ja teki ilkivaltaa. Pikkuhiljaa häiriökäyttäytyminen pahentui. Liikkuvuutta alettiin parantaa varastetuilla hevosilla, vaadittiin taloista viinakestitystä väkivallalla uhkaamalla, omaisuusrikokset ja tappelut lisääntyivät. Huippukautena maakunnassa surmattiin toistakymmentä ihmistä vuotta ja 100 000 asukasta kohti, pahimpana aikoina ja pahimmilla alueilla 50–60 vuotta ja 100 000 asukasta kohti, vastaavan suhdeluvun ollessa koko maassa noin 2–3. (Mts. 309.)

⁵ Sivistyshistoriallisuus tarkoitti Lassilan (2008: 20) mukaan sitä, että kansankirjallisuudessa näkyi suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan sivistyminen, kehittyminen alkeellisuudesta kulttuurikansakunnaksi.

Ylikankaan kuvailema rettelöinti vastaa *Puukkojunkkareiden* tapahtumia. Surmatöiden kuvauksilla Alkio ei kuitenkaan teoksessaan mässäile. Esa yrittää tappaa teoksen lopussa Valeen, mutta epäonnistuu (PJ, 336). Leevi Valkaman (1979: 130) mukaan Alkio kaavaili teokselle myös loppua, jossa Esa onnistui surmaamaan Valeen, mutta lopullisessa versiossa surmaa ei tapahdu.

Teoksen ainoa surmattu on laukkuryssä⁶ Ontrei, eikä hänkään kuole tappelussa tai koston vuoksi, vaan hän joutuu ryöstömurhan kohteeksi. Koipi-Siukku⁷ vihjaa Vennulle aikovansa ryöstää Ontrein (PJ, 219) ja joutuu samalla Vennun kiristyneen kohteeksi (PJ, 220). Koipi-Siukku päättää tappaa laukkuryssän (PJ, 222) ja syöksähtää ulos hänen peräänsä (PJ, 226). Ontrei ei kuole siis puukkojunkkarien kilvoittelussa vaan rahanahneiden ryöstömurhaajien uhrina.

Vilkunan (1950: 152) mukaan häyjä oli kahta tyyppiä: varsinaisten puukkojunkkareiden lisäksi oli (metsä)rosvoja ja varasjoukkueita. Myös Alanen (1931: 8) tekee vastaavan erottelun. Rosvojoukot harjoittivat toisen omaisuuden anastamista salaa tai julkisesti väkivaltaa käyttämällä, puukkojunkkarit taas pitivät tappeluita ja puukotuksia eräänlaisena urheiluna.

Esa on Alkion kuvauksen perusteella puhdas puukkojunkkari ja Vennu Kari hengenheimolaisineen edustaa puukkojunkkari-ilmion varjolla rötösteleviä varkaita. Esa tekee eron itsensä ja Vennun joukkion välille esimerkiksi havaitessaan heidän suunnittelevan Ontrein ryöstöä (PJ, 224–225): "Mutta totta jumaliste, te olette oikeita roistoja, tavallisia knapin varkaita!"

Ylikankaan (1976: 312) mukaan puukkojunkkarit tähtäsivät aggressiivisella käytöksellään korvikestatuksen luomiseen ja avasivat tietä sosiaaliseen nousuun. Kustaa Vilkuna (1950: 153) näkee puukkojunkkari-ilmion syynä rahahäät⁸, joissa määriteltiin keskinäinen arvojärjestys. Molempien tulkintojen taustalla ovat huomiota itselleen hakevat nuoret miehet. Reino Kallion⁹ mukaan syinä on nähty myös muun muassa virkavallan saamattomuus, nuorisokysymykset, kyläkuriin pohjautuva joukkoilmiö ja sosiaalisen kontrollin aiheuttama vastareaktio. Mika Remes¹⁰ näkee legendaaristen Iso(n)talon ja Rannanjärven rettelöinnin taustalla olleen maineen ja julkisuuden halun. Mielestäni tämän arvion voi laajentaa kos-

⁶ Laukkuryssät eli reppuryssät olivat kierteleviä kauppiaita, jotka kauppasivat tavaraa suuresta nahkalaukustaan. He kulkivat Itä-Karjalasta tai Venäjältä käsin.

⁷ On huomattava, että Koipi-Siukku ei ole talollinen, vaan renki. Ks. myös s. 28 ja PJ s. 20.

⁸ Rahahäissä myytiin runsaasti alkoholia ja kuokkavieraat olivat sallittuja, jopa toivottuja (Vilkuna 1950: 153). Vieraat antoivat raharingeissä rahaa ja saivat vastikkeeksi viinaryyppyjä.

⁹ <http://historiatieto.wordpress.com/puukkojunkkareiden-aika/>

¹⁰ http://www.tiede.fi/artikkeli/jutut/artikkelit/isotalo_ja_rannanjarvi_janosivat_julkisuutta

kemaan koko puukkojunkkari-ilmiotä. Maineen ja julkisuuden halu ajoivat miehiä esiintymään rehvakkaasti rahahäissä ja muissa tilaisuuksissa, joissa yleisöä oli tarjolla.

Esa pitää itseään ja toimiaan rehellisenä, hän edustaa puhdasta puukkojunkkaria, jolle esimerkiksi hevosen ottamiset olivat häjyn roolin vuoksi aikanaan sallittuja. *Hevosen ottamisen* tahallinen väärintulkitseminen *hevosvarkaudeksi* ja asian vetäminen käräjille teoksen lopussa on siksi Esaa kohtaan loukkaus. Myös Janne myöntää tämän pyytäessään asiaa anteeksi *Murtavissa voimissa*:

"Kun minua siitä rangaistiin vielä varkauden nimellä."

Janne hapuili uudestaan Esan kättä.

"No unohda pois ja anna anteeksi. Se ei sinun mainettasi enää pilaa, sillä kaikki tietävät, että ne ovat olleet nuoruuden erehdyksiä, ja pitävät sinua rehellisenä, kunnan miehenä." (MV, 204, harvennus S.A.)

Myös muut näkevät eron Esan ja Vennun joukkion välillä. "On olevinansa niin kovin rehti", tuumaa Vennu Esasta (PJ, 243).

Puukkojunkkari-ilmio on monisyinen ilmio. Puhtaat puukkojunkkarit, kuten Esa Karhu, hankkivat mainetta tappelemalla ja hevosajoilla. Tästä muodostui hyväksytty käytösmalli Pohjanmaalla, jota Alkiokin pyrkii *Puukkojunkkareissa* aikansa ilmiönä kuvaamaan ja ymmärtämään. Toisen joukon muodostavat puukkojunkkari-ilmion varjolla varastelevat rikolliset ja laiskottelijat, joita edustavat muun muassa Vennu Kari ja Ella Kuivanen. Esan käytöstä Alkiio pyrkii selittämään hänen kasvatuksensa puutteellisuudella, johon palaan tarkemmin syvempien teemojen käsittelyssä.

3.2 *Murtavia voimia* ja katovuodet historiallisena tapahtumana

Murtavien voimien löyhä päätarina seurailee nälkävuosien pahinta kurimusta ja sen helpotumista. Teos alkaa "sunnuntaipäivänä toukokuun lopulla vuonna 1867" (MV, 7) ja päättyy, kun "kaksivuotisen talven hyinen selkä köyristyi, pehmisi, suli ja hävisi" (MV, 262). Teos pitäytyy kuvaamaan mainituista katovuosista myöhempää, aikajänteen kestäessä kevästä 1867 kevääseen 1868. *Murtavia voimia* kuvaa aiheitaan *Puukkojunkkarien* tavoin usean henkilön näkökulmasta nostamatta ketään yksilöä suoranaiseksi päähenkilöksi. Episodimaisuus on ominaista myös *Murtaville voimille*, joskaan sen osat eivät mielestäni jää aivan yhtä irrallisiksi toisistaan kuin *Puukkojunkkarien* episodit.

Teoksen alussa eletään toukokuuta 1867, jolloin sankka lumi peitti vielä maan. Katoaikaa on kestänyt jo vuoden verran, ja nälkävuodet saavat entistä tiukemman otteen tuoden

tullessaan taloudelliset ongelmat, nälän ja sairaudet. Vuoden kuluttua elämä alkaa palata uomiinsa, mutta paljon on muuttunut nälkävuosien alusta, saati puukkojunkkarien ajoista.

Murtavien voimien keskeisiä henkilöitä ovat Hautalan Janne, Varpulan Valee, ponteva nimismies Grönberg ja ahne kestikievari¹¹ Mikko Siikalahti. Teos kuvaa ihmisten kohtaloita ja luonteita suurten nälkävuosien keskellä: osa heistä sairastuu ja kuolee, osa kokee taloudellisen katastrofin, toiset koettavat auttaa muita ja toiset hyötyä tilanteesta. Teoksen pintarakenne on *Puukkojunkkarien* tapaan realismiin pyrkivää kansankuvausta. Teoksen keskiössä on Hautalan Janne ja hänen toimensa yhteisönsä auttamiseksi.

Päivi Lappalainen (1999b: 70) näkee *Puukkojunkkareissa* kuvattavan häyjä ja heränneitä kollektiiveina, joista nousevat esiin yksilöinä erityisesti Esa ja Janne. Teosta tarkemmin luettaessa voidaan huomata, että Esan ja Jannen edustamat vastapoolit eivät ole niinkään häjyt ja heränneet vaan mielivalta ja järjestäytyneet yhteisö. Tähän palaan tarkemmin myöhemmin.

Nimimerkki E.E.T¹² näki kirja-arviossaan Pohjalaisessa jouluaattona 1896 murtavien voimien olleen "[-] Jumalan antamat täydelliset katovuodet ja voimakas, horjumaton järjestysvallan kohouminen ja ylläpito. Jumalan rankaiseva käsi ja lain kova koura, ne ainoastaan saivat lannistumaan etelä-pohjalaisten mitään tietämättömän yltiöpäisyyden ja korskeuden."

Murtavien voimien historian kuvaus pohjaa Suomen ja samalla koko Euroopan viimeisiin nälkävuosiin. Kylmästä ilmastojaksosta johtunut katojen sarja alkoi Suomessa vuonna 1856. Hyvin ankarat katovuodet koettiin vuosina 1862 ja 1865, kunnes vuonna 1867 iski todellinen katastrofi (Virrankoski 2012: 214). Eino Jutikkalan (2003: 506) mukaan kevään 1867 sää oli ainutlaatuisen kylmä. Heinäkuu oli poutainen ja erittäin lämmin, mutta laiho ei ennättänyt kypsyä ennen syyskuun syysshalloja. Leipäviljaa saatiin alle 60 % normaalisadosta, ja siitäkin ohra oli pääosin vahingoittunutta. Myös perunaa tuli hyvin vähän. (Virrankoski 2012: 214.) Kari Pitkäsen (1991a: 41) mukaan sääolot olivat tärkeä, mutta eivät ainoa tekijä katastrofille. Kyseiset ilmiöt eivät ole vain tapahtumia, vaan samalla rakenteita. Ne ovat ymmärrettävissä vain suhteessa aikakauden poliittisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin¹³. Myös *Murtavia voimia* sisältää viittauksia siihen, että Alkio ymmärsi katovuodet katoa laajempaan ilmiöönä. Huonot ajat olivat konteksti, mutta tilan-

¹¹ Kestikievari oli vauras talonpoika jolle oli myönnetty taloonsa kestikievarioikeudet. Hevosilla matkustavat pystyivät yöpymään kestikievarissa ja saivat sieltä hollikyydin seuraavaan kievariin.

¹² Oletettavasti Esa Eetu Takala, Alkion ystävä ja työtoveri, ks. esim. Alanen 1976: 171.

¹³ Myöskään Vappu Ikosen (1991: 281) mukaan nälänhätä ei ole selitettävissä pelkästään satojen epäonnistumisella. Mahdollisuudet nälkäkriisin torjumiseen riippuvat elintarvikkeiden maahantuontimahdollisuuksista, talouden kehitysteesta ja taloudellisen johdon harjoittamasta talouspolitiikasta.

teeseen yhdistyi muitakin ajan lieveilmiöitä. Esimerkiksi Hautalan Jannen on ajanut taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen hyväntahtoisuus: hän on auttanut toisia takaamalla velkoja. Kaikki eivät ole yhtä hyväntahtoisia vaan vaativat lainaamistaan rahoista korotkin "pennin päälle" (MV, 88).

Ja hänestä näytti kuin koko se ryhmä, jota vastaan hän oli elämässään sotinut, tuo penninnylkijäjoukko ja herrat, joilla kumpaisillakin näytti olevan niin luja pohja jalkainsa alla, olisivat olleet yhteis[es]sä liitossa masentamassa ja hävittämässä itsenäistä talonpoikaa... (MV, 88–89, korjaus M.N.)

Palaan tähän Hautalan Jannen kytevään herravihaan tarkemmin syvemmän tason teemoja käsitellessäni.

Pitkäsen (1991b: 207) mukaan nälkävuodet hahmotetaan usein niihin liittyvän poikkeuksellisen suuren kuolleisuuden vuoksi. Vuonna 1868 menehtyneiden määrä oli kolminkertainen normaalitilanteeseen verrattuna (mts. 208), ja kaikkiaan vuosina 1867–1868 haudattiin yli puolet enemmän ihmisiä kuin normaalioloissa: 200 000 suomalaista¹⁴. (Pitkänen 1991a, 41.) Korkean kuolleisuuden ohella katovuosien koettelemuksia olivat myös toimeentulon epävarmuus ja työn puute, nälänhätä, kerjuulle joutuminen, talon menettäminen, vääryydet, epätoivo ja kanssaihminen itsekkyyden (Pitkänen 1991b: 207). Kuolema on läsnä myös *Murtavissa voimissa*, ja se muuttuu joillekin arkiseksi asiaksi, kuten rengille joka asettelee tienposkesta löytyneen ruumiin arkkuun. "Minä katkaisin kirveellä sen koi- vet, kun ei muuten mahtunut", kerskailee renki Valeelle (MV, 196), mutta Valee ei ole ajan kovettama, vaan hämmästelee rengin julmuutta. Alkio pyrkii ymmärtämään myös nälkää näkevien käpertymistä itsekkyyteen. Valee ottaa kyytiinsä kerjäläisnaisen, jonka suhtautuminen lapseensa vaihtelee:

Vaimon voimat olivat jossain määrin palanneet. Hän ryhtyi korjaamaan lasta syliinsä. Miksi se oli niin omituisesti kankea? Kiireesti äiti paljasti se kasvot. Lapsi oli kuollut. Äiti päästi muutamia tuskallisesti valittavia ääniä ja suuteli kuolleen lapsen sinisiä huulia ja vaalenneita, kalpeita poskia. Mutta sitä ei kestänyt kauan, sillä kohta perässä hän vähän kummalliselta näyttävällä riemulla alkoi kiittää Jumalaa siitä, että hän oli korjannut lapsen pois kärsimyksistä ja vaivoista. Valeen mielestä näytti siltä, että äiti riemuitsi oikeastaan o m a s t a pelastuksestaan, kun oli vapautunut lapsesta. Ja siksi se herätti hänessä vastenmielistä tunnelmaa. Eikä käsitys suinkaan siitä parantunut, kun vaimo äskeiseen verraten hyvinvoinnin hymy huulilla huokasi, häneen katsoen: "Kun sais vielä voileipää." Lapsi oli jo silloin heitettyä itseksensä heinäin päälle. Valee ei ollut toivo-

¹⁴ Vuoden 1868 tammi-elokuun aikana kuoli 117 000 suomalaista, noin 6% väkiluvusta (Virrankoski 2012: 215).

musta kuulevinaan. Mutta ei ollut taas pitkä aika kulunut, kun vaimo tempasi lapsen syliinsä, itki, suuteli, puristi sen kangistunutta ruumista rintaansa vasten ja osoitti sellaista äidin surua, että Valeen jo melkein kyyneleet nousivat silmiin." (MV, 214, harvennus S.A.)

Kuolleisuuden välittömänä syynä olivat ensisijaisesti kulkutaudit. Kun köyhiltä loppui syötävä, he lähtivät kerjuulle perhekunnittain ja koettivat hakeutua viljaville seuduille. Kerjäläisten mukana levisivät kulkutaudit levittäen kuolemaa myös varakkaisiin taloihin ja vauraille seuduille. (Virrankoski 2012: 215.) *Murtavissa voimissa* kulkutauteihin kuolee myös Hautalan Janne vaimoineen. He ovat auttaneet köyhiä perustamalla kopukan¹⁵ ja sairaiden määrän lisääntyä ottavat heitä asumaan myös omaan asuinrakennukseensa (MV, 231).

Murtavia voimia antaa realistisen oloisen kuvan katovuosista, jotka muodostavat monisyisen historiallisen viitekehyksen teokselle. Molemmat Alkion teokset myötäilevät pintatasolla kuvaamiaan historiallisia ilmiöitä. Sivistyshistoriallinen tarina ei kuitenkaan täytä teosten kaikkia merkitystasoja, vaan henkilöhahmoanalyysillä on mahdollisuus löytää syvemmältä uusia aiheita ja teemoja.

Jaottelussani teosten kahteen eri tasoon etsin hieman samaa ajatusta kuin Michael Riffaterre. Hän erottaa kaunokirjallisissa teksteissä kaksi merkitystasoa. Esimerkiksi runo kertoo yhdestä asiasta, mutta merkitsee toista (Riffaterre 1978: 1). Lingvistinen taso hahmotuu lineaarisesti ja pyrkii mimesikseen, jäljittelyyn, se perustuu sanojen tavanomaisille merkityksille (mts. 5). Alkion teoksissa tätä lingvististä tasoa edustaa teosten juonellinen pintataso historiallisten tapahtumien kuvauksineen. Niiden opettavainen sivistyshistoriallisuus viittaa toki pintaa syvemmälle, mutta varsinaista syvätasoa edustavat ideologisia näkemyksiä kantavat henkilöhahmot. Riffaterre (1978: 4) nimittää tätä epäsuoran ilmaisun ulottuvuutta semiosiksen tasoksi, kirjallisen merkitsevyyden lähteeksi.

Riffaterren (1978: 4) mukaan lingvistisen tason poikkeavuudet eli anomaliat antavat viitteitä tekstin syvemmästä merkitystasosta ja semiosiksesta. Alkion teoksissa anomalioina voidaan nähdä esiin tuodut syyt tiettyjen henkilöhahmojen toiminnalle. Esimerkiksi Vennu Karin ja Ella Kuivasen käytöstä kertoja ei taustoita, mutta Esa Karhun käytös perustellaan hänen huonolla kotikasvatuksellaan ja ajan ilmiöillä. Tämä anomalia viittaa syvemmälle merkitystasolle, semiosikseen, jolla teos keskustelee kasvatuksen merkityksestä. Syvempään merkitystasoon palaan teemojen käsittelyn myötä.

¹⁵ Kopukka oli vauraan talon piharakennukseen sijoitettu köyhien keittuhuone (Palmgren 1956: 42).

4 Lajityypit

4.1 Lajin tulkinta

Alastair Fowler (1997: 41) purkaa luokittelevan lajijäsentelyn ja esittelee sen sijaan perheyhtäläisyyden käsitteen. Perheyhtäläisyydessä kaikkia saman perheen jäseniä ei välttämättä yhdistä yksikään sama ominaisuus, vaan ne voivat kuulua perheeseen useilla eri tavoilla. Tämä perheelle yhteinen uniikki ominaisuusjoukko muodostaa jokaiselle lajille ominaisen kaltaisuuksien repertoarin, josta sen jäsenet valikoivat itselleen piirteitä. (Mts. 55.) Laji on siis eräänlainen malli, johon yksittäiset teokset suhteutetaan. Jos lukija näkee teokset toistensa kaltaisina, ne kuuluvat jollain tasolla samaan perheeseen. Fowlerin (1997: 42) mukaan kaltaisuus perustuu kirjallisuuden traditioihin. Perityt koodit, vaikutteet ja jäljittely kytkevät teokset samaan lajiperheeseen. Esimerkiksi *Puukkojunkkarit* on luettu usein aiheeltaan kansankirjailijoiden teoksiin mutta sisällöltään myös naturalistiseen lajiperheeseen kuuluvaksi, erityisesti eläimelliseksi kuvatun Esan vuoksi.

Pirjo Lyytikäinen (2005: 13) näkee Fowlerin kaltaisuuden kriteerin vaarallisen epämääräisenä. Hänen mukaansa sen toiminnan edellytyksenä on tulkinnan systemaattisuus. Kaltaisuudet voidaan nähdä lajia synnyttävinä vain, jos ne voidaan ymmärtää jonkin mallin kautta. Muussa tapauksessa kaltaisuus on järjestäytymätön kriteeri. Riikka Rossin (2009: 44–45) mielestä repertoarissa olennaista onkin toistensa kaltaisten piirteiden joukko, eikä hänestä pelkkä yksittäinen motiivi tai piirre riitä liittämään teosta tiettyyn lajiin.

Käsiteltävät Alkion romaanit sisältävät elementtejä useista lajityypeistä, eikä niiden yksityiskohtainen luettelointi anna tulkinnalle lisäarvoa. Merkittävämpää on sen sijaan, jos teokset lähettävät useita signaaleja samasta lajiperheestä. Nähdäkseni Fowlerin perheyhtäläisyys antaa tukea tulkinnoilleni. Jos lukijana tulkitsen teosten muistuttavan piirteiltään jotakin lajityyppiä, tulkintani on relevantti, vaikka aiemmat tutkijat eivät olisikaan päätyneet vastaavaan tulkintaan.

Kun teoksen alkuperäinen merkitys on saatu kartoitettua, seuraava vaihe on tulkinta. Tulkinta nykyhetken näkökulmasta ("now-meaning") sisältää alkuperäismerkityksen lisäksi myöhemmät mahdolliset merkitykset ja dialogia käydään myös aiemman tulkintahistorian kanssa. Säilytettäessä alkuperäinen merkitys säilyy tulkinnassa myös kirjailijan oma ääni. Tutkijan tulkitsessa teosta omasta näkökulmastaan, hänen on oltava tietoinen myös alkuperäiskontekstia myöhäisemmästä asemastaan historiassa. (Fowler 1997: 263–276.)

Fowlerin (1997: 263–264) mukaan toinen analyysivaihe on lähes vastakkainen ensimmäiselle, luennan sijaan kritisoidaan ja pohditaan merkitystä. Tulkintavaihe laajentaa ja hämärtää luennan esiintuomia muotoja. Tulkinnat usein muokkaavat lajeja ehdottamalla niille uusia ryhmittymiä. Historiallinen perinne tulee ilmi alkuperäisestä merkityksestä ja ryhmittely lajeihin uusista tulkinnoista ja uudelleenryhmittelystä.

Kolmas vaihe on evaluaatio eli työn arviointi, joka on keskeinen erityisesti kritiikissä. Kullakin ajalla on oma arvostuksensa, ja tiettyjä lajeja pidetään arvostetumpina. Fowlerin mukaan aiemmat ja uudet arvioinnit ovat yhtä oikeutettuja. Menneisyydelle relevantit arvot on otettava huomioon, jotta arvio olisi pätevä. Arviointi perustuu aina kyseisen lajin kriteereihin, mikä tahansa teos voi olla hyvä lajissaan. Arvostetuimman genren suhteen on oltava erityisen varuillaan, sillä sen arvot voivat laajentua yleisiksi normeiksi. (Fowler 1997: 272–276.)

Saija Isomaan (2010: 125) mukaan Fowler ei tyydy luomaan teoreettista lähestymistapaa ja analyttisiä työkaluja lajitutkimukseen, vaan hän käsittelee yksityiskohtaisesti genreille annettavia rooleja tulkinnassa. Fowler antaa merkittävän painoarvon hermeneuttiselle lähestymistavalle, ja se on ratkaiseva valinta suhtautumisessa lajitutkimukseen yleensäkin. Sen sijaan että Fowler pyrkisi rakentamaan strukturalistisia, epähistoriallisia lajitypologioita, hän pyrkii tunnistamaan historiallisia lajeja, jotta yksittäisiä teoksia voidaan tulkita niiden geneerisessä kontekstissa. Lajiteoria siis palvelee hermeneuttisia pyrkimyksiämme ymmärtää kirjallisia töitä niiden historiallisesti merkityksellisissä konteksteissa. Tämän painotuksen vuoksi ei ole tarpeen rakentaa lajitypologioita.

Isomaan (2010: 126) mukaan Fowler antaa hermeneuttisen tradition painotuksessaan erityisen suuren arvon E.D. Hirschin ideoille ja jaotteluille. Kuten Hirschkin, Fowler ottaa intentionaalisen aseman – tosin maltillisen – toteamalla, että tutkija voi alkuperäisen työn konstruoimalla selvittää, mikä on ollut tekijän alkuperäinen intentio eli se tavoite, mihin hän teoksellaan pyrkii. Fowler hyväksyy myös ajatuksen "alkuperäisestä" tai tekijälähtöisestä merkityksestä, mikä juontaa Hirschin erotteluun työn alkuperäisen merkityksen ja sen myöhemmän merkitsevyyden välillä. Tämän lähestymistavan ansio on sen herkkyyks lajien historiallisuudessa ja historiallisiin muutoksiin kirjallisten töiden vastaanotossa. (Isomaa 2010: 126.)

Fowlerin (1997: 126–128) mukaan historiallisten lajien muovaamien lajikoodien ohella teoksen muotoon ja sisältöön vaikuttavat myös puoligeneeriset eli näennäisgeneeriset (*quasi-generic*) kategoriat. Näitä kvasigenrejä ei tule sekoittaa historiallisiin lajityyppeihin. Kvasigenrejä ovat muun muassa kirjallisten koulujen, virtausten ja kirjailijoiden omat re-

pertoaarit, rakennetyypit ja myyttiset tyypit, kuten etsintämatka.

Fowler (1997: 128) näkee eri koulukuntien repertoaarit historiallisista lajeista erillisinä virtauksina. Esimerkiksi naturalismi rajautuu lajijäsennyksen ulkopuolelle ollen ennemminkin virtauskoodi. Virtaus eroaa lajista siten, että virtausten piirrepertoaarit ovat riippumattomia historiallisista lajeista. Virtauksen piirrepertoaari toimii historiallisen lajin repertoaaria yleisemmällä tasolla ja on siksi yleensä yhdistettävissä historiallisiin lajeihin niiden tunnistettavuuden silti säilyessä. (Mts. 128.)

Bo Pettersson (2006: 159) varoittaa käyttämästä lajileimaa yleistäjänä tulkinnassa. Hän näkee Fowlerin tavoin myös lajeja pienempiä virtauksia, suuntauksia. Suuntaus voi yhtyä tiettyyn lajiin niin vahvasti että suuntaus on pelkän termin sijaan oma lajinsa, kuten naturalismi. (Mts. 160.) Omassa tutkimuksessani tulen suhtautumaan avoimin mielin Alkion teosten lajipiirteisiin, sillä niistä voi olla löydettävissä piirteitä useammasta lajityypistä ja virtauksesta.

Fowlerin lajianalyysissä kartoitetaan teoksen syntyhetki, historiallinen konteksti ja sen esiin nostamat signaalit. Tuotaessa analyysi syntyhetkestä tätä päivää kohti, saadaan tulkinnalle lisää perspektiiviä. Olen esitellyt Alkion teosten historiallisen kuvauksen ajallispaikallisen pintatason, seuraavaksi paneudun niihin lajityyppeihin, joihin teokset selkeimmin viittaavat kuuluvansa muotonsa tai sisältönsä puolesta.

4.2 Teokset eri lajityyppien kehyksissä

4.2.1 Teokset kansankirjallisuutena

Santeri Alkio esitellään usein kirjallisuushistorioissa kansankirjailijoiden ryhmässä yhdessä muun muassa Pietari Päivärinnan ja Kauppi-Heikin kanssa¹⁶. Talonpoikaistaustansa ja vähäisen koulutuksensa vuoksi Alkio kuuluukin kansankirjailijoiden joukkoon. Kansankirjailijaksi luettiin maalauskansasta lähtöisin oleva itseoppinut suomenkielinen kirjailija, joka kuvasi oman elämänpiirinsä – yleensä oman kylänsä tai kotiseutunsa – kansanihmisiä ja elämää (Lassila 2008: 5). Kansan keskuudessa elävien nähtiin kykenevän kuvaamaan kansan oloja tarkemmin ja lähemmin kuin oppineempien kirjailijoiden (Tarkiainen 1904: 5).

Kansankirjailijoiden esiinnousu 1880-luvulla kytkeytyy sekä suomalaisuusliikkeen että realismin vahvistumiseen. Suomalaisuustaistelu motivoi kansankirjailijoita, koska useim-

¹⁶ Esimerkiksi Rafael Koskimiehen *Elävä kansalliskirjallisuus*-teoksessa otsikon "Itseoppineet kansankuvaajat" alla ovat Santeri Alkio, Kauppi-Heikki sekä "muuta itseoppineita" (1944: 474).

mat heistä näkivät tehtäväkseen kansan valistamisen ja sen avulla myös henkisen ja aineellisen elämisen tason nostamisen. (Huhtala 1981: 78.) Kansankirjailijat täyttivät aikansa kulttuuri- ja kirjallisuuspoliittista tehtävää. He kuuluivat osana fennomaanien suureen hankkeeseen, jossa haluttiin saada aikaan alkuperäinen suomenkielinen kirjallisuusinstituutio ja kirjallisuus. (Lassila 2008: 19.)

Kansankirjailijat eivät itse välttämättä kokeneet suhdettaan aiempaan kirjallisuuteen radikaalisti erilaisena, vaan he halusivat toisaalta levittää sivistystä omaan elinpiiriinsä, toisaalta kuvata kansan elämää sivistyneistölle. Kansankirjailijat sijoittuivat kansan ja sivistyneistön väliin toimien välittäjän asemassa. Pertti Lassilan (2008: 230) mukaan taipumus opettavaisuuteen oli kaikilla kansankirjailijoilla ilmeistä ja pelkkään esteettisyyteen nojautava kaunokirjallisuus oli heille ja heidän lukijoilleen luultavasti vierasta.

Opettavaisuus ei ollut kuitenkaan kansankirjailijoiden yksinoikeus. Tapio Kopposen (1985: 85) mukaan realismin ajan kirjallisuus ei saanut olla opetusta, mutta sen piti opettaa lukijoita. Juhani Aho esitti, että kirjailijan oli käytettävä viittaustekniikkaa ja tendenssin on noustava vaivihkaa esiin (mts. 85).

Lappalaisen (2000: 51) mukaan kansankirjailijat kuvasivat lähtökohtaisesti omaa elinpiiriään. He käyttivät hyväkseen valmiita malleja, erityisesti kyläkertomusperinnettä. Koskimiehen (1965: 9) mukaan Euroopassa oli jo 1830-luvulta alkaen tullut yleiseksi niin kutsuttu kyläkertomuksen puoliksi realistinen, puoliksi ihannoiva lajityyppi, joka edelsi varsinaista todellisuudenkuvausta. Kyläkertomukset pohjautuvat niin idyllieepoksiin kuin romanttisiin kansankuvauksiinkin. Näitä sivusivat Suomessa esimerkiksi J.L. Runebergin *Elgskytterne* (1832, suom. *Hirvenhiihtäjät*) ja Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870). Ulkomaisista kyläkertomusvaikuttajista Koskimies nostaa esiin norjalaisen Björnstjerne Björnsonin (1832–1910), jonka vaikutus ulottui vielä 1880-luvun suomalaiseen kirjallisuuteen Juhani Ahoa (1861–1932) ja Minna Canthia (1844–1897) myöten. Kyläkertomusperinne on näin yhteinen taustatekijä niin kansankirjailijoille, realisteille kuin historiallisen romaanin lajityypillekin.

Viljo Tarkiainen (1904: 70–83) pohtii kansankirjailijoiden ja taidekirjailijoiden eroja ja päätyy arviossaan nostamaan Alkion taidekirjailijoiden joukkoon. Eroksi näille kahdelle kirjailijatyypille hän hahmottelee: "[-] *kansankirjailija on kansan keskuudesta kohonnut kirjailija, jolla ei ole taidekeinot täydellisesti vallassaan ja taidekirjailija taas semmoinen kirjailija, joka pystyy hallitsemaan taidekeinojansa*". (1904: 81, kursivi V.T.) Itse en lähde tutkielmassani pohtimaan tarkemmin kansankirjailijuuden konnotaatioita, vaan käytän termiä puhuttaessa vähäisen koulutuksen saaneista, kansanomaisista kirjailijoista.

Kansankirjailijuuden käsite muodostuu ennen kaikkea kirjailijan koulutustaustasta käsin, ja näin ollen Santeri Alkio on luettavissa kansankirjailijaksi. Teosten pyrkimys opettavaisuuteen esteettisyyden sijaan tai sen ohella on myös tyypillistä kansankirjallisuudelle. Teosten episodimaisuuden voi taas nähdä palautuvan kyläkertomusperinteeseen. Alkion teokset ottavat vaikutteita kansankirjailijuuden repertoaarista niin tekijän tausta kuin teosten rakenne ja sisältökin huomioiden.

4.2.2 Teokset historiallisina romaaneina

Olen edellä kuvannut *Puukkojunkkarit*- ja *Murtavia voimia* -teosten pintatasoa ja nostanut niiden rinnalle sen historiallisen todellisuuden, jota ne pyrkivät kuvaamaan. Ovatko teokset historiallisia romaaneita?

Alkion teokset eivät sovi tiukimpiin historiallisen romaanin määritelmiin. Esimerkiksi Hannu Syväoja on määritellyt lajin reunaehtoja, joita myös muut suomalaiset tutkijat ovat ahkerasti siteeranneet¹⁷. Syväoja rajaa teoksessaan "*Suomen tulevaisuuden näen*". *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*" tutkimusaineistostaan pois esimerkiksi Alkion teokset *Puukkojunkkarit*, *Murtavia voimia* ja *Patriarkka* sekä K.A. Tavaststjernan teoksen *Hårda tider* (suom. *Kovina aikoina*), koska teoksissa kuvattavista tapahtumista on kirjoitushetkellä kulunut alle 50 vuotta. Rajausta hän perustelee kyseisessä tutkimuksessaan tutkimusaineiston laajuuden supistamisella (Syväoja 1998: 54).

Syväoja (1998: 20) määrittelee myös neljä kohtaa, joita historialliselta romaanilta hänen mukaansa edellytetään: Teoksen aiheen on oltava niin kaukana menneisyydessä, että kirjoittajalla ei ole siitä välitöntä muistitietoa. Keskeisten asiatietojen ja olosuhteiden kuvauksen tulee olla sopusoinnussa virallisen historian tutkimuksen tuottaman tiedon kanssa, mutta fiktion on oltava kuitenkin historiallisuutta dominoivampaa. Romaanissa on oltava myös historiallinen näkemys, eli sen tapahtumat on suhteutettava sitä edeltäneisiin ja seuranneisiin tapahtumiin. Syväojan mukaan viimeinen kohta sulkee myös osan historiallisina romaaneina pidetyistä jälkiscottilaisista¹⁸ teoksista pois, joten määrittely on hyvin tiukka. Mielestäni Alkion molempien romaanien voi sanoa täyttävän nämä määritelmät. Olihan hän teosten tapahtuma-aikana vasta viisivuotias ja tuskin kykeni luomaan tapahtumista itse kovin kattavia arvioita.

¹⁷ Ihonen (1986: 156)

¹⁸ Jälkiscottilainen eli Walter Scottin mukaan nimetyn scottilaisen historiallisen romaanityypin myöhempi edustaja.

On mielenkiintoista, että Alkion romaanit on nähty usein "sivistyshistoriallisesti arvokaina", mutta niiden historiallisuutta ei ole tunnustettu. Ne ovat olleet kirjoitushetkellään historiallisesti hieman liian tuoreita ollakseen relevantteja historiallisen romaanin edustajia. Historiallisena romaanina pidetään ennen kaikkea kauemmaksi historiaan sijoittuvia romaaneja. Tätä ilmentävät esimerkiksi Rafael Koskimiehen (1965: 239) ja Kai Laitisen (1997: 230) näkemykset Santeri Ingmanin (Ivalon) *Juho Vesaisesta* (1894) ensimmäisenä suomenkielisenä historiallisena romaanina¹⁹, vaikka esimerkiksi *Puukkojunkkarien* ensimmäiset vihkot²⁰ ilmestyivät vuonna 1893. Kyseessä lienee historiallisen romaanin määrittelymisen lisäksi myös vakavasti otettavan kirjallisuuden arvotus. Lappalainen (1999a: 39) nimittäin mainitsee jo 1880-luvulla ilmestyneen runsaasti historiallisia romaaneja, ja hän pitää ensimmäisenä realismin kauden suomenkielisenä historiallisena romaanina E.F. [Evald Ferdinand] Jahnssonin teosta *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa*, joka ilmestyi vuonna 1884.

Liisi Huhtala (1985: 117) huomaa Alkion teosten lähestyvän historiallisia aiheita, mutta hänkin mainitsee Ivalon ensimmäisenä lajityypin edustajana. Huhtala näkee Alkion kiinnostuksen Etelä-Pohjanmaan lähimenneisyyttä kohtaan ennakointina laajempaan kirjallisuuden kiinnostukseen historia-aiheista realistisesti viritetyssä kirjallisuudessa.

Lappalainen (2000: 121–122) toteaa historiallisen romaanin lajityypin olleen tuttu suomalaisessa kirjallisuudessa jo 1800-luvun puolivälin paikkeilla. 1800-luku sisälsi kaksi historiallisen romaanin aaltoa, ensimmäistä edustivat sekä Topelius että häntä seurannut ruotsinkielisten naiskirjailijoiden aalto 1850–60-luvuilla, ja suomenkieliset historialliset kertomukset, joita Pietari Hannikainen julkaisi *Kanava*-lehdessään 1840-luvulla. Realismin valtakaudella 1880-luvulla historiallisia romaaneja ei arvostettu, mutta niitä kuitenkin ilmestyi, erityisesti naisten kirjoittamina. Toinen lajin nousukausi tapahtui 1890-luvulla. Silloin laji nousi arvostetuksi, osallistuihan lajityypin kartuttamiseen myös Juhani Aho *Panullaan* vuonna 1897 (esimerkiksi Lappalainen 2000: 124–125; Hatavara 2013: 50). Myös Juhani Niemi (1991: 29) näkee suomalaisen historiallisen romaanin vaiheet aalto liikkeenä. Hänen mielestään ensimmäisen aallon muodosti lajin eepiseksi valtamuodoksi nostanut Topelius. Laji rappeutui 1880-luvulla, mutta otti kansallisen puolustustaistelun

¹⁹ Myös Alkio itse kummastelee, ettei *Puukkojunkkareita* oltu arvosteltu Suomettaressa ja Päivälehdessä, mutta paljon myöhemmin ilmestyneet [Ivalon] *Juho Vesainen* ja [Ahon] *Maailman murjoma* oli. (A.J. Alanen 1976: 91.)

²⁰ *Puukkojunkkarit* ilmestyi ensin kahdeksana vihkona, kaksi vuoden 1893 puolella ja loput vuoden 1894 alkupuolella (Alanen 1976: 91). Tämä sarjamainen muoto selittää osaltaan teosten episodimaisuutta. Lappalaisen (2000: 40–41) mukaan kirjoja kustannettiin sekä kokonaisina teoksina että erillisinä, tietyn ajan välein ilmestyneinä vihkoina.

tehtävän Santeri Ivalon ja Kyösti Wilkunan tuotannossa.

Lappalainen ja Syväoja sivuuttavat Alkion teokset historiallisen romaanin lajityypin mahdollisina edustajina. Lajiajattelulle on nähdäkseni ominaista pitää lajityypin ideaalina edustajana teosta, joka sijoittuu kauemmaksi historiaan, mutta se ei sulje pois mahdollisuutta lukea Alkion teokset historiallisiksi romaaneiksi. Markku Ihonen (1993²¹) jakaa kuitenkin näkemykseni Alkion teoksista historiallisina romaaneina.

Mari Hatavaran (2013: 50) mukaan historiallisen romaanin lajille on ominaista nimetä otsikossaan menneeseen sijoittuva aiheensa. Alkion teokset vastaavat tähän traditioon lisäotsikoillaan, *Puukkojunkkarien* ollessa alaotsikoltaan "kuvauksia nyrkkivallan ajoilta" ja *Murtavien voimien* "kuvauksia katovuoden 1867 ajoilta".

Hatavaran (2013: 52–53) mukaan historiallinen romaani nojaa omiin lajikonventioihinsa ja sisältämänsä historiallisen tarinamaailman ohella se herättää intertekstuaalisen suhteen lajin aiempiin edustajiin, jotka voivat olla historiankirjoitusta, myyttejä tai legendoja. Historiallinen romaani ei viittaa niinkään todelliseen historiaan, vaan lukijalle tuttuihin esityksiin menneisyydestä. Ihosen (1986: 157) mukaan historiallista romaani on "toinen teksti", jota arvioidaan suhteessa "ensimmäiseen tekstiin", eli historiaan, myyttiin tai legendaan, jota se peilaa.

Myös tässä suhteessa Alkion teokset noudattavat historiallisen romaanin lajikonventiota. Ne perustuvat kirjoitusaikanaan menneisyyteen sijoittuviin todellisiin historiallisiin tapahtumiin, joista *Puukkojunkkarit* edusti lajissaan ensimmäistä kuvausta Etelä-Pohjanmaan häjykulttuurista, ja *Murtavia voimia* limittyi osaksi laajempaa kiinnostusta nälkävuosien kuvaukseen²². Ollessaan aiheiltaan tuttuja aikalais- ja vielä nykylukijoillekin, teokset vastaavat Hatavaran esittelemää ajatusta, jonka mukaan tuttuus on lajille keskeinen piirre: romaani viittaa kohti maailmaa, jonka uskotaan yleisesti olleen olemassa (Hatavara 2013: 53; Maxwell 1998: 545; Schabert 1981:1). Hatavaran (2013: 53) mukaan historiallisen romaanin lajimääritelmässä korostuvat teoksissa esitetyn maailman liittyminen tunnettuun menneisyyteen ja historiallisen kokijan kuvaaminen tässä tarinamaailmassa.

Ihosen (1986: 158) mukaan menneisyyden ja nykyisyyden välillä katsotaan vallitsevan integraatiosuhde. Erityisesti Topeliuksen *Välskärin kertomuksille* on tahdottu antaa jopa suomalaisen historiankirjoituksen aloittajan asema. Romaanissa menneisyyden kuvaamisella on yhtäältä nykyisyyttä selittävä ja toisaalta myös koko kansakuntaa identifioiva mer-

²¹ <http://people.uta.fi/~t1mai/Jutut2/hromkana.htm>

²² Nälkävuosien kuvaajia olivat esimerkiksi Alkio, Päivärinta, Reijonen ja Tavaststjerna. Ks. myös Jussila Tuomas 2013, Palmgren Raoul 1956.

kitys. Ihonen (1999: 126) sanookin historiallisia aiheita käsitelleen kaunokirjoituksen saaneen ideologisia tehtäviä.

Historiallisen romaanin viitekehyksessä Alkiolle tärkeänä suomalaisena esikuvana toimi myös romanttisen kauden tuote, Sakari Topeliuksen *Maamme kirja (Boken om vårt land, 1875)*, jota on Nils Erik Forsgårdin (1999: 265) mukaan luettava heräävän suomalaisen kansallistunteen valossa sen esitellessä kansakunnan ja sen ihmiset: maan, kansan, muinaisuskon sekä historiallisia kertomuksia. Isomaan (2009: 111) mielestä Topeliuksen isänmaanrakkaus ei jää romanttisista piirteistään huolimatta tunteiden tasolle, vaan se sisältää vaatimuksen toiminnasta. Toiminta on ominaista myös Alkion teoksille.

Mari Hatavaran (2013: 59) mukaan ajallinen muutos on välttämätön historiallisen romaanin lajille ja historiallinen tilanne kuvataan aina nykyisyydestä poikkeavana. Hän mainitsee mahdollisuudet nähdä menneisyys joko Lukácsin (1955: 12-14) tavoin nykyisyyteen johtavana, siitä eroavana esihistoriana, tai Geppertin (1976: 2-3) tavoin osana muuttumattomana historianfilosofiaa.

Alkion teokset noudattavat myös tätä konventiota: sekä niiden tarinamaailman tason juoni että historiallinen kehys sisältävät muutoksia. Historiallisessa kehyksessään *Puukkojunkkarit* kertoo häjyjen aikakauden murtumisesta ja *Murtavia voimia* katovuosien aiheuttamista muutoksista aikakautensa elämään. Näissä historiallisissa kehysissä myös teosten henkilöhahmot kokevat kehysten antamissa reunaehdoissa muutoksia, kun puukkojunkkari Esa kukistetaan osana häjyilmiön nujertumista ja talonpoika Janne kuolee nälkävuosina riehuneeseen kulkutautiin.

Mielestäni *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* pyrkivät kuvaamaan pintatasoltaan eteläpohjalaisia murroskausia yhteisöä koskettavina ilmiöinä, joiden avulla Alkio nostaa esiin oman maakuntansa historiaa. Taustansa vuoksi hän on luettavissa kansankirjailijaksi ja "sivistyshistoriallisia" aiheita valitessaan myös historiallisten romaanien kirjoittajaksi. Teosten pintataso ilmentää Alkion toimintaa kansankirjailijana ja runebergiläisen kansankuvauksen jatkajana, oman kansansa ja heimonsa historiaa kirjoittaessaan hän osallistuu osaltaan topeliaanisen perinteen jatkamiseen. Teokset voidaan nähdä sivistyshistorialliselta pintatasoltaan historialliseen lajiperheeseen kuuluvina romaaneina, mutta pohdittaessa teosten historiallista päälajia, ne osoittautuvat hybrideiksi. Historialliseksi päälajiksi voidaan nimetä esimerkiksi realismi, tarkoittaen sillä todellisen elämän realistista kuvailua. Historiallisella romaanilla, aateromaanilla ja kansankirjallisuudella on omat kytköksensä realistiseen kirjallisuuteen, ja Alkion teokset on luettavissa näin myös realistiseksi kirjallisuudeksi. Hän käytti *Puukkojunkkareissa* myös naturalismin konventioita.

Pintatason eli lingvistisen tason anomaliat antavat viitteitä tekstin merkitystasosta ja semiosiksesta²³. Pintatason säröjen kautta on mahdollisuus päästä syvemmälle tasolle, joka terävöittää käsitystä teoksen teemoista ja niiden kautta avautuvasta aatemaailmasta. Seuraavaksi lähdän etenemään tutkimuksessani syvemmälle tasolle, jolta on oletukseni mukaan mahdollista löytää Alkiolle merkityksellisiä arvoja, jotka esitetään aateromaanin konventioita hyödyntäen henkilökerronnan kautta.

4.2.3 Teokset aateromaaneina

Aateromaani pyrkii realismiin keinoin vakuuttamaan lukijan jonkin uskonnollisen, poliittisen tai filosofisen opin oikeellisuudesta, opettavaisuuden yhdistyessä realistiseen kerrontaan (Rossi 2009: 246). Huomattavimpana suomalaisena aatekirjailijana on yleensä pidetty Arvid Järnefeltiä (1861–1932), joka omaksui tolstoilaisen katsomuksen elämäntapaansa myöten (mts. 247). Pertti Karkaman (2010: 61) mukaan Järnefeltin teoksia kritisoitiin usein tendenssimäisiksi teesiromaaneiksi²⁴. Näkemystä vahvistivat teosten loppuratkaisut, joissa Järnefelt kuvaa ideaalin yhteisön rakentamista. Usein kertoja jättää kuitenkin tilanteen auki, ja jäljelle jää vain ihmismieleen kuuluva utooppinen toivo. Rossin (2009: 250) mukaan aateromaani ei pyri esittämään harmaata arkea sellaisenaan, vaan kuvaa todellisuutta sellaisena kuin sen pitäisi olla. Aateromaaniin ei varsinaisesti sisälly vaatimusta yhteiskunnallisesta muutoksesta, koska muutos esitetään mahdollisena ja jo toteutuneena, ja yhteiskunnalliset ongelmat sovinnollisesti ratkaistuina. (Mts. 252.)

Tutkimuksessani käytän aateromaania, teesiromaania ja tendenssiromaania synonyymeina, koska tutkimukseni kannalta ei ole relevanttia lähteä pohtimaan termien mahdollisia vivahte-eroja. Myötäilen määritelmässäni Susan Rubin Suleimania (1983: 11), joka laskee teoksessaan *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel As a Literary Genre* teesiromaanit osaksi laajempaa "realistiseen tyyliin" kirjoitettujen teosten kategoriaa erotukseksi esimerkiksi ei-realistista uskonnollisista allegorioista tai filosofisista kertomuksista.

Suleiman (1983: 1) määrittelee teesiromaanin (*roman à thèse*) romaaniksi, jolla on selkeä ideologinen viesti. Romaani käyttää viestiä fiktion avulla vakuuttamaan lukijansa tietynlaisen maailmankuvan oikeellisuudesta. Teesiromaanilla on perinteisesti vahvasti negatiivinen konnotaatio, sillä sen on katsottu olevan liian lähellä propagandaa ollakseen taiteellisesti validi (mts. 3). Siitä keskusteleminen on hankalaa, koska pelkkä romaanin ni-

²³ Ks. s. 16.

²⁴ Tendenssimäisyys tarkoittaa tarkoituksellisuutta, tietynlaista suuntausta, ja teesi väittämää.

meäminen teesiromaaniksi nähdään negatiivisena tuomiona ja loukkauksena tekijälle. Teesiromaani viestittää olevansa pääasiassa tarkoituksellisen didaktinen ja doktriininen²⁵ sisältöään (mts. 8).

Suleimanin mukaan (1981: 7, 11) teesiromaani on romaani, joka on kirjoitettu realistiseen tyyliin, koska se tavoittelee samaa todentunnon ja representaation estetiikkaa kuin realismi. Se viestittää lukijalle olevansa tarkoitukseltaan ensisijassa opettavainen ja pyrkii vakuuttamaan lukijansa tietyn poliittisen, filosofisen tai uskonnollisen oppijärjestelmän ylivertaisuudesta. Suleimanin (1983: 15) mielestä perinteiset lajimääritelmät eivät saa olla suljettuja, vaan tunnettujakin teoksia voidaan lukea uudesta perspektiivistä tai ryhmitellä uudella tavalla (vrt. Fowler 1997). Kirjallisuuskenttä voidaan järjestää useammalla kuin yhdellä tavalla ja jokainen muodostettu uusi luokka muokkaa kokonaisuutta. Suleimanin (1983: 25) mukaan teesiromaani on didaktisen kerronnan lajityyppi. Genren tärkein tunnusmerkki on sen luoma suhde lukijaansa, halu tulla luetuksi tietyllä tavalla.

Mielestäni tuo Suleimanin tunnusmerkki, "tietty lukutapa", määräytyy ennen kaikkea kirjailijan tuottamasta didaktisesta intentiosta ja rakenteesta käsin. Kirjailija tuottaa teokseen retorisesti näkyvän ja perustellun merkityksen, jonka lukija voi hyväksyä tai hylätä. Uskoakseni teosten aatteellisuutta on kuitenkin monta erilaista tasoa, niin että toisessa ääripäässä ovat vahvat tendenssiromaanit, jotka pakottavat lukijan hyväksymään tai hylkäämään teoksen tuottaman vahvan aatteellisuuden. Toisessa ääripäässä ovat monitasoisemmat teokset, jotka tarjoavat lukijalle aatteellista lukutapaa, mutta mahdollistavat myös pelkän realistisen kerronnan luennan ilman että lukijan on välttämättä otettava kantaa teosten aatteellisuuteen.

Isomaan (2009: 114) mukaan teesiromaani on lajityyppi, jossa teos pyrkii saavuttamaan niin realistisen kuin ideologisenkin estetiikan. Kuvattaessa yhteiskuntaa päästään luontevasti käsittelemään ajankohdan ihmisiä vaivanneita kysymyksiä, ja oppijärjestelmä antaa näihin kysymyksiin yleispäteville vaikuttavat, ideologisesti latautuneet vastaukset. Teesiromaanina onkin kritisoitu siitä, että realistisen pintansa alla se ei kuvaa todellisuutta sen kaikessa moninaisuudessa, vaan tietyn oppijärjestelmän arvottamana.

Alkio on painottanut itsekin kirjoitustensa opettavaisuutta, joten on oikeutettua olettaa hänen teostensa käyttävän myös aatekirjallisuuden repertoaaria. Tarkoitukseni on tutkia aatteellisuutta Alkion henkilöiden taustalla, joten hyödynnän tulkinnassani myös aatteellista luentaa.

Käsittelen lajityyppiä fowlerilaisessa hengessä perheyhtäläisyyden kautta, joten Alkion

²⁵ Doktriinisella tarkoitetaan, että teos perustuu johonkin oppiin tai oppijärjestelmään / oppilausemaan.

teokset on mahdollista lukea osaksi useampaa lajiperhettä. Yhteen perheeseen kuulumisen ei sulje ovia toisilta.

Santeri Alkion teokset ilmestyivät 1890-luvulla, jonka suomalaiset kirjallisuushistoriat hahmottavat jyrkimmän realismin ja naturalismin jälkeisenä aikakautena²⁶. Teoksista lie-
nee löydettävissä näiden aikakausien jättämiä jälkiä. Pelkistetty luokittelu sulkee kuitenkin muut vaihtoehdot pois. Alkion teoksia voi mielestäni lukea niin realistiseen kirjallisuus-
genreen, kansankirjallisuuteen, historiallisiin romaaneihin kuin aatekirjallisuuteenkin kuu-
luvina teoksina. Näin tietty lajityyppi ei sulje toisia pois. Kuten edellä Fowlerin lajinäke-
mystä esittelin, genret voidaan nähdä perheinä, jotka muodostuvat kaltaisuuksien verkos-
toista.

Tutkimukseni hypoteesi on, että Alkion teoksista on löydettävissä hänen aatteitaan il-
mentäviä teemoja. Aatteiden ilmentäjinä näen erityisesti henkilöhahmot, joten esittelen
seuraavaksi teosten kerrontaa ja henkilöhahmoteorioita. Teosten tulkinta aateromaaneina
vaatii syvempää perehtymistä teosten henkilöhahmoihin. Apunani käytän Shlomith Rim-
mon-Kenanin ja James Phelanin henkilöhahmoteorioita. Rimmon-Kenan näkee henkilö-
hahmojen koostuvan erityyppisistä viittauksista tekstissä: henkilökuvaus pohjaa ulkonäön
kuvailuun ja analogioihin eri henkilöiden välillä. James Phelan taas näkee henkilöhahmo-
jen ilmentävän eri ulottuvuuksia: mimeettistä, synteettistä ja temaattista dimensiota (vrt.
Riffaterren teoria tekstin kahdesta eri merkitystasosta²⁷).

5 Henkilöhahmoteoriaa

5.1 Henkilöhahmojen rekonstruointi

Alkio kuvaa teostensa pintatasolla historiallisia ilmiöitä: puukkojunkkareita ja nälkävuosia.
Entä millaisia ovat teosten keskeiset henkilöhahmot ja millaisia analogioiden kautta avau-
tuvia temaattisia hahmotuksia heidän välilleen kehitty?

Shlomith Rimmon-Kenanin (1999: 49) mukaan "tarinan henkilöhahmo on konstruktio,

²⁶ 1890-luvusta suomalaisessa kirjallisuudessa kirjoittaa esim. Lappalainen Päivi 1999a: "Epäkohdat esiin! – Realistit maailmaa parantamassa".

²⁷ Ks. s. 16.

jonka lukija kokoaa erilaisista tekstiin sirotelluista viitteistä". Rimmon-Kenan (1999: 77) näkee henkilöhahmon luonteenpiirteiden verkostona. Piirteet voivat ilmetä tekstissä sellaisinaan tai viitteinä. Henkilöhahmon rakennelma pystytään muodostamaan keräämällä tekstissä hajallaan olevia henkilöindikaattoreita ja päättelemällä luonteenpiirteet niiden pohjalta. Rimmon-Kenan esittelee teoksessaan *Kertomuksen poetiikka* (1983) Joseph Ewenin henkilöahmoteoriaa. Ewen on jakanut henkilöhahmon tekstuaaliset ilmentymät on jakanut kahteen perustyyppiin: suoraan määrittelyyn ja epäsuoraan esittämiseen. Näitä luonnehdintoja tukevat lisäksi erilaiset analogiat.

Suora määrittely nimeää piirteen suoraan adjektiivilla, abstraktilla substantiivilla, muuntyyppisellä substantiivilla tai jonkin muun sanaluokan sanalla. Henkilön ominaisuuksien nimeämistä voidaan pitää suorana määrittelynä vain, jos sen esittää tekstin arvovaltaisina ääni. (Rimmon-Kenan 1999: 77–78.) Alkion teosten kertoja käyttää jonkun verran suoraa määrittelyä, mutta lähinnä vain ulkonäön kuvailuun. Esimerkiksi Hautalan Jannea kuvataan *Murtavissa voimissa* seuraavasti:

Kooltaan hän oli suuri ja karkeatekoinen, vanhemmanpuoleinen. Siikalahden Mikko varmaankin tarkoitti sarvikuonosta puhuessaan miehen nenää, sillä se oli suuri. Pörröinen tukka oli valahtanut silmille, joilla hän pisteliäästi nauraen häikäilemättä katseli Kaleniusta, odotellen vastausta. (MV, 13.)

Suorat adjektiivit yhdistyvät näin epäsuoraan kuvailuun. Epäsuora esittäminen ei nimeä luonteenpiirteitä suoraan, vaan havainnollistaa ja esittää niitä eri tavoin, jolloin ominaisuudet jäävät lukijan pääteltäviksi. (Rimmon-Kenan 1999: 79.) Epäsuoraan esittämiseen kuuluvat toiminnan kuvaus, puhe, ulkoisen olemuksen kuvailu ja ympäristö (mts. 79–91). *Puukkojunkkarien* kertoja varmistaa lukijan oikeanlaisen asennoitumisen henkilöahmoihin luomalla heistä ensivaikutelmat, joiden varassa lukija voi jatkossa syventää mielikuvaansa:

Siinä on Karhun Esa, nuori isäntämies, puukkojunkkarien kuningas, Kuivasen Ella, joka tahtoo hänkin enimmiten olla muita parempi, Iikan Antti, samaa maata, muuten jo köyhänyt ja talostaan hävinnyt, sekä Koipi-Siukku, mies neljäkymmenen tienoissa, mainion suunsa ja sukkelain juoniensa avulla renkimiehestä kohonnut tähän yhdyskuntaan. (PJ, 20.)

Kuvailu sisältää suoraa määrittelyä, mutta myös tiettyyn asennoitumiseen ohjailevaa vihjailua. "Herra Lindblom oli varsin hauskan näköinen mies, mittaa vanhan laskun mukaan

saappaineen 62 tuumaa²⁸. Mutta paksuus! Kylläpä näki, ettei hänen lempensä ollut hairah-
tunut syrjälle omasta persoonasta." (PJ, 119.)

Teosten kertoja käyttää suoraa määrittelyä varmistaakseen lukijan oikean asennoitumi-
sen. Esimerkiksi Esasta syntyvä kuva on osin ristiriitainen, koska hänen toimintansakin on
epäjohdonmukaista. Välillä Esa toimii puhdasoppisena puukkojunkkarina, välillä hän ko-
kee tunnontuskia ja haluaisi kääntää elämänsä suunnan.

Alkion kerronnalle on ominaista runsas toiminnan kuvailu. Myös Leevi Valkama (1946:
200) esittää liikkeen Alkion kerronnan lähtökohtana, alkupisteinä, jonka ympärille kaikki
olennainen hänen teostensa kohtaauksissa ja kuvauksissa kiertyy. Henkilöhahmot avautu-
vatkin toimintansa tai toimimattomuutensa kautta. Esimerkiksi Siikalahden Mikon epä-
miellyttävyyttä korostetaan hänen toimintaansa kuvaamalla. Kateus herättää Mikosta kiu-
saamisenhalun, ja hän esimerkiksi karkuuttaa Valeen lehmät Jannen viljapellolle:

Hänen [Mikon] polkunsä osui kulkemaan läpi Hautalan aituuksen, missä harventuneet
rukiinoraat nyt jo ennustivat huonoa satoa, tuli kesä minkäläinen tulikin. Hänen suunsa
vetäysi nauruun, silmistä pilkisti esiin iloinen tunnelma, kun hän aitauksesta tuli jälleen
metsänpuolelle. Siinä ruokailivat juuri Varpulan Valeen lehmät. Yhtäkkiä Mikko pyö-
rähti, katseli vakoilevasti tarkastellen ympärilleen. [- -] [Mikko] tempasi veräjän sel-
kiselälleen ja rupeesi ajamaan karjaa ruisvainioon, uhitellen kirvesvarrellaan. (MV, 54,
lisäykset M.N.)

Rimmon-Kenan (1999: 87) näkee analogiat luonnehdintaa tukevina ja niiden edellyttä-
vän luonteenpiirteiden pohjustusta muilla keinoilla. Analogia on aina puhtaasti tekstuaali-
nen sidos, joka on riippumaton tarinallisesta syysuhteesta. Analogiasuhteista puuttuu jat-
kuvuus, tai se jää ainakin taka-alalle.

Analogia voi tukea luonnehdintaa kolmella tavalla: nimissä, maisemassa tai henkilöiden
välillä. Yhteistä niille on se, että analogia voi korostaa joko vertailtavien aineiden kontras-
tia tai kaltaisuutta ja että analogia voidaan mainita suoraan tekstissä tai jättää se lukijan
päättäväksi. (Mts. 88.) Alkion teoksissa erityisen mielenkiintoisia ovat henkilöanalogiat,
miten ihmisten kuvataan toimivan samanlaisissa tilanteissa, ja mitä se heistä kertoo.

Rimmon-Kenanin (1999: 90) mukaan esitettäessä kaksi henkilöä samankaltaisissa olo-
suhteissa heidän käyttäytymisensä vastaavuus tai vastakkaisuus täsmentää kummankin
luonteenpiirteitä. Esimerkiksi *Murtavissa voimissa* eletään katoaikoja. Hautalan Janne on
hankalassa tilanteessa, koska on hyvyttään taannut muiden lainoja. Hän nielee herravi-
hansa ja lähtee Varpulan Valeen kanssa tapaamaan kuvernööriä saadakseen jauhoja kunta-

²⁸ Ruotsin vallan aikainen tuuma oli 2,474 cm, eli 62 tuumaa oli noin 153,4 cm.

laisille (MV, 215–220). Siikalahden Mikko sen sijaan käyttää vaikeita aikoja hyödykseen koettaakseen laajentaa omaa omistustaan, ja sen sijaan että antaisi tai edes myisi viljavarojaan yhteisönsä auttamiseksi, hän suunnittelee oluttehtaan perustamista (MV, 39).

Työni kannalta ei ole tarkoituksenmukaista purkaa kaikkia henkilöahmoja osiin Ewein luokittelun avulla, koska tavoitteenani on nostaa esiin Alkion teoksista esiin nousevia laajempia teemoja. Hypoteesini on, että Alkion kertojalla on romaaneissa suosikkinsa, joiden avulla hän hahmottelee kuvaa hyvistä ihmisistä, sekä "roistot", jotka palvelevat pahaa, kuten edellä Jannen ja Mikon analogia osoitti. Näiden henkilöanalogioiden välille jännittyvät teosten teemat.

Lähdettäessä tutkimaan teosten henkilöiden esiin nostamia teemoja on hyödyllinen työkalu myös James Phelanin henkilöahmoteoria.

5.2 Henkilöahmojen ulottuvuudet

James Phelan (2005: 20–21) jaottelee kerronnan ja henkilöahmojen perustekijät kolmeen tasoon: mimeettiseen, synteettiseen ja temaattiseen.

Mimeettiset dimensiot eli ulottuvuudet ovat henkilön ominaisuuksina pidettäviä piirteitä, esimerkiksi sukupuoli, yhteiskunnallinen asema, luonteenpiirteet ja ulkonäkö. Nämä ulottuvuudet muodostavat yhdessä mimeettisiä funktioita, jotka luovat illuusion uskottavasta henkilöstä ja luovat näin pohjaa tapahtumien ja mahdollisten uusien ominaisuuksien kehittymisen uskottavuudelle. Mimeettisyys luo illuusion henkilön todenkaltaisuudesta. (Phelan 1989: 11.) Mimeettisyys luo näin tarinan tason ja luo teosten realismin tunnun.

Puukkojunkkarien ja Murtavien voimien henkilöahmojen mimeettinen taso vastaa hahmottelemaani pintatasoa eli lingvististä tasoa, historiallisen romaanin ja kyläkertomusperinteen retoriikkaa. Yksittäiset henkilöahmot ovat mimeettisellä tasolla eteläpohjalaisia naisia ja miehiä, häyjä, heränneitä ja talonpoikia, jotka kuuluvat näiden lajityyppien reper-toaareihin.

Synteettisyys korostaa kerronnan ja henkilöahmon keinotekoisuutta. Synteettiset ulottuvuudet toimivat aina myös funktioina, koska niillä on aina rooli työn rakenteessa (Phelan 1989: 14). Kirjallisuuden henkilöahmo on aina synteettinen: kirjailijan merkeillä luoma konstruktio, josta lukija synnyttää oman mielikuvansa hahmosta. Synteettisyys ilmentää tekstin tasoa.

Jäljittelevien ja keinotekoisten aspektien lisäksi Phelan (1989: 12–13) erittelee temaat-

tiset dimensiot. Ne ovat ominaisuuksia joiden avulla voidaan ilmaista aatteita tai jotka laajenevat ilmentämään yksilön sijaan laajempaa ryhmää. Hahmojen temaattiset ja mimeettiset funktiot voivat paljastua lukijalle heti ensi näkemältä tai ne voivat avautua vasta kerroman edetessä. Temaattiset komponentit houkuttelevat lukijaa tulkitsemaan tekstin merkityksiä henkilöahmon avulla.

Henkilöahmojen mimeettisten ja temaattisten komponenttien erot erottavat samalla toisistaan myös hahmot yksilöinä ja ryhmien representaatioina (Phelan 1989: 13). Temaattinen taso painottaa henkilöahmon suhdetta johonkin, jota hän edustaa. Kyseessä voi olla esimerkiksi eettinen, ideologinen tai filosofinen edustus tai kysymys, joka painottuu kerromassa. Henkilölle luodaan näin edustussuhde johonkin ideologiaan.

Ulottuvuudet ovat mitä tahansa henkilöahmolle kuuluvia ominaisuuksia, jotka säilyvät vaikka hänet irrotettaisiin tarinasta. Ulottuvuus on potentiaali, joka voi jäädä käyttämättä tai se voi muuntua tarinassa funktioksi. Dimensio ei siis välttämättä vaadi funktiota, mutta funktiot toimivat aina dimensioiden kautta. Funktio soveltaa dimensiota, kehittyy tekstin edetessä ja luo merkityksiä. Se vaatii toimiakseen henkilöahmon ja tarinan. (Phelan 1989: 9.)

Joidenkin Alkion henkilöahmojen temaattisia ulottuvuuksia hyödynnetään edelleen temaattisina funktioina, ja tähän syvätason tematiikkaan pyrin analyysissäni keskittymään.

Katson, että teosten mimeettinen tarinataso kertoo historiallisista aiheista ja että syvempi taso avaa esiin teemoja. Susanna Suomelan (2003: 142, 143–144) mukaan aihe ja teema vastaavat kysymykseen, mistä teksti kertoo. Aihe kuitenkin vastaa kysymykseen konkreettisesti, se on ilmaistavissa yhdellä tai useammalla substantiivilla, jotka kuvaavat tapahtumia, henkilöitä tai paikkoja. Teema on nimettävissä jonkun abstraktin käsitteen tai fraasin avulla ja sen hahmottaminen vaatii lukijalta tulkintaa. Teeman ytimessä on ajatus siitä, mistä tekstissä on pohjimmiltaan kyse.

Uskon, että kun nostan hermeneuttisesti esiin tekstin aiheita, niiden tulkinta avaa teosten teemoja, jotka ilmentävät edelleen Alkiolle merkityksellisiä ideologioita ja arvoja.

6 Teosten henkilöhaamot ja teemat

Kandidaatintutkielmassani keskityin tutkimaan Esa Karhun hahmoa *Puukkojunkkareissa*. Tässä tutkielmassa otan mukaan myös *Murtavia voimia*, jossa Esan rooli on pienempi, joskin merkittävä oman teemansa kannalta. *Murtavissa voimissa* keskeisempi hahmo on Hautalan Janne.

Esitellessäni henkilöhaamoja tulen sijoittamaan heitä karkeisiin luokkiin, tyyppeihin. Tyypillisyyden periaate oli eräs ideaalirealistisen kirjallisuuden ilmaisukeino, jota muiden muassa Leo Tolstoi (1828–1910) kehittäi. Tyypikkuvauksen tarkoituksena oli kuvata yhteiskunnan muokkaamien erilaisten ihmislajien tyypillisiä edustajia. (Karkama 2010: 58–59.) Tyypillistäminen palautuu venäläisen Vissarion Belinskin (1811–1848) ajatuksiin tyypistä yleisen ja yksilöllisen yhdistelmänä. Kirjailijan kuvaama henkilöhaamo edusti tiettyä ihmisryhmää, mutta oli silti myös yksilö. (Kopponen 1985: 84.) Historiallisten ajanjaksojen nähtiin kasvattavan erilaisiin yhteiskunnallisiin elämäntapoihin nähden erilaisia ihmislajeja, joista poimitut tyypit muodostavat "historiallisen sarjan kansallisia muotokuvia". (Karkama 2010: 59.) Näkisin Belinskin tyypin olevan vastaava Phelanin mimeettisen dimension kanssa. Esimerkiksi ahneen nousukkaan hahmo sisältää sekä tyypin että luonteenpiirteen, jotka voivat syvemmällä tasolla tematisoida kysymyksiä itsekkyydestä ja oman edun tavoittelusta.

Alkion monitasoisen kerronnan voi nähdä myös tolstoilaisena tyypillisyyden kuvauksena. Karkaman (2010: 61) mukaan tyypillisyyden periaate edellyttää kertojaa kuvaamaan myös henkilöhaamojen elämismaailmaa. Elämismaailman kuvaaminen kattaa niin puitteet, joissa ihmisen on elämänsä elettävä, kuin ne historialliset tapahtumat, jotka elämismaailmaa säätelevät. Kuvatussa ympäristössä yksilöt näyttävät ensi katsomalta stereotyypeiltä, jonka egon takaa löytyy kuitenkin usein tunteva ihminen. Karkaman (2010: 61) mukaan teoksessa ratkaisevaan asemaan kohoaa useimmiten teoksen "[-] teemahenkilö, jonka elämänkulun myötä ihmisyyden idea ja kertojan ihmiskäsitys vähitellen paljastuvat. Näin teoksesta muotoutuu kehitysromaani."

Phelanin (2005: 12) mukaan henkilöhaamot voivat edustaa tiettyjä teemoja. *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* nostavat esiin useita toisiinsa limittyviä teemoja, mutta kärjistetysti sanottuna *Puukkojunkkarien* pääteemaksi nousee Esan hahmon kautta kasvatus ja *Murtavien voimien* teemaksi Jannen kautta lähimmäisenrakkaus. Teokset sisältävät paljon alateemoja ja vastakkainasetteluja, mutta pidän näitä miehiä ja pääteemoja maamerkkeinä

suunnistaessani teosten teemojen parissa. Näin tietyt henkilöhahmot tuovan esille tiettyjä teemoja, kuten Phelan esittää.

6.1 Kasvatusteemat

6.1.1 Vimmanliekki Esa Karhu ja naturalistinen transgressio

Esa Karhu esitellään *Puukkojunkkareissa* puukkojunkkarien johtajana ja hän on ensivaikutelman mukaan riehakas ja maineenhaluinen. "Mutta kylläpä se sentään on poikaa, se Vennu", tuumaa Ella. "Onko minunkin rinnallani?", kyselee Esa, ja Ella tunnustaa: "Mitäs se nyt pääpirun rinnalla, mutta..." (PJ, 24). Toinen puoli Esasta on riehakas ja villi. Esan kuvailu saa naturalismille ominaisia, joskus jopa eläimellisiä sävyjä:

Mutta Karhun Esa, hän, joka oli pieni ja laihankalpea mies, hän lensi ympäri tuvan melkein kuin raivotautinen kissa, riipoi puukollaan rikki sängyn esiripun, vaatteet seinillä, ja liikkui kuin orava. Hänen kiljuntansa muuttui vähitellen kummalliseksi, hiljaiseksi ulinaksi, melkein valituksen tapaiseksi, joka alkoi oikein hirvittää. (PJ, 72.)

Esan hahmo muistuttaa inhimillisen primitiivin hahmoa²⁹, jollaiseksi Riikka Rossi (2013: 92–107) näkee myös *Putkinotkon* Juutas Käkriäisen. Inhimillinen primitiivi on sivistyneen yhteiskunnan normeihin ja tapoihin sopeutumaton, mutta pohjimmiltaan hyvää tarkoittava hahmo, joka on muodostunut kulttuuriseksi stereotyyppiksi (Rossi 2013: 107). Inhimillisessä primitiivissä yhdistyvät ambivalentilla tavalla naturalistisen rappion ihmispeto ja romanttinen jalo villi. Ihmispeto tuo hahmoon vaarallista eläimellisyyttä ja jalo villi aitoutta ja alkuperäisyyttä. (Mts. 100–101.)

Esa muistuttaa Zolan *Ihmispedon* (*La Bête humaine*, 1890) Jacques Lantieria, jonka hahmossa suvun perintö – juoppous – jalostuu hänessä edelleen murhanhimoksi. Jacques on tavallaan syytön omaan rikollisuuteensa, sillä miljöön ja perimän determinaatio on siirtänyt vastuuta yksilöltä yhteiskunnalle. (Rossi 2009: 177.)

Naturalismi on ilmiö, joka esiintyi 1800-luvun lopun taiteessa yhdessä realismin kanssa. Minna Maijalan (2008: 306) mukaan naturalistisessa kirjallisuudessa keskeistä on liike kohti entropiaa, hajoamista. Teoksissa kuvattu rikkomus uhkaa yhteiskunnallista "haurasta tasapainoa". Viettien, vaistojen ja seksuaalisuuden passionaalisen tilan kautta motivoitu luonto asettuu sosiaalista ja yhteiskunnallista järjestystä vastaan haastaen sen. Naturalistis-

²⁹ Ks. myös Rossi 2011: 92–122.

ten teosten ytimessä on transgressio, rikkomus ja rajojen ylittäminen (Maijala 2008: 306–307). Lyytikäinen (2004: 17) näkee transgression käsitteen viittaavan yleisellä tasolla kaikenlaiseen normien rikkomiseen ja rajojen ylittämiseen. Se perustuu uhmaan, oman identiteetin etsimiseen rajojen rikkomisesta (mts. 19).

Rajat, joita ajan kirjallisuus pyrki tutkimaan ja tulkitsemaan, koskivat vapautta, determinaatiota, moraalialia ja ihmisyyttä. Rajojen koettelemisen ja rikkomisen kautta aktivoituu myös kysymys mahdollisuudesta muutokseen: osoitetaanko muutokselle todellisia mahdollisuuksia vai palautetaanko rajoja rikkonut takaisin ruotuun. (Maijala 2008: 308.)

Kuten jo kandidaatintutkielmassani osoitin, naturalistinen villieläin on vain yksi Esa Karhun puoli. Riehakkaan, transgressiivisen puukkojunkkarihahmon ohella Esassa on myös ajatteleva puolensa. Riehakkuutensa vastapainoksi hän masentuu ja näkee tilanteensa toivottomuuden. Esan hahmo saa maanis–depressiivisiä sävyjä. Esa ei salaa sielullisia kärsimyksiä edes muilta häjyiltä: "Minä en ymmärrä minkä vuoksi minun on niin kamalan paha olla!" huudahti Esa otsaansa painaen kädellään. Villi katse silmissä muuttui omituisen kärsiväksi ja surumieliseksi." (PJ, 231). Huomionarvoista on, että kertoja ei mene Esan päähän sisään ja anna vastauksia lukijalle vaan lukijan on itse tulkittava Esan tunteet. Näin lukija luo itse Esasta mielikuvansa, joka muodostuu kertojan antamien suuntamerkkien vuoksi sympaattiseksi. Esa on moni-ilmeinen henkilöahmo, jonka temaattinen ydin on kasvatuksen kehnous. Hän haluaisi elämäänsä muutosta, mutta hänellä ei ole siihen välineitä. Esan hahmolla Alkio pyrkii käsittelemään *Puukkojunkkareissa* kasvatusteemaa. Esan kotioloja taustoitetaan, jolloin lukija ymmärtää syyn Esan käytökseen löytyvän hänen vanhemmistaan:

Esan äidin isä oli ollut kelpo asukas ja oivallinen eläjä Karhun talossa. Vaimo oli kuollut aikaisin ja tytär sai kasvaa omin valloin, isällä kun oli kyllin tekemistä talouden hoidossa. (PJ, 132.)

Poika [Esa] sai jo pienuudestaan elää mielinmäärin. Ohjaamisesta ei kukaan välittänyt. Jo paitaressuna tottui valtaansa käyttämään ja pitämään talon tavaroita ominaan. (PJ, 133, lisäys M.N.)

Esa olisi voinut toisissa olosuhteissa kasvaa rehdiksi mieheksi, mutta hänen äitinsä on alkoholisti, joka on murhannut miehensä pikiöljyllä eikä ole saanut kasvatettua poikaansa. Esa näkee itsekin kurjan elämänsä olevan äidin syytä:

Kun minullakin olisi ollut ihmistenmoinen äiti, niin kyllähän minustakin olisi ihminen tullut, Matti! Mutta kun äitini on juonut aina, niin hän ei ole ikänä antanut minulle hyvän neuvon sanaa, että vain olisi itse saanut elää niin kuin halutti. Niin se talo on mennyt. (PJ, 319–320).

Esan äidin kelvottomuus korostuu jatkuvalla juomisella ja juomisen tarjoamisena lääkkeenä myös Esan ongelmiin. Äiti on itse vapaan kasvatuksen tulos, joka on langennut niin esiaviollisiin suhteisiin, juomiseen kuin murhaankin. Hautalan Janne osoittautuu isähahmoksi, joka asettaa Esalle rajat.

Janne ottaa Esan syliinsä "kuin lapsen" ja pudottaa tämän lattiaan selälleen kolmeen kertaan. "Kukistettu puukkojunkkari [- -] makaa ruumiillisesti ja henkisesti rusenneltuna" (PJ, 337). Esa on epäonnistunut ja häpäistyy. Hän joutuu epätoivoon ja purskahtaa lopulta "raivoisaan itkuun". (PJ, 339.) Janne muistuttaa, että aikoi opettaa Esan itkemään. "Muistutus herätti Esan tajuntaan. Uhka palasi. Suuntäysin syyti hän nyt uhkauksia vastaisen varalle, kun irti taas pääsisi... eikä se elämänikää kestäisi". (PJ, 339.) Janne "opettaa Esan itkemään" antamalla hänelle selkään kuin isä pojalleen ja toimittamalla vankilaan ja lopettaa näin kiihkeän transgression. Lyytikäisen (2004: 59) mukaan transgressio antaa rankaisemattomuuden ja vapauden tunteen, joka johdattaa rikkomuksen tekijää yhä eteenpäin, kunnes transgressio on viety äärimilleen tai jokin ulkoinen tekijä tai uupumus keskeyttää prosessin.

Esassa on edellytykset niin hyvään kuin pahaan. Huonoista lähtökohdista johtuen Esan on koettava naturalistisen romaanin entropia. Hän joutuu *Puukkojunkkareiden* lopussa vankilaan. Ei maineikkaana surmatyön tekijänä, josta sepitetään ylistyslauluja, sillä lajiityypillisesti lopputuloksen on oltava hänelle epätydyttävä. Esan toivetta ei voida täyttää, koska naturalistiselle kirjallisuudelle ominainen entropia ei tällöin pääsisi huipentumaan. Esa joutuu vankilaan, mutta hevosvarkaaksi häväistynä. "Häntä [Esaa] siis todella aletaan syyttää *hevosvarkauksista!* Hänestä tulisikin vain kurja, maineeton vanki, vilahti ajatuksissa." (PJ, 338, kursivi S.A, lisäys M.N.) Vielä *Puukkojunkkarien* lopussa, jo vangittuna, hän haaveilee, että hänestä tehtäisiin lauluja: "se hänen uhkansa niin täydelleen palautti, että rattaille astuessaan jo tunsu itsensä *suureksi junkkariksi*, josta kyllä sopii lauluja tehdä". (PJ, 340, kursivi S.A.) Ylistyslaulujen sijaan Esasta tulee häväisty hevosvaras, josta sepitetään korkeintaan pilkkalauluja. Esan huonon elämänsuunnan on määrännyt naturalismin oppien mukaan hänen kasvatuksensa ja kasvuympäristönsä. Janne ja vankilaan joutuminen pysäyttävät Esan suistumisen lopulliseen kadotukseen ja mahdollistavat elämänmuutoksen.

Riikka Rossin (2009: 89) mukaan naturalismissa toteutuu kasvavan epäjärjestyksen ja

hajoamisen poetiikka. Naturalismi on entrooppista kirjallisuutta, joka liittyy monin säikein aikansa kirjalliseen, tieteelliseen ja poliittiseen ilmapiiriin. Rossi erottelee entropian kolmeen lajimalliin: dynaamiseen, traagiseen ja staattiseen naturalismiin. Dynaamisessa naturalismissa ihminen luo itse tiensä kohti rappiota, traagisessa jaloluonteinen ihminen ajautuu tahtomattaan hyvästä pahaan ja staattisessa entropiassa hajoaminen tapahtuu ihmisen sisäisessä elämässä. (Rossi 2009: 88–115.) Näistä tyypeistä Esa edustaa oikeastaan kaikkia, mutta ennen kaikkea hän on uhri ja kokee traagisen entropian. On kuitenkin huomattava, että Esan kohdalla entropia ei aja häntä lopulliseen kadotukseen, mutta huono kasvatus johdattaa hänen elämänsä huonoon suuntaan. Ratkaisu ei edusta muotopuhdasta naturalismia.

Myös tolstoilaisuudessa ihmisyksilö nähtiin biologiselta, sosiaaliselta ja yhteiskunnalliselta kannalta orjana, jonka teot ja valinnat ovat jo ennalta määrättyt. Toimiessaan biologisten lainalaisuuksien ja yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien mukaan yksilö uskoo olevansa vapaa, mutta tosiasiasa hänen vapautensa on itsepetosta ja hänen elämänsä koituu lopulta hänen kohtalokseen. (Karkama 2010: 48.)

Rantoja (1935: 20) ja Liakka (1932: 53–54) näkevät Esan huonon kasvatuksen ja ympäristön vaikutuksen muovaamaksi, mutta heistä Esassa on myös jaloa pohjavirettä ja oikeudentuntoa. Mäen mielestä (1948: 161) "luontaisesti oikeudentuntoinen Karhun Esa kehittyi puukkojunkkariympäristössä väkivallan harjoittajaksi, jonka väärä kunnia käsitys vei lopulliseen tuhoon". Mäen tulkinta "lopullisesta tuhosta" on yliampuva, kuten Esan osalta *Murtavissa voimissa* saadaan havaita. Myös Tarkiaisen mukaan Alkio näkee puukkojunkkareiden raakuuteen ja kurjuuteen syyksi kasvatuksen ja sivistyksen puutteen. "Vasta uusi aika uusine ihanteineen oli poistava nuo isiltä perityt tavat", maalailee Tarkiaisen (1904: 64).

Arja Sahlbergin (1995: 75) mielestä Alkio laski puukkojunkkareiden käytöksen ja kasvatuksen yhteen. He eivät olleet saaneet aikansa tapakasvatusta, ja henkisten voimien kehittämättä jättäminen sekä huono seura johtivat aggressiiviseen ja sattumanvaraiseen käytökseen. Alkion omasta kasvatustietokohdasta käsin häjyjen aggressiivisuus voidaan nähdä ihmisessä piilevän potentiaalin jalostamattomuutena, karkeana "luontoihmisen" käyttäytymisenä, jota ei ollut kotikasvatuksella muokattu ja sivistetty.

Olen Sahlbergin kanssa samoilla linjoilla siinä, että Esan hahmo ilmentää Alkion pyrkimyksiä tuoda esille kasvatuksen puute ja ympäristön vaikutus persoonan kehitykseen, mutta muut puukkojunkkarit eivät saa ymmärtämystä surkeiden kotiolojen kasvatteina. Esalle analogisia hahmoja häjyistä ovat esimerkiksi laiska ja tyhmä nuhjake Ella ja paatunut roisto Vennu. Heidän käytökselleen Alkio ei anna kasvatuksellisia selityksiä, vaan he

toimivat vertailukuvina rehdille Esalle. Esan villi luonto johtuu huonoista kotioloista, mutta Ellan laiskuus ei selity perimällä:

Aivan ensi kerran tuntui Ella hänestä [Santran äitipuolesta] niin kömpelöltä, että Santra saattaisi milloin hyvänsä pujahtaa käsistä. Pitkän aikaa hän valvoi miettien, että keneen se oikein on tuo poika tullut, kun isänsä oli nuorena niin reipas mies, oikein teräväsilmä ja äitikin oikea ihminen. (PJ, 18, lisäys M.N.)

Esa on *Puukkojunkkareissa* Phelanin henkilöahmoteoriaan peilaten mimeettiseltä tasoltaan puukkojunkkari. Belnskin kuvailemat tyypit ovat tiettyä ihmisryhmää edustavia yksilöitä³⁰, joka vastaa mielestäni hyvin Alkion teosten mimeettisiä hahmoja. Esa aktivoi myös syvemmän temaattisen tason, jossa keskustellaan muun muassa kasvatuksesta.

6.1.2 Esa ja degeneraation loppu

Murtavissa voimissa kasvatus ei ole enää yhtä keskeisessä asemassa, mutta teos näyttää Esan ja muiden *Puukkojunkkareista* tuttujen hahmojen kehityksen suunnan. *Murtavia voimia* päättyy seesteiseen kuvaan Esasta lapsineen:

Esa ei puhunut mitään. Lapset kumpikin vuorostaan isälle kertoivat ja tarinoivat lapsellisia juttujaan. Aivan kuin salaa pisti hän pojalle suukoksen. Tuuli huojutti hiukan tähkäpäitä, jotka hiljaista, kuiskaavaa ääntä pitäen koskettelivat ja tapailivat isän selkää ja käsivarsia, samalla kuin tämä, nähtävästi kaunisten mielikuvien vallassa, rauhallisen tyynenä katseli lapsiansa ja kuiskaili heille tuontuostakin hellän, hyväilevän sanan. (MV, 271.)

Esa laitetaan *Puukkojunkkareissa* matkaamaan kohti vankilaa, *Murtavat voimat* päättyy sen sijaan idylliin. Onko Esa kasvanut esimerkiksi itsekasvatuksen avulla, ja siten murtautunut naturalismin dystooppisen määräävyyden?

Tulen seuraavissa kappaleissa esittämään, että Alkion teokset eivät perustu mustavalkoiseen itsekasvatusaatteen ajamiseen. Alkion itsekasvatus oli henkilön itsensä kasvattamista, mutta sitä keskeisempään osaan teoksissa nousee toisten – vanhempien, yhteisön jäsenten, virkavallan – suorittama kasvatus ja kuritus.

Alkio muotoili itsekasvatuksen, aatteellisen kasvatusmetodin, jota hän pyrki toteuttamaan ja levittämään erityisesti toimiessaan nuorisoseuratyössä. Alkion mielestä ihminen voi kasvattaa luonnettaan kuten tahdonvoimiaan ja taitojaankin. Kyetäkseen nousemaan huonojen tottumusten ja paheiden sekä velttouden orjuudesta on voimaksi saatava voittamisen usko. (Mäki 1948: 166.) Itsekasvatus oli ennen kaikkea luonteen kasvatusta, opillis-

³⁰ Ks. s. 32.

ten tietojen hankkiminen oli tästä vain osa (Alanen 1976: 186). Itsekasvatuksen tehtävänä oli herättää yksilöiden tajunta löytämään itsensä, auttaa valikoimaan lukemattomien kilpaillevien elämänarvojen välillä, innostaa heitä täyttämään velvollisuutensa ja hankkimaan kykyjä saamaan itselleen kokonaiskäsitys elämästä. Alkion mielestä ihminen oli yksilönä hyvä ja ympäristön huono vaikutus oli hänet turmellut. Kasvatuksella voitiin hänen mukaansa vaikuttaa ihmisen kehitykseen ratkaisevalla tavalla. Kasvatuksen ei tullut lähteä ulkoapäin, vaan sen oli oltava itsensä kasvattamista, itsekasvatusta. (Alanen 1976: 185.)

Henkisen kasvun alkuna oli itsetietoisuuden herättäminen ja herääminen. Olennaista oli "itsenäisen ajattelemisen halu", liikkeelle tuli saada ihmisen oma äly ja ajatustoiminta. Näin ihminen voi kehittyä paremmaksi "kuin mitä hän lähempänä luonnontilaa ollessaan on". (Niemelä 2012: 14.)

Näiden prosessien läpikäymisen Alkio näki sivistymisenä, jossa yksilöllinen identiteetti ja omaehtoinen toimintakyky kehittyivät. Jokaisen piti käydä läpi itsekasvatuksensa itsenäisesti, mutta sitä voitiin herätellä ja tukea. Itsekasvatuksen tukena hän näki nuorisotyön, ja toveripiiri oli merkittävässä asemassa nuorten kasvamisessa (Niemelä 2012: 34–35). Alkio piti hyvää toveruutta hyvien ihanteiden ohella nuorisoseurojen suorittaman siveellisen kasvatuksen kulmakivenä (Mäki 1948: 162).

Alkion ajatus itsekasvatuksesta ei ollut uniikki. Itsekasvatus punoutuu osaksi 1800-luvun lopulla Suomessa ja kansainvälisestikin esillä ollutta kasvatus- ja kansanvalistuskustelua. Kirsti Sivosen (2006: 53–54) mukaan itsekasvatuksen käsite esiintyy myös suomalaisten fennomaanien ja kansansivistystyön kärkimiesten, Johan Vilhelm Snellmanin (1806–1881), Uno Cygnaeuksen (1810–1888) ja Yrjö Koskisen (1830–1903) teksteissä. Sivonen määrittelee väitöskirjassaan *Itsekasvatus suomalaisena käsitteenä ja käytäntönä* (2006: 270) itsekasvatuksen Suomessa käydyn keskustelun synteessä seuraavasti:

Itsekasvatus on ihmisen omaan ajatteluun pohjautuva elämänikäinen prosessi, jossa itseohjautuva ihminen on itsensä kasvattaja ja kasvatettava kulttuurisissa ja sosiaalisissa yhteyksissään ja jonka itse määritetyt sisällöt liittyvät ihmisenä kasvamiseen, tietämiseen ja toimimiseen. Itsekasvatusprosessi on tavoitteellinen ja yleensä tietoinen. Viime kädessä kukin itseään kasvattava ihminen määrittelee oman itsekasvatuksensa itse.

Sivonen (2006: 44) mainitsee teoksessaan Santeri Alkion "itseoikeutettuna itsekasvattajana". Alkio toimi käytännön järjestötyössä raittiusseurassa ja nuorisoseurassa ja näki itsekasvatuksen välineenä sivistyksen hankkimiseen. Itsekasvatus oli väline pyrittäessä kohti ihanteellista ihmiskuvaa, joka ilmensi yhä syvempiä ideologioita.

Murtavissa voimissa Esan ja Jannen suhde muuttuu. Jannen voisi olettaa tuntevan

ylemmyyttä suhteessa Esaan, jonka hän on nujertanut, mutta näin ei ole. Sen sijaan Janne pyytää Esalta anteeksi, koska ei puuttunut tämän kasvatukseen, vaikka he ovat sukulaisia. Alkio näkee sukulaisuuden velvoittavaksi kasvatusasioissa, ja *Murtavissa voimissa* hän langettaa osan Esan aiemmasta kurittomuudesta myös Jannen syyksi:

"Siitäkö [Esa vihaisi Jannea], että te minua hätyytitte siitä hevos-ajosta ja annoitte minulle selkään niissä Valeen häissä?"

"Niin niistä. Minun on monesti tehnyt mieleni puhua sinulle..."

"Mitä vanhoista ... minä kyllä ansaitsin sellaista. Olisitte tekin, kun olitte isän kaukaisia sukulaisia, saanut sentään jollain muullakin tavalla vähän enemmän opettaa ja neuvoa, kun näitte, ettei minua neuvonut kukaan..."

"Olisitkohan sinä ottanut siitä vaarin?" epäili Janne.

"Kenties! En minä sentään ollut hullu enkä varas... Se oli väärin, että te siitä minut toimititte linnaan. Olisitte ennen panneet sinne vaikka joka tappelusta." Esan mieli näytti synkistyvän. Vakavana ja melkein nöyrän tapaisena vastasi Janne:

"Sinä puhut totta, et sinä ole varas ollut ikänä. Minun omatuntoni oli siitä ensi aikoina monesti kipeä, ja sentähden minun on tehnyt aina mieleni pyytää sinulta anteeksi."

"Se oli se hevos-ajo, niinkuin se on vieläkin, niin kovin yleinen tapa."

"Sepä se! Oikein ollessa enin osa nuoria miehiä joutuisi sellaisesta linnaan."

"Niin minäkin aina arvelin, ja siksi se pisti niin vihakseni." Esan kalpeat posket punoittivat hiukan. "Kun minua siitä rangaistiin vielä varkauden nimellä."

Janne hapuili uudestaan Esan kättä. "No unohda pois ja anna anteeksi. Se ei sinun maittasi enää pilaa, sillä kaikki tietävät, että ne ovat olleet nuoruuden erehdyksiä, ja pitävät sinua rehellisenä, kunnan miehenä."

Esa katsoi Hautalaisen silmään läpi, olisiko siinä jotain vilppiä.

"Minä en juuri kehumisia kärsi", virkkoi hän hymyillen, "mutta te olette pitäneet minua huononakin miehenä ja minä olen melkein näihin asti ollut siinä luulossa, että vieläkin pidätte..." Hän lopetti siihen. Janne otti tupakkatamineet taskustaan.

"Olet erehtynyt... Mutta pannaan piippuun tästä ja unohdetaan ne vanhat." (MV, 203–204, harvennus S.A., lisäys M.N.)

Esa tuntee alemmuutta ja häpeää itseään, koska on menettänyt talonsa. Myös Jukka-Pekka Takalan (1980: 48) mielestä sukutilan myynti oli Alkion näkemyksen mukaan talonpojan syntiinlankeemus ja hänen teoksissaan myöhemminkin toistuva aihe. Esa on mökkiläinen, joka on elättänyt itsensä puuseppänä³¹, eikä hän haluaisi alistua nimismiehen rengiksi. Teoista on kuitenkin kannettava seuraukset ja kovina aikoina Esan on lopulta pakko ottaa vastaan häpeälliseksi kokemansa työ toisen palveluksessa. Kun Esa nöyrtyy tähän, hän saa kokea arvonnousun tilanhoitajasta itsenäisempään jahtivoudin³² työhön. Esa kasvaa vaikeuksien ja Jannen aiheuttaman vankilan "miehuuskoulun" kautta mieheksi. Janne on miehuuden mittapuu.

³¹ "Kun nikkari Esa samassa tuli mökiltänsä [- -]" (MV, 155). "Hän oli kyllä hyvä puuseppä [- -]" (MV, 32).

³² MV, 269

Murtavien voimien alussa puukkojunkkarien aika on ohi ja Esa hankkii itselleen ja perheelleen elannon rehellisenä puuseppänä. Vankilassa olo eräänlaisena käännteentekevänä "kasvatustilaksi" ja muuttuneet ajat, ehkä ikääntyminenkin, ovat muuttaneet Esaa, mutta hänen perusluonteensa ei ole muuttunut. Esa on edelleen ylpeä ja tuliluonteinen.

Esasta on kerrottu hyvää nimismies Grönbergille, ja tämä haluaisi Esasta itselleen voutin eli tilanhoitajan³³:

"Onko se Esa aivan jyrkkä siinä päätöksessä, ettette tule minulle voudiksi?" kysyi nimismies.

Esa ei vastannut kohta. Ikäänkuin pakottamalla näytti hän saavan itsensä sanomaan:

"En minä taida tulla."

Grönberg lähti otsanahkaansa rypistellen kävelemään lattialla.

Esan kalvakoille poskille nousi punaa. Levottomista ruumiinliikkeistä päättäen oli hänelle olo täällä hyvin tuskallista.

["]Minun pitää mennä", äänsi hän ja kääntyi lähteäkseen.

"Älä mene vielä. Tuota, jos minä maksaisin sinulle 150 markkaa, etkö sittenkään tulisi?["]

Mies tuumi vähän aikaa.

"En minä tule", sanoi ja lisäsi omituisesti naurahtaen: "Minä en sovi rengiksi."

"Miksi ei, kun palkka on hyvä? Nyt on raha lujassa."

"Minä tiedän sen, mutta ei sittenkään?"

[- -] "Se nyt on sillä lailla, että minä olen ollut kerran vankeudessa. Ja minä sain siellä päähäni sen, että jos vaan joku keino elämiseen auttaa, niin minä en koskaan enää menetä vapauttani. Ja minulla on sellainen luonto, että meille voisi tulla riitoja ja..." [- -]

"Hyvästi", sanoi Esa ja lähti. Eikä häntä enää estetty. Tultua ulos välkkyi miehen silmistä jonkinlainen uhkamielisyyden tuli. Mutta kun siellä kylmä vihuri heti ovesta vinkuen puhalsi vastaan, laskeusi silmäin päälle ikäänkuin sumua ja rinnasta kohosi syvä huokaus samalla kun mies napitti pientä takkiansa. [- -]

"En ikänä mene rengiksi! ... vaikka ennen nälkään näännyttäisiin". (MV, 30–32.)

Esa pelkää riehahtelemaan luonteensa aiheuttavan riitoja, eikä lähde nimismiehelle tilanhoitajaksi. Osasyys Esan kieltäytymisessä on myös hänen taustassaan. Esa on entinen talollinen, eikä ole tottunut olemaan muiden käskettävänä. Katovuodet nöyryttävät kuitenkin Esan ylpeän luonteen, ja hän joutuu palaamaan nimismiehen luokse lakki kourassa: "Niin... minä olen tuumannut että... jos vallesmanni vielä tarvitsisi renkiä, niin minä nyt tulisin." Kaikki tuo tuli niin harvakseen kuin Esan olisi täytynyt pakottaa ulos jokainen sana aivan erikoisilla ponnistuksilla." (MV, 158.)

Esa joutuu kokemaan sisäisiä ponnisteluja luonteensa vuoksi, mutta saadessaan sen hallintaansa, hän saa elämän uomiinsa. *Murtavissa voimissa* Esan kasvun kimmoke tulee ulkoapäin, katovuosien muodossa, mutta Esa osoittaa kypsyyttä nöyrytyessään pakon edessä.

³³ Myös muodossa "isäntärenki" (MV, 32). Vouti oli eräänlainen tilanhoitaja tai tiettyyn tehtävään nimetty luottamushenkilö, kuten jahtivouti tai siltavouti.

Mielestäni Esan kasvaminen ei ole Alkion itsekasvatusta puhtaimmassa muodossaan. Ulkoiset olosuhteet ja henkilöt pakottavat Esan ratkaisuihin. Hän ei saa elämäänsä hallintaan pelkällä itsekasvatuksella, mutta kun hänen ajautumisensa väärään suuntaan on katkaistu vankilareissulla ja olosuhteet ovat pakottavat, Esa kykenee muutokseen. Hänellä on ajattelamisen taito, joka mahdollistaa muutoksen. Esan hahmossa painivat myös hybriditeoksen naturalistiset ja aatteelliset konventiot, kamppailussa kehittyminen ja aatteellisuus voittavat naturalismin määräävät piirteet.

Murtavissa voimissa Esa kokee henkisen kasvun, joten hänen osakseen langennut entropia on menettänyt määräysvaltansa. Vahva sisäinen voima, oma tahto, voi kumota voimakkaan ja vääjäämättömän deterministisen kehän. Naturalismin ja perinnöllisyyden murtavan oman tahdon ajatuksen voi nähdä viittaavan ranskalaisen Théodule Ribot'n (1839–1916) ajatuksiin. Ribot oli 1870-luvulta 1900-luvun alkuun saakka maansa nimekkäin psykologi ja hänen kirjoituksiaan luettiin paljon myös ulkomailla. Ribot käsitteli kirjoituksissaan psykologista perinnöllisyyttä, muistia, tahtoa, persoonallisuushäiriöitä ja emootioita. (Hakosalo 2002: 35.)

Esimerkiksi Minna Canthin ja A.B. Mäkelän toimittaman *Wapaita aatteita*-lehden artikkelissa "Perinnöllisyys ja tahdon vapaus"³⁴ käsitellään Ribot'n teoriaan nojaten ihmisen ominaisuuksien, niin fyysisten kuin psyykkistenkin, periytyvyyttä. Ribot'n mukaan perinnöllisyys on sääntö, josta poikkeaminen on poikkeus. Ihmisen kehittymiseen vaikuttavat perinnöllisyys ja ulkoapain tulevat vaikutteet, eikä tahdon vapaudelle jää näin suurtakaan tilaa. Ihminen toimii luontaisesti samoin kuin hänen vanhempansa ovat toimineet. Nämä perityt taipumukset ja halut muodostavat ihmisen sisäiset vaikuttimet, joiden varassa hän toimii. Näiden lisäksi hänessä piilee myös sisäinen voima, jolla hän voi arvioida halujaan ja taipumuksiaan ja pyrkiä vahvistamaan tai vastustamaan niitä. Tämä voima on hänen oma yksilöllinen tahtonsa, jonka on mahdollista päästä voitolle. Voima on hänen henkisen persoonallisuutensa ydin, joka pyrkii esiin perinnöllisyyden ja ympäristön vaikutteiden luomien kerrosten alta. Kovan taistelun ja sitkeän ahkeroinnin kautta ihminen voi oppia hallitsemaan omaa ruumistaan ja sieluaan. Ribot'n mukaan vain harva kykenee tähän.

Ribot'n teoria esitteli aikalaisille naturalistisen determinismin lisäksi mahdollisuuden poiketa siitä. Poikkeaminen syntyy vahvan sisäisen tahdon avulla, jonka kuvaus muistuttaa itsekasvatusta. Esan hahmo käyttää näin myös kehitysromaanin konventioita. Esimerkiksi Lappalaisen (2000: 177) mukaan kehitysromaanille on ominaista tarina, jossa "sankari palaa maailmalta uudistuneena, kehittyneenä ja valmiina ottamaan oman paikkansa yhteis-

³⁴ *Wapaita aatteita* nro 11–12 01.12.1890

kunnan jäsenenä". Esan kehityksen voi nähdä myös siirtymäriittinä, jonka vaiheita ovat Jyrki Nummen (1993: 214–215) mukaan eriytyminen normaaliyhteisöstä, siirtyminen marginaalitilaan ja integroituminen yhteisöön uudelleen.

Esa on mielenkiintoinen sekoitus hyvyyttä ja naturalistista pahuutta. *Puukkojunkkareissa* Esa ei saa luontoaan talttumaan, vaan Jannen on katkaistava hänen transgression kierreensä. Myös *Murtavissa voimissa* Esan luonto toimii aluksi hänen hallitsemattaan: "Minulla on sellainen kummallinen luonto, että... pian minä suutun ja pian itken" (MV, 160).

Esa on *Murtavissa voimissa* hyvä hahmo. Hän nielee ylpeytensä ja pyytää päästä nimismiehelle töihin, jotta saisi lapsilleen ruokaa. Lapsistaan puhuessaan Esan ääni sortuu, hän pelkää heidän tulevaisuutensa puolesta:

"[- -] ... enkö minä saisi ainakin joskus leipäosaani kotiin lapsilleni... - - Minä itse söisin sitten täällä kotoani tuotua sekaleipää³⁵, sillä..." Esan ääni sortui, hän pyyhkäisi lakinperällä nopeasti poskille vierivät kyyneleet.

"Onko sinulla monta lasta?" kysyi Grönberg hiljaa.

"Kaksi."

"Joko olette syöneet sekaleipää?"

"Ei, mutta kyllä se nyt näyttää siltä, että talven päälle täytyy." (MV, 160.)

Naturalistinen kehä on murtunut. Esa on kasvanut huonossa ympäristössä huonoon suuntaan, mutta ympäristön vaikuttimien vaihduttua positiiviseksi – ja toisaalta olosuhteiden pakosta – Esa kykenee muutokseen. Hän katkaisee huonon vanhemmuuden ketjun ollen hyvä ja rakastava isä lapsilleen, kuten teoksen loppukuva³⁶ näyttää.

Alkion romaanien henkilöhahmoista juuri Esa olisi soveliain itsekasvatusaatteen esittelyyn. Sivosen (2006: 63) mukaan Alkio on todennut, että "taistelua ja kipua merkitsevässä itsekasvatuksessa kitketään pois heikkouksia ja kasvatetaan hyviä puolia siinä toivossa, että ihmisyyys ja jumaluus kirkastuisivat omassa persoonallisuudessa". Kyseessä on siis itsensä kypsyttäminen hyväksi ihmiseksi. Mikäli Alkio olisi luonut Esan pelkästään itsekasvatusaatteensa äänitorveksi, teosten tulisi mielestäni sisältää enemmän Esan pohdintaa itsekasvatuksesta. Nyt näin ei ole. Pohdinnoistaan huolimatta Esa ei kykene itse muuttamaan elämänsä suuntaa, vaan hän joutuu yhteisön kurinpalautuksen kohteeksi. Ollessaan vankilassa Esa on kypsynyt, mutta kypsyminen on olosuhteiden aiheuttamaa. Vankilasta palattuaan Esa kieltäytyy ensin ottamasta vastaan nimismiehen tarjoamaa työtä, mutta nöyrtyy osin olosuhteiden pakosta toisten vuoksi. Esan nöyrtyminen osoittaa kuitenkin,

³⁵ Sekaleivällä tarkoitettaneen leipää, johon on viljanpuutteessa sekoitettu pettujauhoa.

³⁶ Ks. s. 5 ja 37 sekä MV, 271.

että hän opettelee hallitsemaan käytöstään ja suostuu kehittymään. Tämä on hienovarainen viittaus itsekasvatuksen suuntaan.

Alkio (1919: 81) mainitsee aikuisen ihmisen itsekasvatuksen ilmentymiksi esimerkiksi kuinka "hillitön kiukuttelija on muuttunut kärsivälliseksi ja säveäksi, [ja] miten laiskasta talonsa hävittäjästä on tullut hyvä 'päivämies'". Muina esimerkkeinä hän mainitsee himojen – alkoholin, tupakan ja sukupuolihimojen – hillitsemisen. Alkion mukaan ihmisen luonne muodostuu intohimoista ja tottumuksista, joita on tarkasteltava ja ohjattava. Tämä on hänen mukaansa itsekasvatusta. Intohimot jylläävät ihmisissä aina miehuusiän huipulle saakka, jonka jälkeen ne laantuvat ja saavat sijaansa tottumuksen. (Mts. 82, lisäys M.N.)

Puukkojunkkarien riehakas Esa muodostuu naturalistisista komponenteista, mutta hänen ajatteleva puolensa tuo etualalle hänen inhimilliset ominaisuutensa ja Esa muodostuu inhimillisen primitiivin hahmoksi. *Murtavien voimien* Esa osoittaa naturalistisen determinismin otteen voimattomuuden ihmisen oman tahdon edessä. Esan tematiikka viittaa kasvatukseen. Esan rinnastus muihin entisiin puukkojunkkareihin osoittaa hänen kypsymisensä ihmisenä. Hänen nöyryytensä perheensä vuoksi osoittaa itsekasvatuksen ja lähimmäisenrakkauden voiman.

6.1.3 Rautainen Valee – kurissa kasvatettu

Valee ja hänen äitinsä toimivat kasvatusteeman analogioina Esalle ja hänen äidilleen. Tasaisten körttiäidin kasvattama Valee on työteliäs. On huomattava, että Alkion mukaan Valee "ei *juuri* juopotellut tai kulkenut tappeluissa" (kursiivi M.N.). Ihanteelliselta ihmiseltä ei vaadita täyttä ehdottomuutta tai täydellisyyttä. Palaan alkoholinkäyttöaiheeseen tarkemmin myöhemmin. Valee ei ole kuitenkaan täysin Esan vastakohta vaan heitä yhdistää luonteen lujuus ja periksiantamattomuus:

Täällä se oli Laitalan talokin. Valee oli jo isäntä, isänsä kun oli pari vuotta sitten kuollut. Leski oli heti jättänyt talon pojan haltuun, Valee oli suuri, roteva mies. Kyläläiset pitivät hänestä hyvin paljon. Sillä liekö se ollut heränneen isän ankaran kurituksen tulos, vaiko luontainen taipumus, hänessä jo alle kahdenkymmenen nähtiin vakavia taipumuksia. Eikä hän juuri juopotellut eikä kulkenut tappeluissa. Mutta silti oli hän kuitenkin nuorten mukana ja näytti joskus kuin vahingossa, että hänellä on luontoakin, kun siksi tulee, ja voimia sitten! [- -] Kun hän ei näyttänyt ollenkaan ylpeilevän voimistaan ja luonnostaan, rupesivat toverit kunnioittamaan häntä, oikein tietämättä itsekään mistä se johtui. (PJ, 81–82.)

Kertojan luoma ihannoiva kuva Valeesta on hyveellinen. Valee on suuri ja voimakas mies, joka on kasvatettu Herran kurissa ja nuhteessa. Valee ei syytä juopottele tai tappele, mutta on luonteeltaan päättäväinen ja vaatimaton. Hänenkin luonteensa juontaa kotikasvatukseen. Toisin kuin Esa, Valee on elänyt isänsä kurin alla parikymmenvuotiaaksi saakka. Hänen äitinsä on:

[-] pikkuinen körttiläismuori, joka silloin kun seuroissa kävi, istui hiljaa hiiskumatta, kun jotkut toiset hoihkasivat, meni yhtä hiljaa kotiinsa eikä pitänyt sinne päästyään rippiä kotiväelle. Vaikka Valee oli isäntä olevinaan, näytti siltä kuin isännöisyys olisi ollut vain muodon vuoksi, sillä muori se oikeastaan johti. (PJ, 82.)

Hyvä kasvatusta ei kuitenkaan estä tärkeiden omien halujen toteuttamista vanhempien tahtoa vastaan. Tämän osoittaa myös Valee tuodessaan kotiinsa Santran, joka on tavallaan Kuivasen Ellan kihlattu, koska Santra ei ole osannut hänen kihlahjoistaan kieltäytyä. Äidistä tilanne on tukala, mutta hän heltyy tutustuessaan paremmin Santraan. Myös setä Matti Mäkilähti kieltäytyy ensin auttamasta Valeeta tilanteen selvittämisessä, mutta heltyy huomattessaan Valeen periksiantamattomuuden: "Setä katsahti pikaisesti Valeen silmiin: tuohan kalskahti velivainajan rautaiselle luonteelle!" (PJ, 92). Valeen hahmolle ominaista on vankkumaton itseluottamus. Itseluottamus, "vuoria siirtävä itsensäluottamuksen usko", oli Alkiosta ihmisen tärkeimpiä ominaisuuksia (Nokkala 1958: 252).

Valeen luonteenpiirteet ovat paljon samankaltaisia kuin Esalla, mutta Valee ei ole puukkojunkkari eikä tappele aiheetta. Hänellä on kuitenkin luonne, joka "ei turhista läiky, mutta kerran läikkymään ruvettua läikkyy kovasti" (PJ, 333). Valeen luonto läikkyy, kun *Puukkojunkkarien* lopussa Valee ymmärtää Esan yrittäneen käydä puukon kanssa hänen kimppuunsa. "Päästäkää irti se vielä! ... mun tekee mieleni..." (PJ, 339.) Käytös on nuoren miehen ärtymistä, jonka Janne saa keskeytettyä karusti käskien: "Hiljaa!" (PJ, 339). Valee on luonteeltaan Esaa tasaisempi, ja hänellä on vankempi tukiverkosto kuin Esalla, joten hänen käy elämässään paremmin.

Valeen kehitys jatkuu edelleen *Murtavissa voimissa*, jossa Valee kohoaa Hautalan Jannen rinnalle yhteisön arvostamaksi mieheksi. Hahmona Valee asettuu Esan ja Jannen väliin maastoon. *Puukkojunkkareissa* hän vertautuu Esaan ja *Murtavissa voimissa* Janneen, jonka mantteliperijän roolin hän saa. Kasvattamattoman junkkarin sijaan ihailtava hahmo teosten maailmassa on kasvatettu, mutta omalla tahdolla varustettu rehti talonpoika.

Rossin (2009: 243) mukaan yhtenä naturalististen romaanin tarjoamana ohjeena maailman parantamiseen ja muuttumiseen voidaan pitää kasvatusoptimismia. Usko hyvän kasva-

tuksen voimaan tuodaan esille kätkeytyksi, ja se perustuu ennemminkin lukijan tulkintaan kuin selkeisiin väitteisiin. Teokset eivät kommentoi kasvatusta kaikkietävän kertojan äänellä tai henkilön näkökulmasta tai kuvaa avoimesti kasvatuksen positiivisia vaikutuksia. Romaaneissa ei myöskään kuvata konkreettista kasvatuksen voimaa eli sitä, miten kasvatusta voi vaikuttaa myönteisesti yksilön kehitykseen.

Alkion teokset toimivat tätä Rossin väitettä vastaan. Karhun Esa ja Laitalan Valee toimivat analogioina toisilleen niin, että lukijalle välittyy kuva siitä, miten eri suuntiin eri tavalla kasvatettujen nuorten elämä voi kehittyä. Suleimanin (1983: 84) mukaan teesiromanin asettaessa rinnakkain kaksi kasvutarinaa, kerronta korostaa niiden kontrastia ja vahvistaa niiden positiivisia tai negatiivisia arvoja. Mielestäni tämä sopii kuvaamaan erityisesti Valeen ja Esan kehityksen asettamista rinnakkain *Puukkojunkkareissa*.

Valee on heränneen äidin kasvattama, tasainen luonne. Alkio on nähnyt herännäisyyden yksilön valintana, sillä vaikka Valeen vanhemmat mainitaan heränneiksi, niin häntä itseään ei sellaiseksi voi lukea. Valee on hyvin kasvatettu, mutta hän ei ole kuitenkaan heränneiden normien liiaksi kahlitsema. Myöskään Valeen setä, "kirpeä mies" Matti Mäkilähti (PJ, 82), jonka Valeen äiti pyytää tarvittaessa apuun, ei ole herännyt. Matti näkee heränneen liian vakavina ja joustamattomina: "Iloinen, viaton nauru oli hänelle [Matille] elämänehto. Muuten hän kyllä olisi pitänyt heränneistä, mutta ei jaksanut suvaita 'niin iankaikkisen muikeita naamoja'". (PJ, 82, lisäys M.N.)

Valeen äiti uskontovereineen pitää Valeen ja Santran häitä aluksi "synnillisinä ja sopimattomina". Santra ei tohdi vastustaa Valeen äitiä, mutta Valee puolustaa päätöstään häistä ja saa Matti-sedän puolelleen. Uskontoveriensä sijaan Valeen äiti kuuntelee omaa sydäntään, josta löytää vastauksen:

Muori mietti asiaa vieläkin pänsä ympäri. Uskontoverit houkuttelivat lujana pysymään. Mutta eipä pysynyt. Äideillä on niin omituiset mielijohteet, ne ratkovat hyvinkin yleisiä, kylmiä sääntöjä. Ei ole nuoruutta ihmisellä kuin kerran, hän ajatteli, eipä näitäkään kentties kuin kerran... Joutaisipa nähdä tuon lapsen seppelöitynä... Kun hän huomasi, että hänkin sitä halusi, niin hän johtui ajattelemaan, että tuolla pojalla lie siihen paljoo suuremmat syyt...

Silloin oli päätös valmis. Kun hän sen ilmoitti nuorille, tuli se kaksinkertaisen lujaksi siitä riemusta, jonka se näissä herätti. Uskonsisaret koettivat häntä loukkiakin, mutta muori sanoi, että hänellä ei ole muuta kuin yksi sydän, se on joutunut noiden lasten haltuun, eikä hän jaksa repiä sitä pois. "Kun omatuntoni ei sitä vastaan sano, niin mah-taneeko Jumala siitä rangaista?" Ne sanoivat, että rankaisee, lukivat hirmuisen tuomionsa. Mutta muori vetosi uudestaan omaantuntoonsa, sanoi, että hän on aina koettanut sen neuvoja seurata, eikä ole huomannut sen väärään vievän. Päätöksensä hän piti. (PJ, 330, harvennus S.A.)

Valeen äiti vastustaa aluksi häitä ulkokultaisista syistä, ajatellen muiden sanomisia. Kuunnellessaan omaa sydäntään hän myöntyy kuitenkin nuorten toiveeseen. Perheen etu ajaa aina muiden ohitse, eivätkä perheen ulkopuoliset saa lopullista päätösvaltaa.

Alkion teokset painottavat kasvatuksen ja kasvuympäristön tärkeyttä. Vastaava teema on keskeinen Theodolinda Hahnssonin *Huutolaiset* -teoksessa (1887). Siinä kolme sisarusta joutuu äitinsä kuoltua huutolaisiksi: Martti ja Hely Seppälän kestikievariin ja Iiri lukkarin perheeseen. Hyvään perheeseen päässyt Iiri koulutetaan opettajaksi, hän perustaa lastenkodin ja avioituu rakastamansa aatelismiehen kanssa. Kestikievarin epämääräisissä oloissa kasvatettu Hely tulee turmeltuneen aatelismiehen viettelemäksi ja synnyttää tämän aviottoman lapsen. Huomionarvoista on, että Helyn kanssa kasvanut Martti ei turmellu, vaan koulutautuu maanviljelysalalla ja pääsee torppariksi.

Belinskiläisenä tyyppinä, eli mimeettisesti, Valee on rehti nuorukainen. Temaattisesti hän toimii rinnasteisena hahmona ailahtelevalle Esalle. Valeen elämänsuunta osoittaa hyvän kodin ja kasvatuksen merkityksen ihmisen elämässä.

6.1.4 Alkoholinkäyttö erityiskysymyksenä

Valeen näyttäytyessä eräänlaisena ihannemiehenä on mielenkiintoista tarkastella tarkemmin hänen ja muiden henkilöahmojen suhdetta alkoholiin. Alkio itse oli absolutisti ja raittiusaatteen kannattaja³⁷, joten lähtöoletus on, että hänen teoksissaan alkoholinkäyttö on paheksuttua. Alkio ei kuitenkaan aja täysraittiutta teoksissaan. Sen sijaan kontrolloimaton alkoholinkäyttö on paheksuttavaa, ja se yhdistyy teoksissa usein pahoihin tai paheksuttaviin henkilöahmoihin.

Puukkojunkkarien alussa häjyt heräilevät krapuloissaan Kasarin Tommin saunalta (PJ, 20). Alkoholinkäyttö on myöhemminkin teoksessa tärkeässä osassa häyjen rehentelevässä riehumisessa. Esa Karhun äiti kuvataan alkoholisoituneena, hänellä on koko ajan pullo povessaan.

Silloin muori veti nopsasti pullon povestaan, ryyppäsi ja tarjosi Karille.

"Täytyy ottaa salaa", kuiskasi silmää iskien. "Ota ryyppy."

"Ka, onhan teillä."

"Harvoin minä ihan tyhjä olen, minä otan vaikka kivistä. Ryyppää nopiaan ... paremmin." Hän otti ja ryyppäsi vielä itse ja pisti sitten pullon poveensa. (PJ, 205–206.)

³⁷ Raittiusaate tavoitti Alkion sanomalehtien kautta v. 1883, jolloin hän oli 21-vuotias ja sai omakohtaisen herätyksen ehdottomaan raittiuteen (Alanen 1976: 636). Alkio peräänkuulutti kansanraittiutta ja pyrkimystä terveeseen ja alkoholittomaan elämään (Rantoja 1935: 13). Poliitikkona Alkio myös ajoi Suomeen kieltolain, joka oli voimassa vuosina 1919–1932 (ks. esim. Alanen 1976: 635).

Esan äidille ryypääminen on elämäntapa. Hän näkee alkoholin parantavana lääkkeenä, jota hän tyrkyttää masentuneelle pojalleenkin: "Mikä sinun oikein on, Esa? Aivanko sä nyt makaamalla... Taidat sä olla kipeä. Haetin Toiskan muorilta vähän... Koetas ottaa ryypy." (PJ, 214.)

Tuomittavaa on humalahakuinen ja jatkuva juominen, yksittäisiä ryypyjä ei paheksuta, sillä myös heränneet saattavat kumota lasillisen, kuten Kasarin Tommi:

"Ota sitten edes piiskaryyppy, eihän meillä ole riitelemisen syytä, naapuri", sanoi Vennu ja kaatoi lasiin.

"No, jos tahdot antaa, niin ... mitäpä se riitelemälläkään paranee." Tommi astui pöydän luo, kallisti ryypyn ja kiitti. (PJ, 45–46.)

Murtavissa voimissa entistä häjykulttuurista edustavan Vennu Karin juopottelun lisäksi päissään herättävät pahennusta Stenfors, Kalenius ja kelloseppä Ahlström sekä kauppias Klitsi: "Liikkeen johdosta oli kauppias itse hyvällä tuulella. Hän oli ruvennut 'rommittelemaan' ja ryypännyt aamupäivän kuluessa jo useita laseja." (MV, 96.)

Vaikka Siikalahden Mikko onkin teoksessa "pahojen puolella", hän ei esiinny humalassa, koska on niin saita. Alkoholi liittyy kuitenkin Mikon hahmoon, sillä hän hakee kesti-kievariinsa kapakkaoikeuksia (MV, 16), suunnittelee oluttehtaan perustamista kapteeni Stoltin kanssa (MV, 38) ja pitää salakapakkaa (MV, 105).

Takala (1980: 48–49) on nähnyt alkoholinkäytön – tai sen tukemisen esimerkiksi olutkaupan muodossa – rappion ja häviön aiheuttajana Alkion myöhemmissäkin teoksissa.

Alkoholinkäytön kaksijakoisuutta kuvaa hyvin *Murtavien voimien* kohta, jossa Valee heittää kelloseppä Ahlströmin ulos talostaan:

Samassapa jo ovesta poukahtikin rappusille suinpäin juopunut mies, jonka he tunsivat heti kuleksivaksi kelloseppä Ahlströmiksi. Valee, joka miehen oli heittänyt, seisoi punoittavana ja kiukusta hehkuvana eteisen ovella.

"Niinpä täällä heitellään miehiä kuin tallukkaita", virkahti Hautalainen ja jäi rappusten eteen katselemaan Ahlströmiä, josko tuo nousisi.

"Mene tiehesi, lurjus!" ärjyi Valee.

Ahlström alkoi sovittaa jäseniään ylös nousua varten ja näkyi olevan oikein aika juovuksissa. Nenästä vuosi verta, ja silmät, jotka juopumuksesta veristivät, olivat kummallisesti pakarallansa, kun hän tajuttomasti, ikäänkuin apua pyytäen, neljälle ulottimelle päästyään tuijotti Hautalaiseen ja Valkolaiseen. [- -] Valee otti pullon kaapista ja kaatoi ryypyn mieheen [Hautalan Jannelle ja Valkolan Juholle]. Se oli luultavasti vielä kotitekoista perää, sillä varakkaammat sitä olivat varustaneet siksi, että riitti monen vuoden tarpeeksi. (MV, 91–93, lisäys M.N.)

Sitaatissa näyttäytyvät eri alkoholinkäytön tavat. Ahlström on 'kuleksiva kelloseppä' ja esiintyy umpijuopuneena, kun taas vakaat talolliset Valee, Janne ja Juho sen sijaan nappaavat vain yhdet ryypyt. Alkoholinkäytössä on jyrkkä juopa niin käytön määrän kuin käyttäjienkin välillä. Hyväksyttävä alkoholinkäyttö Alkion teoksissa on rituaalista, se liittyy tärkeisiin hetkiin ja käännekohtiin. Ryyppääminen ja päihtyminen ei ole hyväksyttävää, mutta talollisille ryyppy on sallittu, sillä se toimii heidän statussymbolinaan. Satu Apon (2001: 86, 396) mukaan paloviinan kotivalmistus oli maaseudulla sallittua vain maanomistajille ja viinapannu oli suhteellisen kallis investointi. Viinanvalmistusoikeus ja viinaveron määrä oli suhteutettu maatalan veronmaksukykyyn³⁸.

Vaikka Alkio oli itse ehdottoman raittiuden kannattaja, hän ei paasaa teoksissaan täysraittisuuden puolesta. Alkoholinkäyttöä ei paheksuta suoraan, mutta sen suorat ja epäsuorat huonot vaikutukset tuodaan esille. Esimerkiksi huonon kasvatuksen saaneen Esan äiti ja isä ovat olleet alkoholisteja, ahne kauppias Klitsi laulelee juovuspäissään ja saita Mikko Siikalahti puuhaa oluttehdasta. Hyvien hahmojen sen sijaan ei kuvata käyttävän alkoholia ryyppyä enempää, ja se näyttäytyykin aikansa hyväksyttynä ilmiönä.

6.1.5 Instituutiot kasvattajina

Hautalan Janne asettaa *Puukkojunkkareissa* rajat Esalle, koska laiska ja pelokas nimismies Lindblom ei siihen uskalla ryhtyä. Vahvasti ruotsalaisaksentilla suomea solkkaava nimismies pitää kyläläisinä itseään vähempiarvoisina. Janne lähtee Kasarin Tommin kanssa esittämään nimismiehelle, että hän määräisi mikkelin yöksi isännät vahtiin, etteivät häjyt veisi hevosia ja ajaisi niitä henkijieveriin. Nimismiestä eivät neuvot miellytä, vaan hän suuttuu: "Noo — ja! ... Ja sinekö sitten ole miestä, joka muistuttaa *minu* virkavelvollisuutta! Häh?" (PJ, 122, kursivi S.A.) Lindblom ei hoida itse työtään, mutta loukkaantuu talonpojan neuvoista. Hän koettaa kasvattaa Jannea ja näyttää hänen olevan itseään alempiarvoinen:

"Ylös pärkele!"

Toinen [Janne] nousi vitkaan, yhä nauraen, astui Lindblomin tykö ja tarttui tämän käsi-varsiin.

"Minä olen mies!" sanoi hän, "ei minua kasakanpampulla peloiteta." [- -]

Vihdoin tempaisi hän vähällä vaivalla pampun nimismieheltä, joka heti rupesi apua huutamaan. (PJ, 125, lisäys M.N.)

³⁸ Kotipolttu oli sallittua paloviina-asetuksen nojalla vuoteen 1866 saakka (Apo 2001: 86). Luvanvaraisen kotipolton päättämiseen viitataan myös Alkion romaaneissa, esimerkiksi MV, 16.

Nimismies kuvataan epämiellyttäväksi, hän puhuu suomea vahvalla aksentilla ja pitää itseään kyläläisiä parempana. Hän odottaa puheilleen pyrkiviä kyläläisiä turhaan ja haukkuu heitä päin naamaa. Nimismies nostaa palkkansa työstään, mutta sen tekemisen sijaan hän harrastaa lähinnä pitkään nukkumista, syömistä ja juomista. (PJ, 114–131.) Hän pelkää puukkojunkkareita ja halveksii karkeita talonpoikia. Kuullessaan Vennu Karin yllyttäneen Saviojan Villeä hakemaan Esan talon ulosmittausta (PJ, 240), nimismies Lindblom uskalttaa nousta Esaa vastaan ja ulosmittaa tämän omaisuuden. (PJ, 241–245.) Nimismies edustaa omalla tavallaan myös aikansa tapojen turmelusta häjyjen ohella ollen pelkurimainen ja omaa etuaan ajava nautiskelija.

Nimismies pitää Jannea niskuroijana ja herättää Jannessassa herravihan, jota hän muistelee nimismies Grönbergille *Murtavissa voimissa*:

Mutta minä olen, niin kuin tiedätte, saanut elämässäni herroista sen kokemuksen, että talonpojan ei sovi niihin luottaa. Olen elämässäni käynyt niiden kanssa monta käräjäjuttua ja enimmäkseen tapannut³⁹, vaikka asiani olisi ollut kuinkakin oikea. Lindblomin syyllisyyden törkeisiin virkavirheisiin ja petoksiin näytin, mutta silloinkin minulle annettiin sakkoja. No niitä en harmitellut, sillä Lindblom menetti kuitenkin virkansa. Samasta asiasta koitui minulle käräjäjuttu tuomarin kanssa, joka syytti minua oikeuden solvaamisesta. Sakkoa sain taas, vaikka minä en ollut sanonut muuta kuin että sellainen oikeus, joka viitsii tuomita sakkoihin siitä, että olin sanonut Lindblomia lurjukseksi ja näyttänyt sen toteen, sellainen oikeus on suurin vääryys. Ja siihen useita muita juttuja lisäksi. (MV, 26–27.)

Jouko Teperin (1986: 210) mukaan rahvaan kansanosan tietämättömyys korosti voimakkaasti pientenkin virkamiesten oppineisuutta antaen heille valtaa ja tehden kansasta kuuliasta ja nöyrää. Tilanteen taustalla oli kansan sivistymättömyys ja ruotsin kielen ylivalta.

Murtavien voimien nimismies Grönberg on ammatissaan toisenlainen. Hän kuuntelee Jannen vuodatusta entisestä nimismiehestä ymmärtäväisenä ja toivoo voittavansa Jannen luottamuksen (MV, 27). Janne selittää herravihan taustoja laajemminkin Grönbergille:

"Minä olen muuten kuullut, että kaikki talonpojat, jotka vain ovat maalaisvirkamiesten kanssa riidoissa, ovat virastossa hyvin huonossa maineessa."

"Jaa... melkeinpä..."

"Niin se on, kyllä minä sen tiedän. Ja syynkin siihen minä tiedän. Meidän talonpoikain asioita herroja vastaan eivät ota ajaakseen muut kuin sellaiset nurkkasihteerit, kaiken arvonsa ja luottamuksensa menettäneet siat. Ne tulevat huonosti ajetuiksi. Meidän omaa kieltämme ei siellä ymmärretä, eikä kuunnella. Jo asiamiehemme huono maine vaikuttaa sen, että asiamme aina saa pitää menetettynä, kun ne vähänkin mutkistuvat. Suurten lurjusten maine meidän joukostamme leviää kauimmas, ja herrat päättävät, että me

³⁹ 'Tapata' tarkoittaa häviämistä, vrt. ruotsin 'tappa'.

olemme kaikin sellaisia. He eivät tunne eivätkä tahdo tuntea meitä likemmin."

[- -] "Ja minä olen varma siitä, että jos esimerkiksi meillä olisi ollut teidän kaltaisenne nimismies jo 10–20 vuotta takaperin, niin täällä olisivat olot perin toisella kannalla. Sillä huonot tavat eivät sitten olisi päässeet kasvamaan, kun vallattomia, hurjia luonteita olisi väkevällä lainkouralla pidetty aisoissa ja opetettu ihmisten tavoille. (MV, 28–29).

Kuten edellisestä lainauksesta ilmenee, myös Janne näkee nimismiehen tehtävänä "ihmisten tavoille opettamisen" ja "väkevä lainkoura" on tarkoitettu kasvattamaan ja rajoittamaan uppiniskaisten kansalaisten mielivaltaa. Grönberg ottaa Jannen neuvonantajakseen ja hänen asenteessaan kansaan näkyikin Jannen vaikutus:

Monta vuotta jälkeenpäin, kun Grönberg ihastuneena puhui Hautalan Jannesta erälle ystävälleen, tunnusti hän, että juuri tuona sunnuntai-iltana [kun Janne puhui nimismiehestä kasvattajana] Janne avasi hänen silmänsä ja järkensä ymmärtämään kansaa sekä pääasiallisesti määritteli sen suunnan, mitä hän sitten useina vuosina kulki, ollessaan kansan keskuudessa siihen aikaan merkitsevimpänä virkamiehenä. (MV, 29, lisäys M.N.)

Nimismiehen käytös ei ole pelkästään Jannen puheen ansiota, vaan hän on myös perusluonteeltaan toisenlainen kuin Lindblom. Kertoja toteaa tämän suoraan:

Nimismies Grönberg oli ollut pitäjässä vasta toista vuotta. Mutta jänteveydellä, pelkäämättömällä rohkeudella ja ennen kaikkea järkähtämättömällä rehellisyydellään oli hän saanut oloissa suuren muutoksen aikaan. Varkaudet, rosvoukset ja tappelut olivat käyneet jo harvinaisemmiksi entiseen verraten. Tämän huomion tehtyään järjestystä rakastavat ihmiset uskalsivat jo nostaa päitänsä, ilmaista puhtaampia, siveellisempiä katsantotapojaan ja avustaa nimismiestä mikäli mahdollista, sillä luottamus esivallan voimaan alkoi elpyä. (MV, 21.)

Uudet ajat eivät kuitenkaan tee nimismiehistä automaattisesti parempia, tätä ilmentää Grönbergiä tuuraamaan saapuva Stenfors:

Stenforsista ja Kaleniuksesta tuli heti oivalliset ystävykset. Heidät tavattiin melkein aina yksissä, milloin missäkin toimissa, useimmiten ryyppykomannoissa. Stenfors oli tuskin ollut viikon pitäjässä, kun jo tiedettiin, että hän oli suuri juoppo. Kun hän sitäpaitsi seurusteli Kaleniuksen kanssa, ruvettiin pelkäämään pahempaakin. (MV, 198.)

Grönberg toimii kansan kasvattajana. Hän on hyvälle "lapsilleen" isällisen hyvä. Esimerkiksi vaikeiden katovuosien tullessa täydellä voimallaan yhteisön päälle, hän koettaa pitkittää ulosottojen toimeenpanoja:

Riitajutut vastapuolten välillä niissä [pakkohuutokaupoissa] sukeusivat usein niin seka-
viksi, että nimismiehellä piti olla kärsivällisyyttä niitä selvitellessä. Grönbergin kärsi-
vällisyys oli usein aivan ihmeteltävä. Jos joku hätäntynyt velallinen onnistui saamaan
kuvernööriltä kiellon jo kuulutetun huutokaupan pitämistä vastaan, piti Grönberg sellai-
sen määräyksen aina pyhänä. Luonnollisista syistä voivat nimismiehen tulot sellaisena
aikana nousta hyvin suuriksi. Mutta Grönberg alensi vapaaehtoisesti tulojaan siten, että
monessa tapauksessa, kun köyhän mökkiläisen ainoa lehmä joutui velasta vasaran alle
ja huutajain puutteessa lyötiin muutamalla markalla, hän itse huusi lehmän ja lahjoitti
takaisin omistajalle. (MV, 199, lisäys M.N.)

Hyville Grönberg on hyvä, mutta rikollisia hän rankaisee jo ammattinsakin velvoitta-
mana, toisin kuin Lindblom. Lindblom uskalsi käydä Esan kimppuun ulosoton muodossa
vasta havaittuaan eripuraa häyjjen välillä. *Murtaviin voimiin* mennessä häjykulttuuri on jo
painumassa menneisyyteen, mutta Vennu jatkaa uraansa edelleen häjyn maineensa varjolla
ovelana rikollisena:

Ja kun Karin Vennu nähtiin liikkeellä, katsottiin häntä joko pyhällä kunnioituksella
taikka salaisella kauhulla, — tietysti jokainen aina sillä tavalla, miten kukin oman luon-
teensa valossa Vennun elämäntapoja arvosteli. Vennu liikkui jokaisen mielestä taas va-
paammin ja rehvepänä kuin viime talvena. Talossa oli hyvin usein yövieraita, joita
ihmiset säännöllisesti pitivät karkulaisina, olivatpa ne sitten keitä tahansa. Niin ikään oli
siellä taas aivan julkisesti alkanut ahkerasti oleksia miehiä, jotka sen ajan, kun Vennu
istui linnassa, olivat olleet hiljaa kuin myyrät. Tavallisesti siellä ryypättiin ja pelattiin
korttia. Toisinaan lähdettiin ajolle, kierrettiin syrjäisillä metsäloukoilla lihavimmissa ta-
loissa, pantiin hurjalla "pilalla" isäntäin housut tutisemaan ja emännät kattamaan pöy-
tänsä talon parhailla ruokavaroilla, joista vieraat usein veivät mukaansa sianlihaköntin,
palvatun häränpakaran tahi muuta. (MV, 116.)

Grönberg ei tuomitse Vennua todistuksesta. Hän kerää todisteet Vennua vastaan Klitsin
jyvävarkaudesta ja vangitsee hänet:

"Minä en ole koskaan pelännyt yhtä miestä!" hän [Vennu] huudahti, rytkäytti samalla
isoa ruumistaan ja tahallaan kosketti suurta tuppeaan, joka vyössä heilui vatsan päällä.
Silloin Grönberg, paljon nopeammin kuin Vennu osasi aavistaakaan, hyppäsi ylös, tem-
pasi hänet kauluksesta pitkin pituuttaan lattialle ja veti tupesta pois puukon, jonka heitti
nurkkaan. Vennu alkoi karjua lattiassa. Grönberg ei halunnutkaan pitää häntä siinä,
vaan nousi, antoi Vennunkin vapaasti nousta, otti kaapinlaatikosta revolverin ja käsi-
raudat. [- -] Kun Vennu jälestäpäin tätä vangitsemistaan ihmetteli ja kertoi, ei hän kos-
kaan voinut selittää, miten se oikeastaan tapahtui. Hän tunsu itsessään niin kummallista
pelkuruutta ja ala-antavaisuutta, aivan kuin hän olisi ollut vain pahankurinen lapsi, jon-
ka kuitenkin täytyy taipua. (MV, 122, lisäys M.N.)

Puhtainta isällistä kurinpitoa nimismies Grönberg toteuttaa Ellaan. Grönberg kyselee
Ellalta juomisesta ja vaimonsa lyömisestä, jotka Ella kuuliaisesti myöntääkin:

"Voi herra vallesmanni", alkoi hän vihdoin sanoa, "se on sellainen akka, että jos teillä olisi sellainen, niin löisitte tekin ihan varmaan. Se juo enemmän kuin minä... Jos mulla olisikin ihmistenmoinen emäntä, niin ei mun asiani olisi näin." (MV, 34.)

"Minä kutsutin sinut tänne sitä varten, että antaisin sinulle selkäsaunan, kun et sinä lakkaa kurittamasta sitä akkaasi. Olen sinulle siitä jo niin monta kertaa puhunut ja varoittanut, etkä sinä näy ottavan puheesta vaaria niin... Riisu nyt turkki ja takki päältäsi." (MV, 35.)

Ella ruikutti jotain myönnytykseksi... "mutta kun sitä on niin hullu luonto..."

"Sepä se, hullu luonto tarvitsee sekä opetusta että kuritusta. Käytkö ahkerasti kirkossa?"

Ella sanoi, että eipä siellä tahdo usein tulla käydyksi.

"Hm, minun täytyy siitäkkin antaa sulle selkään, että muistaisit useammin käydä siellä opetusta kuulemassa... rakkari!"

Ja sitten alkoi pamppu⁴⁰ taas tanssia selän päällä. Tällä tavalla jatkettiin aina pienten väliaikain perästä siksi, kunnes Ella oli saanut erityisen erän vielä siitäkkin, ettei antaisi lapsillensa pahaa esimerkkiä, ettei joisi, ei menisi yöllä ajolle, ja vielä viimeiseksi siitä, että kun ei Ellakaan armahda vaimoansa, niin nimismieskään ei aio Ellaa armahtaa. (MV, 36–37.)

Nimismiesten ohella teosten institutionaalisia kasvattajia edustavat kirkonmiehet. He eivät tosin juurikaan joudu kosketuksiin kasvatuksellisten kysymysten kanssa. Ainoan poikkeuksen tekee herännäispastori Malleniuksen saarna, jonka hän pitää seuroissa jossa myös häyjä on liittynyt kuulijakuntaan:

Lopuksi hän kääntyi puhumaan lasten kasvatuksesta. "Jos juuri on huono", hän sanoi, "niin kuinka voi toivoa, että siinä terve puu kasvaisi? Niin on lastenkin kasvatuksen kanssa. Jos kasvattaja itse yhä elää synnissä, eikä itse itseänsä paranna, kuinka taitaa hän silloin kasvattaa niitä lapsia, jotka Herra hänelle uskoi? Kuinka voi hän vastata näistä taimista, jotka hän pahalla esimerkillä ja väärillä opetuksilla perkeleen palvelijoiksi kasvattaa? Herra sanoo, että joka pahentaa yhdenkin näistä pienimmistä, parempi olisi että myllynkivi ripustettaisiin hänen kaulaansa ja hän upotettaisiin meren syvyyteen". (PJ, 291–292.)

Viranhaltijat – kuten nimismies – ja instituutiot – kuten vankilajärjestelmä ja kirkko – toimivat yhteiskuntarauhan takaajina. *Murtavissa voimissa* kasvattajana toimii myös kuvernööri, jonka puoleen Valee ja Janne joutuvat kääntymään, kun pitäjän omat jauhovarannot ovat kertakaikkisen loppu. Kuvernööri nuhtelee miehiä: "Luuletteko te siellä maalla, että minulla on täällä loppumattomat jauhovarastot? Ettekö te käsität, kuinka avara Vaasan lääni on, johon minun pitää koettaa kaikkialle saada ulottumaan ne pienet viljamäärät, mitkä minun käytettävissäni ovat." (MV, 217.)

⁴⁰ MV, 35 myös muodossa "kasakanpamppu". Kasakanpamppu eli kasakanpiiska, myös ruoska, nagaikka, nagaika, on alkujaan nagaitataarien ratsupiiska.

Jannen pitäessä kuvernöörille koskettavan puheen pitäjän avuntarpeesta ja vaatiessa päättäväisesti jauhoja, kuvernööri heltyy ja lupaa jauhoja. Kuvernööri on kasvattaja, joka nuhtelee lapsiaan, mutta huomattaessaan heidän kuuliaisuutensa ja peräänantamattomuutensa, hän kehuu ja palkitsee heitä.

Puukkojunkkareissa kasvatusteema näyttäytyy naturalistisena entropian kehänä, jossa huono kasvatus on erityisesti äidin syytä. Teosten tuottaman arvomaailman mukaan ensisijainen lasten kasvatustehtävä kuuluukin äidille. Isompien lasten ja oikealta polulta harhautuneiden nuorten kasvatus nähdään miesten kurinpidollisena tehtävänä. Aikuisiässä väärällä polulla harhailevien kurinpitäjien joukkoon liittyvät myös viranhaltijat, kuten nimismies.

Kurinpito kuuluu koko yhteisölle, mutta kasvatuksen suunta lähtee kotoa, erityisesti äidistä. Teosten huonona kasvattajana näyttäytyy erityisesti Esan äiti, joka on itse "langennut" ja kasvattanut poikansa alusta pitäen väärään suuntaan. Esa joutuu kokemaan elämässään paljon vastoinkäymisiä, koska hänen luonteensa on jäänyt "villiksi". Valee on sen sijaan ehtinyt kasvaa heränneessä perheessä aikuiseksi ennen isänsä kuolemaa. Isän kuoltua hänen setänsä Matti on tullut tarvittaessa Valeen äidin apuun kasvatuskysymyksissä. Alkio kytkee kasvatustekijöiden vahvasti sukulaisiin. *Murtavissa voimissa* Jannen Esaan aiemmin kohdistama isällinen rankaisu näyttäytyy hieman kritisoituna: Jannen olisi sukulaisena pitänyt ohjata Esan elämää parempaan suuntaan jo ennaltaehkäisevästi eikä puuttua asioihin vasta rangaistuksella.

Murtavissa voimissa nähdään *Puukkojunkkareissa* tapahtuneen kasvatuksen tulokset ja ihmisen muuttumisen mahdollisuus. Esa kykenee katkaisemaan determinismin kehän lapsiltaan toisin kuin esimerkiksi Ella. Esan kyky ajatella ja muuttaa käytöstään erottavat hänet Ellasta. Virkamiesten, kuten nimismiehen, tehtävänä on tukea yhteisöä ja ohjata kaidalta tieltä lipsuvia kansalaisia isällisesti oikeaan suuntaan, kuten Grönberg tekee Ellalle piiskatessaan häneen järkeä kasakanpampulla. Rangaistukset, kuten fyysinen kuritus ja vapaudenriisto, toimivat näin osaltaan kasvatustekijöinä. Myös Rantala (1946: 45) on havainnut, että Alkio antaa suuren merkityksen auktoriteeteille ja arvovallalle – vanhemmat, opettajat, virkamiehet – kasvatustekijöinä.

Virkavallan näkeminen kasvattajana tuo teoksiin myös hieman yhteiskuntakriittisyyttä. 1800-luvun lopun kirjailijoista etenkin Minna Canthin teoksissa oli vahvaa yhteiskuntakriittisyyttä. "Teidän lakinne ja oikeutenne, ha, ha, ha, ha. - - Niitähän minun pitikin ampua", toistelee Canthin *Työmiehen vaimon* (1885) lopussa romanityttö Homsantuu, jota petollinen Risto on johtanut harhaan. Minna Canth polemisoi teoksissaan usein naisen asemaa ja miesten ylivaltaa avioliitossa. Teos ei käsittele suoraan virkavaltaa, mutta ky-

seenalaistaa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen. Kai Laitisen (1997: 219–221) mukaan Canth ruoti "indignaatiorealimisissaan"⁴¹ yhteiskunnallisia oloja. Canthin myöhemmissä teoksissa yhteiskunnallinen tausta oli vaikuttamassa ennakkoluulojen, tottumusten ja moraalikäsitteiden muodossa, vaikka ne keskittyivätkin enemmän yksilöllisiin ongelmiin. Mielestäni Alkio ei virkavaltakuvauksellaan kritisoi yhteiskuntajärjestystä yhtä suoraan kuin Canth, vaan ilmentää jotakin samaa kuin Fjodor Dostojevski (1821–1881) teoksessaan *Rikos ja rangaistus* (1866). Molemmissa yksilö taipuu lopulta osaksi yhteiskuntajärjestystä.

Alkion teoksissa kansan suhde virkavaltaan nostaa esiin myös fennomaniakysymyksen. Teoksissa kansasta etäiseksi jäävä Lindblom edustaa vanhaa jäykkää, lähes ummikkoruotsalaista virkavaltaa ja Grönberg kansan ääntä kuuntelevaa, demokraattista nimismiestä. Tulevaisuus on niiden miesten käsissä, jotka ymmärtävät kuunnella kansaa. Palaan suomalaisuusaatteen käsittelyyn vielä myöhemmin.

6.1.6 Naiskasvatus erityiskysymyksenä

Kasvatusteemalla Alkio otti kantaa ajankohdalle ominaiseen kasvatuskysymykseen. Kasvatuskeskusteluun vaikutti erityisesti Herbert Spencerin (1820–1903) vuonna 1861 ilmestynyt teos *Kasvatus, tiedollisessa, siveellisessä ja ruumiillisessa suhteessa (Education: Intellectual, Moral and Physical)*, joka ilmestyi ruotsiksi 1883 ja päättyi pian Suomen kirjailijapiiriin käsiin (Rossi 2009: 240)⁴². Saarenheimon (1924: 36) mukaan Spencerin filosofia vaikutti pohjoismaisiin kirjailijapiireihin 1880–90-luvuilla ja synnytti kaunokirjallisen tulvan spenceriläisen kasvatuserformin nimissä.

Spencer arvosteli vanhaa kasvatusta ja esitti mielipiteitä sen uudistamisesta. Spencerin ajatuksista löytyy itsekasvatus. Hän kehottaa vanhempia kasvattamaan lapsiaan "itseopetukseen" (*self-instruction*), sillä silloin tietojen hankkiminen jatkuu myös koulunkäynnin loputtua. Kun tiedonhankinnasta tehdään mielekäästä, "silloin tulee vallalle halu jatkaa ilman ylijohtoa sitä itsensä-sivistystä, joka on pantu alulle johdon alla". (Spencer 1887: 134.) Hänen mukaansa kasvatuksen tarkoituksena on luoda itseään hallitseva olento, koska on opittava pitämään itsestään huolta (mts. 178). Spencer asettaa kasvatuksen osa-alueet löyhään tärkeysjärjestykseen. Kasvatuksen osa-alueista tärkein on hänen mukaansa suora ja epäsuora "itsensä säilytys", seuraavaksi kasvatuskysymykset ja toimiminen kansalaise-

⁴¹ Indignaatio eli närkästyminen, suuttumus.

⁴² Suomennos ilmestyi vuonna 1887.

na, viimeisenä joutohetkien täyttäminen esimerkiksi sivistystä hankkien. (Mts. 16–19.)

Spencerin ohella toinen luettu englantilaisfilosofi oli John Stuart Mill (1806–1873), jonka teos *Naisen asema* (alkuperäisteos *The Subjection of Women*, 1869) tuli tunnetuksi Pohjoismaissa Georg Brandesin tanskankielisenä käännöksenä (Rossi 2009: 239). Mill korosti tasa-arvoa ja vaikutti naisten alistettua asemaa koskevilla kirjoituksillaan paitsi naisliikkeiden kehittymiseen, myös kaunokirjallisuuteen. (Lappalainen 1999a: 9). *Puukkojunkkareiden* ja *Murtavien voimien* kannalta näen John Stuart Millin tärkeimpänä antina kuitenkin hänen onniteoriaansa, johon palaan myöhempien teemojen myötä. Erityistä huomiota Pohjoismaissa annettiin naiskasvatukselle, joka liittyi osana laajempaan naiskysymykseen.

Alkio osallistui naiskeskusteluun kirjallisuuden keinoin erityisen selkeästi vuonna 1888 julkaistulla teoksellaan *Eeva*. Eeva saa pienestä pitäen tahtonsa läpi kotonaan ja tämä määräysvalta muuttuu laiskuudeksi koulussa, joka jää yhteen vuoteen. Eeva kokee tärkeänä koreilun ja ylemmän säätyjen tapojen opettelun. Hän näkee ne "sivistymisenä". Sisäinen tyhjiys määrittää hänen elämänsä suunnan, joka johtaa onnettomaan avioliittoon. Naisten asemaa ja kasvatusta käsittelevät samoihin aikoihin myös muun muassa Juhani Aho (*Papin tytär* 1885, *Papin rouva* 1893), Minna Canth (*Työmiehen vaimo* 1885, *Hanna* 1886, *Sylvi* 1893, *Anna Liisa* 1895), Teuvo Pakkala (*Vaaralla* 1891, *Elsa* 1894) ja Kauppi-Heikki (*Viija* 1889, *Laara* 1893, *Aliina* 1896).

Kirjailijoiden tyttöjen kasvatukseen kohdistama kritiikki ei merkinnyt niinkään vaatimuksia naisten toisenlaisen kasvatuksen ja koulutuksen tai kodin ulkopuoliseen työhön pääsemisen puolesta, vaan koulutustarvetta perusteltiin koulutuksen tuomalla tiedolla heidän omaan elinpiiriinsä, kodin- ja lastenhoitoon. Tyttöjen suurin merkitys oli äitiydessä. (Lappalainen 2000: 163.)

6.1.7 Naiset elämänsuunnan osoittajina – emännän alku Santra

Puukkojunkkareissa on myös erityisiä naiskasvatusteeman ilmentymiä. Itsekasvatus ilmenee teoksissa miesten kautta, mutta naisten kasvatusta käsitellään hieman eri tavalla. Vimmaisesta Esan sijaan hyvin kasvatettu Valee saa hyvän vaimon. Onko nainen Alkion teoksissa pelkkä objekti, miesten statussymboli?

Esan lailla vailla kunnollista äitiä kasvanut Järvelän Santra tekee äkkinäisiä päätöksiä karatessaan kotoaan Valeen luokse Korvenloukolle päästäkseen irti pakkokihloista, joihin on joutunut Kuivasen Ellan kanssa. Santran isä on saita ja uuden, ahneen vaimonsa käs-

kynalainen. Isä ja laskelmoiva äitipuoli haluaisivat näyttää Santran Ellalle, koska tällä on varakas koti. Tulevaa pakkoavioliittoa ei nähdä ajan henkeen kuuluneena ilmiönä, vaan äitipuolen oman edun tavoitteluna. (PJ, 7–11.)

Viime aikoina oli jo ollut julkinen salaisuus, että Santra oli vastahakoinen menemään Ellalle. Naisväelle ominaisessa juonikkaassa ja pisteliäessä tarkoituksessa nämä vuorovuoroon kävivät emännältä kyselemässä, oliko sitä Santraa pakotettu Ellalle vastenmiel-tään? Ensimmäisiä kyselijöitä koetti emäntä tyydyttää hiljaa kuiskailien vakuuttamalla, että ei kukaan ihminen, ei ristin sielu ollut Santraa pakottanut. (PJ, 63.)

Valeen äiti herättää Santrassa äidillisiä tuntemuksia, ja Santra huomaa mitä vaille on koto-naan jäänyt:

Sitten hän vasta oli tullut sen oikein käsittämään, kun oli itkien levännyt Valeen äidin rinnalla, tämä oli lohdutellen päätä silitelty ja puhunut niinkuin äiti... Se oli niin toisen-laista kuin kotona. Juuri sitä, jota hän oli ikävöinyt! (PJ, 329–330.)

Hänessä [Valeen äidissä] oli jo äidillisyyttä, kun uudestaan alkoi puhua. Santra ikään-kuin janosi sellaista puhetta kuin muorilta nyt tuli. [- -] Muorin hyvä sydän valloitti lo-pultakin kaikki ennakkoluulot, äidilliset tunteet olivat voimakkaammat ja paremmin ko-tiutuneet siellä. Lapsiraukkaa on sillä lailla piinattu. Eihän tuo ole vielä edes mikään ihminenkään, tuskin tietää vielä erottaa, mikä on oikea ja mikä on vasen käsi. (PJ, 88–89, lisäys M.N.)

Santran ajattelematon teko kertoo kasvatuksen puutteesta. Santra on kuitenkin vielä ohjat-tavissa oikeaan suuntaan, koska hän on 17-vuotias "lapsi": "Muori ymmärsi pian, että tässä oli *lapsi*, joka oli ryhtynyt ajattelemattomasti huimaan tekoon; hän ymmärsi, ettei tämä tässä ollutkaan noita varsinaisia maailman tyttöjä, jotka puolen ikäänsä kihloja vaihtelevat [- -]." (PJ, 88, kursiivi S.A.)

Santra toimii yleisen kasvatusteeman ilmentäjänä, mutta nostaa esiin myös teemoja, jotka määrittelevät "hyvän naisen" luonteenpiirteitä. Santran karatessa Korvenloukolle pakkoavioliittoa karkuun, hänen oma-aloitteisuuttaan ja reippauttaan kehutaan. (PJ, 65.) Toisaalta naisen oma-aloitteisuus liittyy siirtymävaiheisiin. Kun pahimmasta tilanteesta on päästy kuiville, on katumuksen aika. Santraa kuvataan ujoksi ja tekoaan katuvaksi:

Häneen koski, kuin olisi kylmällä vedellä virutettu, se, ettei muori puhunut mitään, niin murheellisen näköisenä ja tuikeasti vain katseli. Siihen asti ei tyttö ollut tekoansa juuri ensinkään ajatellut, olihan vain kuvitellut, että nyt on ainakin Ellasta vapaa. Melkein koko aamupuhteen oli odottanut muoria, että tämän kanssa pääsisi puheisille ja tutustui-si. Kun se ei onnistunutkaan, alkoi yksin jäätyään tutkistella. "Mitä Jumalan nimessä minä ajattelin?" hän virkkoi. (PJ, 85.)

Santran hahmo on mimeettiseltä tasoltaan siveä nuori pohjalaisnainen, jonka naittamisesta äitipuoli ja isä koettavat hyötyä taloudellisesti. Temaattisesti Santran hahmo aktivoi erityisesti kasvatuskysymykset ja hyvän naisen ihannekuvan.

6.1.8 Naiset elämänsuunnan osoittajina – siveetön Sanna

Puukkojunkkareissa Santran vastakohtaksi, "maailman tytöksi", nostetaan Rekipellon Sanna. He rinnastuvat toisiinsa myös Esan vertailun kautta. Esa kokee omaan tukalaan tilanteeseensa ratkaisuna avioliiton ja vertailee mielessään Santraa ja Rekipellon Santraa vaimoehdokkaina:

Ja kun Santra näytti olevan niin tavoittamattomissa, värehti [Esan] mielessä toisinaan Rekipellon Sanna. [- -] Tämä oli kuuluisa, rikkaitten vanhempain tyttö. Oli hurja ja vallatan, edellä muita, oli maannut melkein joka pojan kanssa, renttujen ja parempain. Hurjailemalla, kuten sen ajan pojatkin, näkyi itselleen aikovan mainetta hankkia, ei mistään aidoista väliä pitänyt. Tuosta työstä oli koko toverikunta paljon pitänyt, se oli niin aatteen, niin hengen mukainen. Sannassa ei ollut mitään hienoa, hillitsevää, hän oli komea, kiihoitteleva. Siitä pojat pitivät. Esakin oli erittäin pitänyt, ja viime aikoina useinkin sinne yöpynyt. Ja oli häntä jo ajatellut morsiamekseenkin. Se oli aina tuntunut niin somalta tuo Sannan seura ja hänessä oli niin paljon Esan vaatimusten mukaista. (PJ, 211–212, lisäys M.N.)

Esan vertaillessa naisia korostuu Santran viattomuus ja puhtaus. Hän viehättää Esaa myös, koska on saavuttamaton. Esalle on merkityksentöntä, onko Santra ryöstetty vai lähtenyt itse Korvenloukolle, mutta muualle miehelään lähteminen on loukkaus ja uhmaa puukkojunkkareiden valtaa kohtaan.

Sanna on hurja tyttö, jonka seurasta pojat pitävät. Hänen kanssaan pidetään estoitta hauskaa, mutta hän ei ole sellainen tyttö, joka halutaan viedä vihille. Sanna ei ole samassa määrin hyvä ja viaton kuin Santra:

Mutta nyt kun hän todella rupesi ajattelemaan vaimoa, jonka toisi kotiin, jolle antaisi emännyyden, niin tuntui Sanna Santran rinnalla kuin väärältä puulta, joka ei sovellu seinään, ei kynnykseen. Esa ei itsekään tietänyt oikein minkä vuoksi se nyt siltä tuntui, eikä hän ensimmältä asettanutkaan häntä Santran rinnalle, sillä hän ikään kuin vaistomaisesti tunsikin, että olisi synti heitä rinnakkain asettaa. Miksi? Sitä ei hän edes ajatellut. Hän sen vain tunsikin. (PJ, 212.)

Esa kokee vaimon ja avioliiton olevan hänelle rauhoittava tekijä, joten hän koettaa uskotella itselleen Sannan olevan hyvä vaihtoehto, koska Santra ei ole realistisesti saavutet-

tavissa. Sanna on luonteeltaan samankaltainen Esan kanssa, mikä herättää Esassa ristiriitaisia tunteita. Murhe raha-asioista kääntää aina ajatukset Sannaan niiden ratkaisijana. Esan käsityksen mukaan hänen avioitumisensa rikkaan talon tyttären Sannan kanssa lopettaisi hänen rahahuolensa ja pelastaisi kodin ulosotolta: "Sanna alkoi taas näyttää mahdollisemmalta aarteineen, vaikka toisinaan vielä ikään kuin jostakin sisällisestä inhosta puistatti. [- -] Siitähän tuon saisi eukon, ilman tuskaa ja vaivaa, saisi rahoja, pääsisi veloistaan ja rupeaisi elämään kuin pellossa. (PJ, 212.)"

Esan päätökset vaihtelevat samaan tahtiin hänen omatuntonsa kilvoittelun kanssa. Välillä Esa haluaa suunnata kohti hyvää elämää, jonka hän arvelee löytyvän ottamalla hyvän vaimon. Välillä hänen päätöksensä kallistuu mammonan ja maallisen hyvän puolelle, jonka hän arvelee saavuttavansa naimalla varakkaan vaimon. Hän ymmärtää itsekin, että Sannan naimisesta ei seuraisi hyvää, vaan henkistä ja fyysistä vetelyyttä. Esan ajan naiset eivät ole noin vain otettavissa sen kummemmin kuin Esan omatunto vaiennettavissa.

Esan ajatukset ovat kaksijakoisia kuten Järnefeltin *Isänmaan* (1893) Heikillä. Isomaa (2009: 96) tulkitsee Heikin ristiriitaiset ajatukset ja sekavan mielenmaiseman oireina alkavasta ajattelutavan murroksesta. Tämä viittaa hänestä hegeliläiseen dialektiikkaan: vastakaisten ajatusten taistellessa keskenään toisistaan ottavat mittaa teesi ja antiteesi, ajatus ja sen kieltö.

Sannan kertoessa olevansa raskaana Esalle ja vaativansa tätä kanssaan naimisiin, Esa perääntyy. Kun Sanna ei ole enää vaihtoehto vaan pakkovalinta, hän ei tunnukaan Esasta varteenotettavalta morsiamelta. Esalle ei saisi tarjoutua, hänen pitäisi saada ottaa haluamansa väkisin. Esa alkaa epäillä isyyttään ja halveksia Sannaa, koska tämä on juuri maannut aitassa Ellan kanssa. (PJ, 260.) Esa vannoo, ettei koskaan enää palaa Sannan luokse. Esa käy kosimassa Santraa ja saa häneltä kieltävän vastauksen, mikä tuntuu Esasta tuskalliselta. Vaikka hänellä on voimaa ja luonnetta, hän ei kykene saamaan Santraa välittämään itsestään. Sanna tuntuu ainoalta mahdollisuudelta, mutta hänen ajattelemisensäkin tuntuu Esasta inhottavalta: "'Tphyi!' hän sylkäisi, 'en totta tosiaan, en tässä matoisessa maailmassa...! Juoppo, sika ja muuta ... ihan kuin äitini! Lempoko minua lie siihen villinnytkin?'" (PJ, 282–283.)

Esa näkee Toralan talon tansseissa Ellan tanssittavan Sannaa, ja vielä kerran Esa haluaa viedä Sannan Ellalta. Esa tanssittaa Sannaa ja ihailee häntä: "'Komea se olikin, tuo Sanna, varteva, uljas ja rivakka. Silmäin loiste rohkea ja tulinen, varsi jäykkä ja voimakas.'" (PJ, 309.) Esan jo sivuutettua ajatuksensa Sannasta, tunteet heräävät uudelleen, kun hän näkee Ellankin olevan kiinnostunut Sannasta. Sanna on taas kiinnostava, koska hän on muiden

mielestä haluttava. Kyseessä on mimeettinen halu. René Girardin (2004: 196–197) mukaan "subjekti haluaa objektia, koska kilpailijakin haluaa sitä." Kilpailija osoittaa subjektille tietyn objektin haluttavuuden haluamalla sitä. Haluun liittyvä mimesis kuljettaa väistämättä kohti konfliktia.

Vaimon valinnan merkitys jatkuu aiheena *Murtavissa voimissa*. *Puukkojunnkareissa* Valee avioituu Santran kanssa ja heidän liittonsa näyttäytyy *Murtavissa voimissa* tasapainoisena. Santra saa tosin teoksessa vain yhden maininnan:

Kotiin päästyään piti Valee emäntänsä kanssa pitkän neuvottelun, joka päättyi siihen, että he päättivät leipoa yhden leipomuksen vähemmän petteusekaisia leipiä kuin hoitoloissa tavallisesti näihin aikoihin leivottiin, ja antaa sen jaettavaksi hautuumaan työväelle.

Kun se päätös oli tehty, suuteli Santra Valeeta. Se tapahtui pitkästä ajasta, sillä sellainen ei ollut kansan kesken tavallista. Mutta onni, että saattoi todella jotain tehdä lähimmäistensä huutavan kurjuuden lieventämiseksi, vaikutti niin hellyttävästä sydämessä, että Valee sulki vaimon syliinsä ja purki tälle tämänpäiväisten ristiriitaisten tunteitten tuottaman tuskan kärsimykset ja huolet. (MV, 197.)

Murtavissa voimissa Sanna on Ella Kuivasen vaimo. Ella on kuvattu *Puukkojunnkareissa* laiskaksi ja tyhmäksi nuhjakkeeksi: "Ella meni luirutellen pitkää nohjoista vartaloansa, tuijotellen hiukan tyhmän näköisillä silmillään" (PJ, 18).

Ella on lähinnä vain Esaa täydentävä analoginen henkilöahamo. *Puukkojunnkareissa* Esa käy "hurjailemassa", mutta välillä hän tekee töitä talossaan ahkeran miehen lailla, josta olisi suotuisissa olosuhteissa voinut kehittyä toimekas talollinen. Ella on sen sijaan laiska väty, joka jatkaa liikkumistaan Vennun rikollisessa seurueessa. *Murtavissa voimissa* Ella elää sitä elämää, jota Esakin voisi elää, jos hän olisi valinnut toisin *Puukkojunnkareissa*. Ella on nainut rikkaan Sannan, jonka perinnön myötä he ovat voineet elää laiskaa elämää. Katovuosien tullessa he eivät ole nähneet nälkää, mutta elävät laiskuuden ja alkoholinkäytön aiheuttamassa kurjuudessa:

[M]akasi Kuivasen Ella selällään sängyssä ja imi piippuaan niin vahvasti, että koko tupa oli harmaana. Kelloseppä Ahlström korjaili pöydällä hajallaan olevaa repeeteeriä, jonka Ella oli juovuksissa viime viikolla viskannut nurkkaan. Muutamia lapsia melusi lattialla leikkien. Emäntä-Sanna kyhösti tulisijan ääressä mustan kahvipannun kera, yrittäen saada tuoreita puita palamaan ja mässäten niitä. Epäjärjestys oli kaikkialla oikein ihmeteltävä, mutta nälkää ja puutetta ei näyttänyt olevan, sillä pöydän nurkalla, penkillä ja hyllyllä oli kaikenlaisia vateja ja kippoja sisältäen puuron ja vellin jätteitä. (MV, 125.)

Sannan ja Ellan perheen varat loppuvat, kun katovuosien kurimus kovenee ja Ella joutuu vankilaan varastettuaan Vennun kanssa Klitsiltä jyviä:

Ajettiin Kuivasen pihaan. [- -] Kun tultiin sisään, puki emäntä paraillaan rikkinäisiä kenkiä lapsen jalkoihin, piika ajoi pieniä, ruuppaisia perunoita vatiin. [- -] Kaikkialla, lattialla ja penkeillä, oli niin paljon yhtä ja toista, aina perunakuokasta ja hevosloimesta kahvikuppeihin ja silkkihuiviin asti, ettei tahtonut jalka jakautua. [- -] Grönberg kyllä tunsu, miten huonossa maineessa talon emäntäkin oli, isännästä puhumattakaan, joka nyt istui linnassa, mutta sittenkin katsellessa noita turvattomia, syyttömiä lapsia, tietäessä, että talo kokonaisuudessaan kaikkinen tavaroineen nyt pian olisi pantava vasaran nenään velkojain tyydyttämiseksi. [- -] Emäntä alkoi itkunsa seasta puhua. Hän sanoi kyllä tietävänsä sen, että hänellä joukkoinensa on maantie edessä ennen pitkää. Syytti Ellaa ja sanoi, että se on Karin Vennun joukossa juonut omansa ja hänen perintönsä. Kyllä heillä omaisuutta on ollut, eikä tässä syyttä köyhiä olla. Aikaa sitten oli hän ennustanut tällaista loppua. Jumalan käsi oli nyt pudonnut päälle hirmuisena ja rankaisevana. Mutta minä tähden Jumala rankaisee syyttömiä lapsiraukkoja? — sitä ei hän ymmärtänyt. (MV, 162–163.)

Luonteenpiirteiden lisäksi Esan ja Ellan elämänsuuntia ohjaa vaimojen valinta. Hautalan Janne passittaa *Puukkojunkkarien* lopussa Esan vankilaan, mikä päättää myös Rekipellon Sannan kilpakosinnan. *Murtavissa voimissa* nähdään, että Ellan elämä siveettömän ja hurjan Sannan kanssa on ollut kurjaa ja Ella joutuu vankilaan. Esa sen sijaan on saanut vaimokseen hyväsydämisen ja tomeran Liisan: " [- -] ja Esan Liisa, joka näytti hyvin tomeralta ja toimelliselta, nousi ilmoittaen, että hän menee sitä [Tuomi-Kustaata] katsomaan." (MV, 165, lisäys M.N.)

Esan Liisa on apuna Tuomi-Kustaan perheelle. Hän tukee perheen äitiä synnytyksen jälkeen (MV, 165) ja auttaa Märkäsen Annikkaa pitämään Tuomi-Kustaan perheen ainoan lehmän, joka huutokaupataan Mikko Siikalahden vaatiessa sydämettästä velkojaan heti maksettaviksi (MV, 166–167).

Phelanin henkilöahmoteoriaan viitaten Sannan hahmo on mimeettisesti Santraan vertautuva, mutta hurjaluontoinen tyttö. Sannan luonne aktivoi heti temaattisen tason modernista ja aktiivisesta, miesmäisiä otteita omaavasta naisesta. Hän on varakkaiden vanhempien tyttö ja saanut sen vuoksi huomiota vailla varsinaisia hyviä luonteenpiirteitä. Sanna kehittyy "huonoksi naiseksi" ja avioitumisen laiskan Ellan kanssa perustuessa mammonan varaan, muodostuu heidän elämänsä kurjaksi. Hyvä Santra ja Valee nostavat toistensa elämän suuntaa, samoin kuin kehnot Sanna ja Ella valuvat yhdessä kohti kadotusta.

6.1.9 Naiset toimijoina – Annikka – moderni nainen?

Puukkojunnkareissa naiset eivät saa juurikaan aktiivisten toimijoiden rooleja, aktiivisimmat ovat kotoaan karkaava Santra sekä perinteisen passiivisen naisen roolin kyseenalaistava hurja Sanna. *Murtavissa voimissa* naiset saavat aktiivisempia rooleja, kuten ahneen Mikon suunnitelmat sotkevat Annikka Märkänen ja Esan Liisa. Naiset ovat kuitenkin ennen kaikkea hyviä vaimoja, jotka nostavat tai laskevat miehensä elämänsuuntaa.

Puukkojunnkareissa naisten toimijuus on negatiivisesti valottunutta. Sanna näyttäytyy huonona naisena, ja vaikka Santran karkaaminen Korvenloukolle alleviivaa naisen omaa päätösvaltaa puolisonsa valinnassa, karkaaminen on kuitenkin kuvattu nuoren tytön ajattelamattomana tekona. *Murtavissa voimissa* naiset tekevät myös itsenäisiä päätöksiä miehiltä lupaa kysymättä.

Murtavissa voimissa aktiivisin nainen on Märkäsen Annikka, joka nousee vastustamaan Siikalahden Mikkoa. Annikka ei halua naida sisarvainajansa leskeä, ahnetta Mikko Siikalahtea, joka mieli avioon Annikan kanssa periäkseen Märkäsen talon kokonaan (MV, 55). Annikka ostattaa Esan Liisalla huutokaupasta Tuomi-Kustaan perheen viimeisen lehmän Siikalahden Mikon nenän edestä ja palauttaa sen Tuomi-Kustaan navettaan. (MV, 166–167.)

Annikan vanhemmat kuvataan avuttomiksi Mikon painostuksen alla ja Annikka pyytääkin heiltä omaan säilytykseensä Hautalan Jannen velkakirjat. Annikka haluaa varjella niitä joutumasta Mikon käsiin, koska hänellä on orastava suhde Jannen pojan Matin kanssa (MV, 71–72). Annikalla on mahdollisuus aktiivisuuteen, koska hänen isänsä ei kykene kuolinvuoteeltaan ohjaamaan talonsa asioita ja Annikan elämä on vastaavassa siirtymävaiheessa kuin Santralla *Puukkojunnkareissa*. Kun isä kuolee ja perunkirjoitus aloitetaan, Siikalahden Mikko tyrkyttää Annikan holhoojaksi setää, joka ei näytä osaavan pitää Annikan puolta. Tällä välin on kuitenkin Hautalan Matti ehtinyt kihlaamaan Annikan ja ohittaa tämän Annikan asioidenhoitajana (MV, 228–229).

Naisella on oikeus toimia omiaan puolustaen ja pakkoavioliittoa vastustaen, mutta itsenäinen toimijuus on väliaikaista ja sen palkitsee hyvä avioliitto. Hautalan Janne vastustaa Matti-poikansa ja Annikan avioliittoa, koska hän on velkaa Märkäselle: "Hän voi kunnialla hävitä omaisuutensa, mutta ei kärsiä sellaista häväistystä, että hän on poikansa naittamisella häviöstä pelastunut", tuumii Janne tilanteestaan (MV, 236). Matti-poika on kuitenkin positiivisella tavalla itsepäinen ja on kihlannut Annikan salaa. Märkäsen talon huutokaupassa Matti huutaa taloa kilpaa Siikalahden Mikon kanssa, mutta antaakin Mikon voittaa ja

saa Annikan perinnöstä rahat oman kotitalonsa Hautalan pelastamiseksi (MV, 239–241.) Matti on nyt talollinen eikä naimakauppa ole enää "häpeällinen", vaan hän on pelastanut oman kotinsa Hautalan morsiamensa kodin Märkäsen myynnistä saaduilla rahoilla. Annikan toimijan rooli yhdistyy näin Hautalan Matin kanssa heidän kihlautuessaan. (MV, 237–238.)

Belinskiläisenä tyyppinä Annikka on moderni toimiva ja omatahtoinen nainen. Myös temaattisesti Annikan hahmo liikkuu samassa aiheessa. Moderni nainen voi olla aktiivinen toimija, mutta aktiivisuus liittyy siirtymävaiheisiin. Avioituessaan nainen luovuttaa päätösvalan miehelle, joskin hän voi toimia miehelleen hyvänä tukena ja kumppanina.

6.1.10 Naiset uhrautujina – kaikkensa antava Jannen nimetön vaimo

Hautalan Jannen nimettömäksi jäävä vaimo on teoksissa taustahahmona. Nimettömyys korostaa vaimon roolia taustalla vaikuttavana vaimona ja äitinä, jota ei kutsuta etunimeltä. Vaimo tukee miestänsä ja ottaa elämän vastoinkäymiset vastaan Jumalan koettelemuksina:

Kun isäntä meni purkamaan aidaskuormaansa, valtasivat monenlaiset tuskastuttavat ajatukset emännän, sillä katovuoden uhka, josta hänen miehensä juuri oli hänellekin maininnut, tuli noiden muiden kanssa yhdessä painamaan mieltä kuin vuori. Kesken puuhailuaan astiain kera istahti hän ikäänkuin hervahtuneena penkille ja huokasi:

"Jumala koettelee meitä."

Ja siitä hän nousi melkein kohta, pistäysi kamariin, lankesi polvillensa vuodetta vasten ja rupesi rukoilemaan. (MV, 81.)

Jannen pihatuvassa toimii köyhien keittola, joka muutetaan myöhemmin sairastuvaksi. Sairaiden väkimäärän lisääntyessä Hautalat ottavat kerjäläisiä asumaan myös omaan asuin-
tupaansa. Jannen vaimo häärii kerjäläisten parissa heitä auttaen:

Varjontapaisena liikkui emäntä kestäen ihmeteltävällä voimalla suuret huolensa monipuolisten velvollisuuksiensa täyttämässä hyöriessään. [- -] Huonoimmat sairast olivat sijoitetut pihatupaan. Monet monituiset kerrat päivän mittaan siellä kävi emäntä, aamusta varhain iltaan myöhään koettaen harrastuksellaan ja huolenpidollaan lievittää onnettomain kärsimyksiä. Kun isäntä sairastui lisääntyi hänen työnsä kaksinkertaiseksi. Mutta eivät sittenkään voimat pettäneet. (MV, 231– 232.)

Jannen sairastuessa lavantautiin hänen vaimonsa ei puhu enää katovuosista Jumalan lähettämienä koettelemuksina. Vaimon tyyneys tekee sairastavaan Janneen rauhoittavan vaikutuksen:

[- -] kun emäntä hiljaisella, hyväilevällä tavallaan laski kätensä hänen kuumalle otsalleen ja mitään puhumatta katseli häntä noilla silmillään, joiden kummallisen tyyneyden syytä Janne rauhallisempina hetkinään monesti ihmetteli. Ja mitä enemmän hän katseli vaimonsa katkeamatonta kestävyyttä, tuota meluamatonta, hänelle aivan käsittämätöntä jumalisuutta ja Jumalaan luottamista, sitä useammin hän tahtoi vaimonsa viipymään vuoteensa vieressä ja komensi piian tahi pojat juoksemaan hänen asioitansa. [- -]

Ja kamariin riensi juoksujalassa tämä nainen, jonka silmissä oli niin vakava, rauhoittava ilme ja joka ei koskaan hätien melunnut eikä malttiansa menettänyt. (MV, 232–234.)

Jannen vaimo luottaa ja uskoo vahvasti Jumalaan, mutta Jannen sairastuessa hän on kuitenkin valmis tekemään rikoksen. Vaimo varastaa jauhoja pitäjän jauhotynnyristä saadakseen sairaalle miehelleen petutonta "selvää leipää". Janne ei kuitenkaan suostu syömään kuin pettuleipää, koska selvään leipään ei muillakaan ole varaa. Varkaus jää painamaan vaimon omaatuntoa. Hänellä on kiire saada tekonsa sovitetuksi palauttamalla jauhot:

Särkyneestä sydäimestä purkausi Jumalan eteen äänekäs tunnustus, että noihin viiteen kyrsään hän oli ottanut jauhot pitäjän jauhotynnyristä, kun itsellä oli niin vähän... Hän oli aikonut maksaa heti kun saadaan jauhoja... Mutta nyt hän pelkäsi, ettei niitä enää koskaan saadakaan hänen eläessään, sillä hän tunsu itsensä niin kummallisesti väsyneeksi, sydänalaa ja päätä viilteli ikään kuin kuoleman kuristava koura. Pitäisikö hänen vielä varkaana astua kaikkivaltiaan Jumalan kasvojen eteen... (MV, 258.)

Jannen sairaus ja pelko omasta kuolemasta ennen rikoksen sovitusta ajavat vaimon romahduksen partaalle. Hän kokee Jumalan rangaistuksena sen, ettei hän saa palautettua jauhoja ja sovitettua tekoaan:

Hän ei enää rukoillut, huulet olivat lakanneet liikkumasta. Ristitetyt kädet helmassa istui hän vaatekasassa, ajatukset nähtävästi pysähtyneinä tuijotellen yhä tuonne pimeään nurkkaan. Miten syvillä kuopilla posket olivat ja miten keltainen niiden väri!

[- -] Katsellessaan hetkisen äitinsä tuijottaviin silmiin, joista älyn ilmeet näyttivät hetkiseksi poistuneen, rupesi poika [Matti] vapisemaan. (MV, 259, lisäys M.N.)

Äitinsä tunnustettua vieneensä jauhoja, Matti ottaa tunnustuksen hourailuna ja arvelee äidin näkevän nälkää. Matti hakee kirkonkylän kauppiaalta jauhomaton⁴³ ja äiti kiiruhtaa palauttamaan pitäjän jauhotynnyristä ottamansa lainan. Jannelle leivotut, mutta hänelle kelpaamattomat leivät äiti jakaa omalle perheelleen ja köyhille. (MV, 260–261.) Tämän jälkeen äiti joutuu "äkillisen kuumepuuskan kouriin". "Äiti alkoi heti odottaa kuolemaa. Hänestä oli nyt niin hyvä olla, kun tunsu olevansa kaikesta sovinnossa Jumalan kanssa. Pari viikkoa kesti riutunut ruumis, sitten jäi Janne leskeksi." (MV, 261.)

⁴³ Jauhomatto eli kuli oli lehmuksen kuorista punottu säkki, johon sopi vanha tynnyrillinen (160 litraa) jauhoja.

Hautalan Jannen vaimo on belinskiläisenä tyyppinä ja mimeettiseltä tasolta harras uskovainen nainen. Temaattisesti hän nostaa esiin kysymykset lain ja omantunnon suhteesta. Vaimo on valmis rikokseen sairaan miehensä vuoksi ja kärsii omantunnontuskia, kunnes saa sovitettua rikoksensa ja voi kuolla levollisin mielin. Sovituksen tematiikka viittaa myös Snellmanin sovitusta korostavaan taidenäkömyykseen, joka pohjautuu ideaalirealismin esteetiikkaan saaden sävyjä myös patrioottisesta päätöksestä (Niemi 2013: 20). Alkion teoksissa lähimmäisenrakkaus menee kaiken – myös lakien – ohi, mutta väärä teko on pyrittävä sovitamaan Jumalalle jotta omatunto saisi rauhan.

Yhteenvedona Alkion teosten naishahmoista voidaan todeta, että naiset eivät saa teoksissa yhteiskunnallisen toimijan roolia kuin poikkeustilanteissa ja elämänsä siirtymävaiheissa. Teokset sijoittuivat kuitenkin jo kirjoitushetkellään historiaan, joka voi osaltaan selittää naishahmojen alistuvuutta ja passiivisuutta.

6.1.11 Yhteenvedoa teosten kasvatusteemasta

Alkio käsittelee *Puukkojunkkareissa* kasvatusteemaa monipuolisesti. Teosten tapahtumajankohdan ollessa kirjoitusajankohtaan nähden historiallinen, naiskasvatus ei ole esillä yhtä vahvasti kuin esimerkiksi hänen teoksessaan *Eeva* (1888). Tutkimieni Alkion teosten kasvatusteema liikkuu laajemmin kasvatuksen ja yksilönkehityksen romaaniperinteen alueella. Isomaa (2009: 47, 48) erittelee tämän lajiperinteen ilmentymiksi muun muassa klassisen kehitysromaanin, oppivuosiromaaniksi nimetyn *Bildungsromanin*, laajemmin yksilön kehitystä kuvaavan *Entwicklungsromanin* sekä kasvatusta ja pedagogiikkaa painottavan *Erziehungsromanin*. Positivistisesta naturalismista ammentava kehitysromaanin, *utvecklingsroman*, kuvaa taas perimän ja ympäristön rajoittamaa kehitystä (mts. 292).

Käsitlemissäni Alkion teoksissa erityisesti Esan kautta tulee esille naturalistinen näkemys lapsesta perimän ja kasvatuksen tuotteena, mutta aatteellinen "idealismi" murentuu Esan osalta *Murtavissa voimissa*. Esa ja Valee edustavat erilaisia kasvatustuloksia. Alkiolle tärkeää itsekasvatusta ei tuoda tendenssimäisesti esille, vaan katovuodet luovat olosuhteet, joissa ihmisen on valittava elämänsä suunta ja Esa valitsee kasvamisen nöyrytyksen kautta. Vennu ja Ella eivät kykene muuttamaan, joten he joutuvat rikoksistaan vankilaan. He joutuvat näin lopulta entropian kitaan.

Santra sen sijaan on vielä "lapsi", joten hän on pelastettavissa, siis kasvatettavissa, kun Valeen äiti ottaa hänet suojiinsa. Santran hahmo edustaa eräänlaista kannanottoa naisen rooliin hyvänä vaimona ja vapauteen valita itse aviopuolionsa, mutta se ei kritisoi naisen

yhteiskunnallista asemaa kuten esimerkiksi Henrik Ibsenin (1828–1906) näytelmä *Nukke-koti*⁴⁴ (1879) teki. Alkion teokset kuvaavat historiallista aikaa, joten kouluttautuminen ei ole esillä vahvasti, mutta esimerkiksi lukemiseen viitataan positiivisessa hengessä⁴⁵. Teosten naiset suuntaavat tarmonsä kouluttautumisen ja yhteiskunnallisen toimijuuden sijaan aktiiviseksi toiminnaksi perheensä eteen. Tässä mielessä teokset peilaavat myös rooliaan historiallisina romaaneina. Naiset on totuttu näkemään historiallisissa romaaneissa oman kotinsa piirissä aktiivisina toimijoina, mutta vielä yhteiskunnallisesti passiivisina. Alkion naiset tosin ottavat rohkeasti askelen rintamasta eteenpäin noustessaan puolustamaan tärkeäksi kokemiaan asioita miehiä, yhteiskuntaa, ja jopa Jumalaa vastaan.

Santeri Alkio kehitti itsekasvatusaatetta, joka nostetaan esille likipitään kaikissa häntä käsittelevissä elämäkertateoksissa. Termiä ei määritellä kovin tarkasti, vaan kuten edellä olen esitellyt⁴⁶, se kattaa nimensä mukaisesti ihmisen kokonaisvaltaisen itsensä kasvattamisen, erityisesti luonteen jalostamisen. Mielestäni itsekasvatus ei nouse teoksissa esille siinä mielessä kuin se myöhemmin konkretisoitui esimerkiksi nuorisoseuratoiminnassa. Keskeiseen asemaan nousevat sen sijaan kasvattaminen ja kasvattajan merkitys lapsen kehitykselle sekä kasvaminen sovituksen kautta. Esimerkiksi Esa on ajautunut huonon kasvuympäristönsä ja kelvottoman kasvatuksen vuoksi huonoon elämään, mutta Janne lähettää hänet sovittamaan tekonsa vankilaan. Sovitettuaan tekonsa Esa on puhdistettu menneisyyden taakastaan. Sovituksen tematiikka pohjautuu snellmanilaiseen näkemykseen, sillä esimerkiksi Isomaan (2009: 26) mukaan Snellmanin mielestä kirjallisuudessa voitiin käsitellä aikakauden ristiriitoja, mutta hän vaati sen näyttävän ideaalirealistisesti myös polun eteenpäin, kohti niiden sovitusta.

Juhani Niemen (2013: 20) mukaan Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* toteutti Snellmanin sovinnon estetiikkaa, ja teos toimi mallina keskeisille kansankirjailijoille. Kiven teoksessa transgressiiviset veljekset löytävät lopulta paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Niemi (2013: 20–21) näkee sovinnon ajatuksen ilmenevän myös Runebergin ja Topeliuksen teoksissa, joissa se saa sovinnaisessa mielessä armon ja kristillisen lunastuksen piirteitä.

Alkion teoksista nousee esiin monitasoinen sovinnon ja sovituksen tematiikka. Esa, Ella ja Vennu sovittavat rikolliset tekonsa maallisen tuomarin edessä ja Janne hakee sovintoa hengellisen tuomarinsa kanssa. Sovinnon tekeminen on tärkeää myös ihmisten keskinäisissä suhteissa, kuten Esan ja Jannen solmima sovinto. Sovinnot ja sovitukset edustavat teos-

⁴⁴ *Nukke-koti* kritisoi erityisesti viktoriaanisia avioliittonormeja.

⁴⁵ Esimerkiksi Valeelle mainitaan tulevan Turun Sanomat (MV, 93).

⁴⁶ Ks. s. 37

ten maailmassa henkistä kasvamista. Huomiota herättävätkin sovittamattomiksi jäävät itsekkäät teot – esimerkiksi kauppias Mikkel Klitsin ja kestikievari Mikko Siikalahden – kuten seuraavassa luvussa tulen osoittamaan.

6.2 Lähimmäisenrakkauden teemat

Kuten heti pääluvun alussa totesin, *Puukkojunkkarien* pääteeman voidaan katsoa olevan kasvatus ja *Murtavien voimien* lähimmäisenrakkaus. Lähimmäisenrakkaus on monisyinen ja monitasoinen ilmiö, joka alkaa yksilötason hyvydestä ja säteilee edelleen perheen, yhteisön ja jopa yhteiskunnan tasolla vaikuttamiseen ja toisten auttamiseen. Hyvyyden vastapoolina toimivat käänteiset ilmiöt, kuten rikollisuus, ahneus, itsekkyyks ja laiskuus. Lähden perehtymään teemaan lähemmin Hautalan Jannen hahmon kautta.

6.2.1 Janne – toiminnan mies

Janne Hautalan tärkein ominaisuus on toimeen tarttuminen. Hän puolustaa yhteisöään *Puukkojunkkareissa* häjyjen aiheuttamaa mielivaltaa vastaan ja *Murtavissa voimissa* kato vuosien aiheuttamaa nälänhätää, köyhyyttä ja sillä keinottelijoita vastaan. Janne toimii aktiivisesti yhteisönsä hyvän eteen. Jukka-Pekka Takala (1980: 93) näkeekin Alkion ihannoivan kyläyhteisöä ja olleen kiinnostunut kylähengen kohottamisesta. Jannen pyyteetön toimiminen yhteisen hyvän eteen nostaa esiin kristilliset arvot, kuten lähimmäisenrakkauden. Jannen toiminta tuo mieleen Kultaisen säännön, joka on tuttu useimmille uskonnoille. Esimerkiksi evankelis-luterilaisessa uskonnossa sillä tarkoitetaan Jeesuksen opetusta Vuorisarnassa: "Sentähden, kaikki, mitä te tahdotte ihmisten teille tekevän, tehkää myös te samoin heille" (Matt. 7:12).

Myös Lappalainen (2000: 34) näkee 1890-luvun kirjallisuudessa viljellyn kirkon ja tapahurskauden kritiikin palautuvan Tolstoin Vuorisarnaan perustuvaan rakkaudenoppiin. Vähäosaisia kohtaan tunnettu myötätunto perustui Tolstoin oppiin köyhän kansanosan merkitystä painottavassa sosiaalietiikassa (mt.). Nokkalan (1958: 26) mukaan Tolstoin ääni alkoi kuulua Euroopassa 1880-luvun puolivälissä. Tolstoi hyökkäsi 1880-luvun auktoriteetteja vastaan näkemyksillään: hänestä ihminen tarvitsee uskontoa, moraalit sisältyy uskontoon – eikä ole vain sen seuraus – ja Kristuksen oppi antaa elämälle tarkoituksen ja

järjellisen selityksen. Saarenheimon (1924: 57) mielestä Tolstoi kasvoikin eräänlaiseksi aikansa taustahenkilöksi uuden elämänfilosofian julistajana.

Janne toimii yhteisönsä hyvän eteen, mutta hänen hyvyytensä ei kuitenkaan yllä aivan raamatullisiin mittoihin. Janne erottelee toisistaan hyvät ja pahat, eikä hän käännä pahoille toista poskeaan, kuten Vuorisaarnassa neuvotaan. Hän ei myöskään rakasta vihollistaan vaan pitää omiensa puolta.

Puukkojunkkareissa Jannen vastustama paha on häjyjen mielivalta. Janne yllyttää heidän ränneet kamppailuun järjestyksen puolesta:

"Jos me tahdomme järjestystä pitää, ei meitä auta muut kuin Jumala ja oma nyrkkimme!" virkkoi hän [Janne] puristaen isoja nyrkkejään. "Me emme ole miehiä, ei mitään, jos me annamme tuon villityn lauman niskoillemme tulla. Meidän täytyy ruveta vielä kovemmiksi, eikä hellittää yhtään. Niiden täytyy ruveta pelkäämään! Jos nyt rupeamme alistumaan, niin pian sitä sitten tässä jokaisen nahka saadaan kuivamaan ripustaa, polteetaan talot ja tavarat ja meistä tulee keppikerjäläisiä."

Janne käveli raskain askelin lattialla ja kiukkuinen innostus hehkui hänen silmistään. Kiihko tarttui toisiinkin, yksi ja toinen liittyi häntä innostuneena säestämään. (PJ, 108, lisäys M.N.)

Janne lähtee myös Kasarin Tommin kanssa pyytämään nimismies Lindblomilta määräystä, että isäntien olisi tultava mikkelyönä vahtiin, mutta Lindblom ei ilahdu neuvoista. (PJ, 120–121.) Nimismies Lindblom väheksyy Jannea, mutta kun tämä ei osoitakaan häntä kohtaan pelkoa vaan uhmaa, nimismies ryhtyy kuuntelemaan Jannen asiaa ja tämä saa pyyntönsä läpi. (PJ, 128.) Mikkelyönä miehet ryhtyvät vahtiin Jannen suunnitelmien mukaisesti (PJ, 139). Janne osallistuu Korvenloukon taisteluun (PJ, 158–177), jossa häjyt pyrkivät hakemaan Santraa pois Valeen luota ja käy kyselemässä Karhun Esalta takaisin hevostaan, jonka arvelee Esan ottaneen ajoon (PJ, 275–277): "[- -] Sinä olet tähän asti saanut elää niin kuin mielesi on tehnyt ja lentää niin kuin kärpänen joka miehen nenälle. Mutta kyllä sinä nyt lensit sellaisten miesten nenälle, jotka panevat pian lapsen *itkemään*." (PJ, 276, kursiivi S.A.)

Teoksen lopussa Janne toteuttaakin uhkauksensa ja laittaa Esan köysiin saaden tämän itkemään (PJ, 336–339). Jannen yhteisen hyvän eteen toimiminen *Puukkojunkkareissa* liittyy kiinteästi yhteen hänen kasvattajana toimimisensa kanssa.

Murtavissa voimissa se paha, jota vastaan Janne käy, on ulottuvuuksiltaan laajempi. Teoksen alussa Janne vastustaa kapakkaa, jota Siikalahden Mikko havittelee kestikievariinsa perustettavaksi (MV, 12–22): "Ja jos ei sitä asiaa mytätä, niin minä valitan siitä vaikka keisariin asti!" vakuutti Hautalan Janne." (MV, 17.)

Kuten edellä on käynyt ilmi, uusi nimismies Grönberg saavuttaa Jannen luottamuksen ja Janne auttaa häntä muun muassa saamaan Vennu Karin vankilaan Klitsin jyvävarkaudesta (MV, 23–29, 119–123). Janne on auttanut tuttaviaan takaamalla heidän lainojaan (MV, 88) ja lähtee Valeen kanssa vaivashoitokomitean edustajina pyytämään kuvernööriltä lisää jauhoja (MV, 211). Nämä kaikki ovat ilmentymiä Jannen aktiivisesta toiminnasta yhteisen hyvän eteen.

Alkion teoksissa osa henkilöistä voidaan määritellä hyviksi ja osa pahoiksi, joskaan luokittelu ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi Esa Karhu on *Puukkojunkkarissa* häyjjen leirissä, mutta hän on kuitenkin hyvä hahmo verrattuna esimerkiksi Vennu Kariin tai Koipi-Siukkuun. Hyvyyden ja pahuuden vastakkainasettelut ovat erityisesti *Murtavien voimien* keskeistä tematiikkaa. Teema ilmenee Jannen kohdalla pyyteettömänä auttavaisuutena, jonka vuoksi hän tekee kaikkensa yhteisönsä hyvinvoinnin eteen.

Yhteisen hyvän puolesta toimimisen teema käsittää laajetessaan myös isänmaallisuuden, kansallisuusaatteen ja fennomanian. Fennomanialla tarkoitan tässä pyrkimystä nostaa suomen kieli vahvempaan asemaan Suomessa ruotsin kieleen nähden sekä suomalaisten pyrkimyksistä päästä vaikuttamaan omiin asioihinsa.

Fennomania ilmenee erityisesti Jannen herravihassa nimismies Lindblomia kohtaan, johon Lindblom antaa käytöksellään myös aihetta⁴⁷. Lindblom on saanut pitäjässä määräysvallan, jota hän ei laiskuuttaan käytä esimerkiksi häjyilyn kitkemiseen vaan asioilleen pyrkivän maalaisrahvaan odotuttamiseen⁴⁸. Kuten jo edellisessä luvussa osoitin, Lindblom jää kansasta etäiseksi toisin kuin seuraava nimismies Grönberg.

Isänmaallisuus saa paatoksellisen huipennuksensa Valeen ja Jannen käyntiin kuvernöörin luona. Kuvernööri lausuu Valeelle:

"Te olette nuori mies ja tulette elämään aikoina, jolloin meistä vanhoista on tuskin himmeä muisto jälellä. Mutta minä sanon teille ja kaikille nuorille neuvoksi: jos te peritte tämän toverinne ominaisuuksia ja jätätte ne taas perintönä lapsillenne, niin Suomen kansa ei sorru koskaan, vaikka sillä oliskin nälkä." (MV, 220, harvennus S.A.).

Kertojan mukaan Valee vie tämän "kuvernöörin lähettämän tervehdysten" kuntalaisille ja kertoo ne myös Jannen hautajaisissa (MV, 265). Näitä sanoja ihmiset muistelivat Jannen haudalla:

Jannen haudalla seisoi valkoinen puuristi, mihin mustilla, kömpelöillä kirjaimilla oli

⁴⁷ Ks. s. 48.

⁴⁸ Esim. PJ, 118.

maalattu hänen ja hänen vaimonsa nimet, syntymä- ja kuolinpäiväin määrät sekä yksi pitkä virrenvärssy. Silloin kyllä haudallakävijät muistivat ja kertasivat noita kuvernöörin sanoja. Nyt ne ovat jo unohtuneet. Puuristi Jannen haudalta on hävinnyt, muisto hänestä on hälvennyt, sekaantunut katovuoden uhrien lukemattomaan epämääräiseen joukkoon. (MV, 266.)

Janne kohotetaan ensin oman aikansa merkittäväksi henkilöksi, ylevöitetään eräänlaiseksi Saarijärven Paavon inkarnaatioksi, ja kertojan laskiessa Jannen sitten nälkävuosien uhrien sankkaan joukkoon, ylevöityy koko tämä joukko. Jokaisella historiallisella ajanjaksolla on omat suuret hahmonsä. Teoksen loppu kehottaa lukijaa huomaamaan, kuinka Suomen historia koostuu yksittäisten, jo unohtuneiden, miesten pienistä ja suurista urotöistä. Näin oman yhteisön ja kansan eteen toimiminen saa isänmaallisen värityksen. Janne edustaa metonymisesti kaikkia katovuosien kuolonuhreja. Syntyy intertekstuaalinen viittaus Topeliuksen *Maamme kirjaan* (s. 14–15):

"Tee siis niin, kuin hän teki!" sanoi äiti. "Joko maata kynät tai merellä purjehdit tai käsilläsi työtä teet tai taloutta hoidat tai tiedoilla hyödytät tai jollakin muulla kunniallisella tavalla leipäsi ansaitset, niin katso, että teet hedelmälliseksi sen, mikä ennen oli autiota! Katso, että jälkeesi jätät jotakin parempaa kuin se, minkä itse sait haltuusi! Kun näin teet, niin teet työtä maasi hyödyksi. Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kelpaisi tai isänmaata hyödyttäisi. Mutta se on tehtävä rakkaudella ja uskollisella ahkeruudella. Kun hyvä työntekijä kuolee ja hänen nimensä unohtuu, jäävät hänen työnsä hedelmät hänen jälkeensä. Kaikki, mikä hyvänä ja hyödyllisenä nyt meitä ilahduttaa ja hyödyttää, on tulos monien tuhansien ennen meitä eläneiden työstä. Me siunaamme heitä, tuntemattomissa haudoissaan makaavia. Mutta ahnas työntekijä ei jätä jälkeensä mitään. Hän on tehnyt työtä omaksi voitokseen eikä kuitenkaan voi ottaa saavutuksiansa mukanaan hautaan. Mitä varten hän on elänyt?"

Intertekstuaalinen viite avaa myös tulkinnan Jannen roolista yhteisen hyvän eteen toimijana. Yksittäisten ihmisten työt katoavat ja muodostavat yhdessä ponnistelun yhteisten asioiden ja isänmaan eteen.

Sama ajatus ilmenee myös Juhani Ahon lastussa "Uudisasukas" (1891). Siinä Aho kuvaa, kuinka pappilan piika ja renki rakentavat itselleen oman mökin tiluksineen. Muutaman vuoden kuluttua kertoja kohtaa leskeksi jääneen entisen rengin:

Uudisasituksen ensimmäinen sukupolvi oli tehnyt tehtävänsä, sillä tuo mies ei enää jaksaa jatkaa. [- -] Hänen jälkeensä tulee kai tähän toinen eläjä ja ottaa mökin. Hänellä ehkä on parempi onni. Mutta hänen on myös helpompi alkaa, sillä hän ei ala koskemattomasta korvesta. [- -] Tästä tulee kenties vielä varakas, suuri talo, ja aikain kuluessa kasvaa kylä sen ympärille. Heidä, joiden pääoma – ainoa mikä heillä oli: heidän oma itsensä –

ensiksi kaivettiin maahan, ei kukaan ajattele. He olivat vain kaksi tyhjäkätistä, renki ja piika. Mutta sellaisten pääomalla ne ovat Suomen korvet pelloiksi kuokitut. [- -] Mutta korpi olisi jäänyt koskematta ja edistyksen etuvartijatyö tekemättä. (Aho 1891: 14–15.)

Mimeettisesti Janne on nähty usein virheellisesti heränneenä talonpoikana. Heränneen sijaan Janne on ihanteellisen talonpojan tyyppi. Hän toimii lähimmäisenrakkaudesta ja tematisoi pohdinnat arkipäivän kristillisyydestä, joka laajenee isänmaallisuuden aatteeksi. Lähimmäistään rakastava ihminen toimii pyyteettömästi yhteisönsä ja isänmaansa hyväksi.

6.2.2 Teosten isänmaallisuus ja agraari-idyllisyys

Isänmaallisuus värittää vahvasti teoksia, erityisesti *Murtavia voimia*, vaikka sitä ei erityisesti painotetakaan. Vasta kuvernöörin puhe Jannelle alleviivaa teemaa. Se nousee esiin Jannen kautta, joka haluaa auttaa yhteisöään, mutta myös teosten historiallisten aspektien kautta. Isänmaallisuuden sijaan – tai itse asiassa sen konkreettisenä ilmentymänä – Jannen hahmon vahvin teema on pyyteetön toiminta oman yhteisön eteen. Isänmaallisuuden teema virittää esiin myös historiallisen romaanin kehyksen, joka avautuu snellmanilais-hegeliläisen estetiikan kautta. Isänmaallisuus kietoutuu yhteen lähimmäisenrakkauden kanssa myös muun muassa Runebergin *Hirvenhiihtäjissä* (1832) ja Järnefeltin *Isänmaassa* (1893).

Myös Esan positiivisen toimijan roolin kuvaus saa isänmaallisen agraari-idyllin vivahteita. Ajattelevan ja riehakkaan puolen lisäksi Esalla on myös positiivisen toimijan rooli. Sille päälle sattuessaan hän tekee töitä lujasti:

Isännän joukkoon tultua alkoi työ riihen luona sujua kuin rasvattu. [- -] Ilkeä ei Esa ollut työpaikalla koskaan. Hän oli ystävällinen ja puhui leikkiä, ei haukkunut, eikä kimppuun yllytellyt. Tuntuipa toisinaan hänen leppoisuutensa siltä, kuin olisi työ tuottanut lohdutusta pahalle omalletunnolle ja siitä vuotanut ikäänkuin anteeksipyytävänä tuo hyväntahtoisuus muita kohtaan. Väki teki työtä hänen mukana ollessaan kuin tuulessa, keveä ja reipas mieli hohti kaikkien kasvoista. (PJ, 273.)

Esan hyvyys limittyy yhteen maatöiden kanssa, ja hän saa työskentelystä hyvää oloa. Maatyöt esittäytyvät idyllisessä valossa. Ruumiillinen työ sublimoituu ja toimii ahkeran miehen mittana. Sahlbergin (1995: 46) mukaan Alkion talonpojan tärkein ominaisuus oli luonnossa elämisen taito ja maan hoitaminen elannon saamiseksi. "Leivänkasvattajamiehen" sosiaalinen erikoislaatu ilmeni suoraselkäisyytenä ja ylpeytenä. Talonpoika on Alkion miehinen sankarityyppi, suomalaisen miehen ideaali hahmo. Teema osoittaa tolstoilaisuuden suun-

taan ja on tuttu esimerkiksi Järnefeltin *Isänmaasta*:

Omituiselta tuntui Heikistä nyt ensi kerran ponnistella työssä kotiväen kanssa. Siinäähän liikkui vakavana isäkin, omin käsivoimin nostellen suunnattomia sylillisiä heiniä. Heikki auttoi häntäkin.

Oli niin outoa lisätä omat voimat isän voimiin. Heikki ei ollut koskaan tuntenut olevansa niin lähellä isää. Hän tunsi isää kohtaan lämpimämpiä tunteita tällä hetkellä kuin monena pitkänä vuonna. Näillä, juuri näillä omilla voimakkailla käsillään oli isä siis vienyt Heikkiä askel askeleelta eteenpäin, kouluttanut häntä ja hankkinut hänelle kaiken sen sivistyksen, josta Heikki oli niin ylpeä ja jonka hän asetti niin korkealle. Kuinka paljon yli oman tarpeen isä olikaan siis työtä tehnyt! — Ja siksi nyt hänen kanssaan heinärukoa nostaessa ei olisi mikään ponnistus tuntunut liian suurelta. — (*Isänmaa*, 65–66.)

Saija Isomaa (2009: 146–147) näkee *Isänmaan* heinäpeltokohtauksen intertekstuaalisena kytköksenä Leo Tolstoin *Anna Kareninan* (1875–77) heinänteon kuvaukseen, jossa Tolstoin alter egona pidetty Levin liittyy niittotöissä ahertavien talonpoikien joukkoon.

Isänmaassa talollisen poika Heikki Vuorela näkee maatyön ihailtavana elämänmuotona, mutta hän itse löytää kutsumuksensa konkreettisen maatyön sijaan abstraktimman isänmaan palvelemisesta. Järnefeltin abstrakti isänmaallisuus jakaa mielipiteitä Isomaan (2009: 275) lukiessa sen osallistumisena snellmanilaiseen kansalliskirjallisuuden ohjelmaan ja ideaalirealismin estetiikasta ammentamisena, kun taas Koskimiehen (1944: 415) mukaan universaali isänmaallisuus kääntyy ahdasta nationalismia ja isänmaallisuutta vastaan⁴⁹.

Suleimanin (1983: 142–145) mukaan teesiromaanille ominainen lajipiirre on, että se taivuttelee lukijaa samastumaan sankariin ja oikeaan ideologiaan. Keinoina toimivat rakenteet: kehitysrakenne ja vastakkainasettelun rakenne. Kehitysrakenteessa päähenkilö kehityy kohti ideologian omaksumista ja vastakkainasettelun rakenteessa vastakkaiset ideologiat kamppailevat keskenään. Kertoja asettaa lukijan aina ideologisen supersysteeminsä mukaisesti oikealle – ideologian omaksumisen – puolelle.

Alkion kuvaus maatöistä muistuttaa pintatasoltaan Järnefeltin kuvausta, ja molemmat pyrkivät kohti idylliä, mutta ovat toteutustavaltaan erilaisia. Järnefeltin *Isänmaan* Heikki Vuorela on kouluttauduttuaan vieraantunut konkreettisesta maatyön arjesta siinä määrin, että kokee itsensä osaavammaksi toimiessaan ihmisten hyväksi laajemmissa piireissä. Hän tavoittaa idyllin vasta abstraktimmassa isänmaan palvelemisessa.

Alkion teoksissa konkreettinen maatyö näyttäytyy idyllisenä itsensä toteuttamisen ja isänmaan palvelemisen välineenä. Omien asioiden hoitaminen hyvin johtaa edelleen toi-

⁴⁹ Toisaalta taas Pirkko Alhoniemen (1972: 143) mielestä Järnefeltin *Isänmaa* irrottautuu hegeliläis-snellmanilaisesta aatteellisuudesta, mutta sen idealismi ei käänny patriotisminvastaiseksi.

mimiseen oman yhteisön hyväksi ja talonpoikien ryhmähenki aktivoi isänmaallisuuden aatteen.

Alkio ja Aho näkevät molemmat konkreettisen maatyön merkityksellisenä "kulttuuritekona", kun sen sijaan Järnefeltille kulttuuri ja sivistys ovat abstraktimpia käsitteitä. Etymologisesti kulttuurilla tarkoitettiin aiemmin ihmisen "hengen viljelyä" maanviljelyn tapaan.

Ajatus isänmaasta palautuu J.V. Snellmanin näkemykseen isänmaallisuudesta, joka ei ollut Karkaman (1985: 11) mukaan abstrakti. Se tarkoitti ihmisten luonnollista rakkautta siihen kaikkeen, mitä he ovat esi-isiltään perinnöksi saaneet ja mikä heidän toimintaansa ehdollistaa niin aineellisessa kuin henkisessäkin mielessä: maa, kieli, tavat, lait ja laitokset. Snellmanin isänmaallisuus oli kiintymystä kotiseutuun ja kotimaahan, sen luontoon ja historiaan (mt.).

Ongelmien ratkaisumalli ja tematiikka on Järnefeltin ja Alkion teoksissa toistensa kaltainen, sillä Isomaan (2009: 30) mielestä *Isänmaa* "kirjoittaa uudelleen, uudesta näkökulmasta 1800-luvun hegeliläis-snellmanilais-topeliaanista isänmaallisuutta, ja se korostaa lähimmäisrakkauden merkitystä modernin yhteiskunnan ongelmien ratkaisussa".

Lappalaisen (1999b: 59) mukaan nationalistinen fennomania kääntyi suomalaisuusliikkeessä 1890-luvulla nuorten edustamaksi sosiaaliseksi fennomaniaksi. Tällä hän tarkoittaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttumista. Alkion isänmaallisuus palautuukin mielestäni romantiikan aikakauden fennomaanien ajatuksiin⁵⁰ sekä kansalliskirjailijoiden repertoariin. Lappalaisen (1999b: 64) mukaan kansankirjailijat tukeutuivat kyläkertomusperinteeseen ja Pietari Päivärinnan teoksiin. Hänen mukaansa kansankirjailijat myötälivä yleistä maailmankuvaa sivistyneistökirjailijoita tiukemmin, eivätkä he pyrkinet kiistämään sitä. Mielestäni Alkion teokset hakeutuvat kohti demokratiaa, ihmisillä on halu ja kyky päättää yhteisönsä asioista, kun heille suodaan päätösvalta. Teoksissa kritisoidaan pääasiassa yksilötason itsekkyyttä, mutta myös velvollisuutensa täyttämättä jättäviä virkamiehiä, mikä voidaan lukea yhteiskuntakritiikkinä.

Alkion kansalaisuuden näkemys palautuu J.V. Snellmanin (1806–1881) ja hänen oppisänsä J.J. Tengströmin (1787–1858) ajatuksiin. Molemmat korostavat ihmisen henkilökohtaista moraalista vastuuta ja isänmaallisuuden merkitystä. Snellman painotti ihmisen eettisten valintojen ja tietoisien toiminnan merkitystä. (Jalava 2006: 85.)

Puukkojunkkarit loppuu Jannen ja Valeen yhteiseen polskaan Valeen ja Santran häissä: "Hautalan Janne ja Valeekin yhdessä polskaa tanssivat! Lähtevät sitten kamariin. Totta

⁵⁰ Ks. s. 24.

heillä on siellä jotakin kahdenkesken puhuttavaa... Noista miehistä luulisi joskus tulevan hyviä liittolaisia." (PJ, 342.) Lappalainen (1999b: 70) näkee polskan lopullisena siunauksena teoksessa epäsuoraan ylistetylle miehelle yhteydelle. "Miehininen yhteys" on mielestäni hieman liioitteleva kuvaus, mutta on totta, että Janne ja Valee löytävät *Puukkojunkkari*-lopussa yhteisen sävelen. Se kuvastaa sukupolvien ketjua, jossa Valee nimetään Jannen seuraajaksi.

Jannen ja Valeen liittolaisuus kantaa samaa yhteisöllisyyden ihannetta kuin sovinnon teemakin. Liittolaisuus on särötön, koska yhteisöön epäjärjestyistä aiheuttava Esa on passitettu vankilaan. Esan osalta teos päättyykin ristiriitaisemmin: toisaalta matka vankilaan johtaa entropiaan, toisaalta se on tie sovitukseseen. Palattuaan vankeudesta Esa on sovittanut tekonsa ja on hänellä on mahdollisuus päästä jälleen yhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi, mikäli alistuu sen normeihin.

Sovinnon avulla pyritään näin saavuttamaan yhteisön jäsenyys ja liittolaisuuden avulla varmistetaan tämän yhteisön toiminta ja jatkuvuus. Tämä kulminoituu *Murtavien voimien* lopussa, jossa Janne on jo kuollut ja hänen poikansa Matti näkee Valeen tulevaisuudessa oivallisena kunnallislautakunnan esimiehenä. (MV, 267–268.) Valeen hahmo muodostaa jatkumon Jannen hahmon kanssa. Seuraavaksi perehdyinkin tarkemmin Valeeseen.

6.2.3 Valee – tulevaisuuden mies

Valee ei ole kummassakaan teoksessa aivan keskeisin henkilö, mutta ilmentää Alkiolle ihanteellista ihmiskuvaa. *Puukkojunkkareissa* Valee saa vaimokseen Santran ja osoittaa miehekkyyttään häyjä vastaan. *Murtavissa voimissa* lukija kohtaa nälkäänäkeviä kerjäläisiä, myös entisiä häyjä, Varpulan⁵¹ Valeen toimiessa fokalisoijana.

Jälkimmäinen teos alkaa pitäjänkokouksen kuvauksella kirkon sakastissa, jossa on Jannen ohella myös Valee. Valeen ensivaikutelmassa yhdistyvät kiinnostus yhteisten asioiden hoitamiseen, reippaus ja hyveellisyys:

"Mutta tuopa nyt on merkillistä ahtamista, kun päätös vaan pitäisi kirjoittaa, vaikka useimmat tässä ovat vastaan... Eihän ole vielä ollut puhetta siitäkään, mihin se kapakka tulisi sijoitettavaksi", ihmetteli Varpulan Valee, keski-ikäinen, terhakan näköinen isäntä. Hyväntahtoisen näköisesti naurahtaen katsoi hän Siikalahden Mikkoon, joka punottaen näkyi koettavan kuohuvaa kiukkuansa hillitä. (MV, 14–15.)

Valee on reipasotteinen myös toimiessaan hätäaputyömaalla "teettäjänä", eli valvoessaan työntekoa vaivaishoitolautakunnan edustajana. Työntekijät valittavat vähäisestä jau-

⁵¹ Valee on muuttanut perheineen Laitalasta keskeisemmälle paikalle Varpulaan, ks. MV, 92.

hoannoksestaan ja uhkailevat lakolla, koska Siikalahden Matti on käynyt vihjailemassa, ettei lautakunta jakaisikaan kaikkia kruunulta saatuja jauhoja köyhille. Valee saa kapinan talttumaan rivakoin ottein:

"Joka ei paikalla mene työhön, niin jumalauta! — minä näytän, että minä saan tottelemaan."

Useimmat alkoivat hajota sanaa sanomatta.

"Minä en sinua pelkää!" vakuutti seppä uudelleen.

Silloin Valee otti hänen kauluksestaan ja huitaisi ruoskana lumihankeen, mihin seppä upposi melkein näkymättömiin.

"Kuka myöskään ei mene?"

Jokainen meni. (MV, 188.)

Hätäaputyömaan työntekijöiden tunnistaminen tutuiksi yksilöiksi saa Valeen pohtimaan heidän kohtaloitaan:

Valee ei ollut sillä tavalla kuin nyt tullut ennen ajatelleeksi näiden ihmisten kohtaloa. Hän kyllä oli säälinyt ja uhrannut aikaa ja vaivaa heidän puutteensa poistamiseksi. Mutta sen tehtyään oli hän tuntenut sydämessään hyvin täytetyn velvollisuuden tuottamaa rauhaa tyydytystä. Nyt oli aivan toisin. Kuin siivillä pakeni tyydytys yhä etäämmälle, jättäen sijaan tuskallisen, selittämättömän halun katsoa jokaisen sydämeen tuossa joukossa, saadakseen selville millä tavalla, millä tunteella he kantoivat kovan kohtalonsa taakkaa. [- -] "Kuinka rakas elämä sentään on", hän huoasti, sovittaen omaa elämänrakautta niihin, jotka tuossa maksoivat viimeisistä päivistään kallista vuokraa, koettaen kuoleman tuloa lahjoa, yrittää viimeistä ponnistusta. (MV, 190–191.)

Tuntiessaan itse sääliä vaivaisia kohtaan, Valee järkyttyy arkuntekijän kylmyydestä, joka on sovittanut tienposkesta löytyneen vainajan pieneen arkkuun:

"Kuka siellä on?"

"En tiedä. Joku kulkiain, jonka Siikalahden kestikievari oli löytänyt taipaleelta... Kaikille sitä pitääkin tässä arkkuja vielä laittaa, mutta rovasti oli määrännyt."

"Pienihän se on ollutkin... Tyttökö vai poika?"

Renki veti suutansa salaperäiseen nauruun ja virkkoi kerskaavalla äänellä:

"Minä katkaisin kirveellä sen koivet, kun ei muuten mahtunut."

Julmuutta sellaista, mikä ilmeni rengin kerskauksessa, ei Valee ollut ennen kuullut. Hän jäi pitkäksi aikaa äänetönnä tuijottamaan poikaan. Ensimmäinen tajuttava käsite, joka hänessä heräsi, oli se, että hänen teki mielensä antaa sille hyvästi selkään. Sanaakaan sanomatta otti hän rekensä pihalle.

"Se olikin vanha äijä... sääret kuin piipunvarret. Kerran vain kopautin kirvespohjalla, niin poikki menivät että helähti", kertoi renki perään.

"Jollet sinä nyt pidä leukojasi kiinni, poika, niin minä annan sulle sellaisen selällisen, että opit edes hiukan ihmisten tapoja, senkin roisto!" (MV, 196.)

Monenlaiset tunnekuohut saavat Valeen pohtimaan tarkemmin omaa suhtautumistaan kato vuosia ja niistä eniten kärsiviä kohtaan, ja hän haluaa auttaa konkreettisesti. Hän neuvot-

telee vaimonsa kanssa ja he päättävät ruveta antamaan osan leipomistaan leivistä hautausmaan työväelle⁵².

Takalan mukaan (1980: 3) Alkion testamentiksi on nostettu kehoitus "älkää unohtako köyhän asiaa". Se kuvaa Alkion huolta vähäosaisista kanssaihmisistä, tyytymättömyyttä yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen ja pyrkii vetoamaan niihin, joilla on mahdollisuus auttaa "köyhän asiaa" (mt.). Ajatus on tuttu myös Tolstoilta, jonka köyhän kansanosan merkitystä korostava sosiaalietiikka vetosi Lappalaisen (2000: 34) mielestä suomalaisiinkin realisteihin ilmeten humanina sosiaalieettisenä myötätuntona huono-osaisia kohtaan.

Nokkalan (1958: 253) mukaan Alkion hahmottelema "hyvä ihminen" eli yksilön etiikka oli kiinteässä yhteydessä sosiaalietiikkaan eli "kunnon kansalaiseen". Itsekasvatus ei pyhähtynyt ihmisen omasta kehityksestään huolehtimiseen, vaan ulottui yhteiselämään tarvittavaan toisien palvelemiseen veljeyden hengessä. Itsekasvatus suuntautui ihmisestä itseltään pois päin, yhteiskuntaa kohti, ja koitui yhteiseksi hyväksi.

Valee ei ole puhelajhoiltaan kovin lahjakas mies, mutta hänet katsotaan sopivimmaksi lähtemään Hautalan Jannen kanssa kuvernöörin puheille. Valee saa kokemusta pitäjän asioiden hoitamisesta ja matka on eräänlainen siirtymä Jannen ajasta Valeen aikaan. Tulevaisuudessa Valee tarttuneekin yhteisten asioiden hoitoon, kuten ryhtyy kunnallislautakunnan esimieheksi, johon virkaan Hautalan Matti näkee teoksen lopussa Valeen sopivan:

"Hm. Minä pahoin pelkään, että siitä Stoltista tehdään kunnan esimies." [- -]

"Eikös siinä pidä olla kirjurikin?" muisteli Matti, joka ainoastaan hämärästi tunsu uuden kunnallisasetuksen pääpiirteitä. Valee selitti, että kyllä kirjurikin tarvitaan ja että tämä samalla tulisi olemaan ns. kunnallislautakunnan esimies. Valee kuului komiteaan, joka oli asetettu tekemään ehdotusta uuden kunnallishallinnon järjestämiseksi. Kuultuaan, mitä kaikkea kunnallislautakunnan esimieheltä vaaditaan, sanoi Matti tavallisella avoimielisyydellään:

"Mutta tähän siihen virkaan olisitte kaikista sopivin."

Valee selitti, ettei hän luule siihen kykenevänsä, vaikka olivathan ne siellä komiteassakin jo muutamat sitä hänelle suottailleet. (MV, 267–268.)

Hengenheimolaisuus Hautalan Jannen kanssa ja Jannen kuolema viitoittavat tietä Valeelle tulevaisuuden miehenä. *Murtavien voimien* loppu huokuu rikkumatonta tulevaisuudenuskoa. Jannen kuoltua on esiin noussut useita muitakin hyviä miehiä, kuten Varpulan Valee, Hautalan Matti, Esa Karhu ja nimismies Grönberg. Kaikki henkilöhahmot jäävät odottamaan omaa tulevaisuuttaan toiveikkaina, jopa pahat henkilöhahmot, kuten Siikalahden Mikko ja kauppias Klitsi. Kuvaa säröyttävät henkilöt, kuten mennyttä aikakautta sym-

⁵² Ks. s. 59.

boloivat häjyt, on siivottu pois yhteisöstä.

6.2.4 Matti – tasa-arvoinen mies

Hautalan Jannen poika Matti on *Murtavissa voimissa* esillä ensin vain Märkäsen Annikan kautta, kunnes hänen vanhempansa alkavat hiipua pois ja seuraavan sukupolven on aika astua esiin:

Sinä iltana oli Matilla paljon puuhaa vaivaistuvassa. Sillä tuntien äsken saavuttamaansa tyydytystä pistäysi hän sinne vaistomaisesti haluten jakaa siitä muillekin. Siellä vallitseva kurjuus koski nyt aivan erikoisella tavalla häneen. Yhtäkkiä sai hän päähänsä toimittaa siellä perinpohjaista puhdistusta ja siivoa. Ruvetessaan puuhaan huomasi hän vasta kuinka äärettömän suuri ja vastuksellinen työ äidillä oli ollut, joka melkein yksin oli tähän saakka saanut täällä siivonkin toimittaa. [- -] Annikka meni Matin kanssa pihatupaan ja ryhtyi auttamaan. Sairaat vaivaiset katselivat loistavin, kiittollisin silmin noita kahta, jotka nuoruutta ja elonvoimaa uhkuen, keskellä lämpimintä kuherrusaikaa hiki-päissään puuhasivat heidän tuskainsa ja kärsimystensä lievittämiseksi. (MV, 236–238.)

Matti kihlaa Märkäsen Annikan, jonka kanssa hän hoitaa sairaita Hautalan pihatuvassa. Nuoren parin työ sairaiden eteen kuvataan sublimoidusti, kuten myös äidin hoivaus:

Matti ymmärsi, että äidin hermot pitkällisen rasituksen ja jännityksen tähden olivat siksi riutuneet, että hän ensisijassa tarvitsi lepoa. Mutta että myöskin äidin olisi nälkä, se hänelle nyt vasta ensikerran oli juolahtanut mieleen ja samalla uneksivasta tilastaan herättänyt eloon lämpimän rakkauden henkäyksen tuota kalpeata, kärsivää hyvääheneä kohtaan. Hän suuteli äidin ohuita huulia ja kalvenneita poskia — mitä hän ei ollut tehnyt sen jälkeen kun äidin sylissä paitaressuna uinaili. Matti vei äidin alas ja pakotti hänet puoliväkisin sänkyyn lepäämään. Itse lähti hän oitis kirkonkylän kauppiaseen ja toi sieltä kotiin jauhomaton. (MV, 259–260, harvennus S.A.)

Matin toimet yhteisönsä eteen ovat konkreettisia toimia: hän jatkaa äitinsä työtä sairaiden parissa ja pelastaa perheensä kunnian lunastamalla kotitalonsa Hautalan velattomaksi. Valee taas jatkaa Hautalan Jannen työtä yhteisön asioiden hoitajana laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla.

Kuten *Puukkojunkkarien* loppu viittaa eteenpäin Valeen ja Jannen tulevaan liittolaisuuteen, viittaa *Murtavien voimien* loppu eteenpäin Valeen ja Matin liittolaisuuteen:

Eräänä paahteisena elokuun päivänä astelivat Varpulan Valee ja Hautalan Matti — joka jo oli tuonut emännäksi taloonsa Märkäsen Annikan — rinnakkain, sirpit olalla vainiolle päin. Iloinen oli miesten katse ja keskustellessa helähtelivät äänet niinkuin helähtelee eheän, varman talonpojan ääni silloin kun hän tuntee ettei tarvitse kumartaa muita kuin Jumalaa. (MV, 267.)

Tässä idyllikuvassa kiteytyvät kaikki keskeiset Alkion aatteita ilmentävät seikat: maa, viljankorjuu, itsenäisyys ja nöyryys vain Jumalan edessä. Nämä ilmentävät Alkion aatteiden ydintä: itsenäistä talonpoikaa. Maa takaa riippumattoman toimeentulon, toisin kuin esimerkiksi kauppa. Suomalainen talonpoika antaa leivän kansansa suuhun. Itsenäinen talonpoika kuvastaa toisaalta suoraselkäistä ja rehellistä ihmiskäsitystä, mutta toimii myös metonymiana Suomesta Venäjän autonomisena osana. Niin talonpojan kuin Suomenkin itsenäinen asema tarkoittaa vapautta ja elämän jatkuvuutta. Ollessaan riippuvuuksista vapaa ihminen voi toimia oman harkintansa mukaan. Nöyrytyksellä Jumalan edessä pyrkimykset suuntautuvat kuitenkin oman edun tavoittelun sijaan yhteiseen hyvään ja lähimmäisenrakkauteen.

Belinskiläisenä tyyppinä, mimeettiseltä tasolta Matti on nuori ja rehti talonpoika, joka jää teoksessa aluksi sivurooliin. Vanhempiansa kuoltua Matti kohooa kuitenkin teoksen lopussa temaattisesti tulevaisuuden mieheksi, joka on omaksunut vanhemmiltaan lähimmäisenrakkauden.

6.2.5 Kirkko ja kristillisyyserityiskysymyksiä

Puukkojunkkarit on nähty heränneiden ja häjyjen valtataisteluna⁵³, ja esimerkiksi Olavi Kareksen (1942: 206) mukaan *Murtavien voimien* eräs murtava voima oli herännäisyys⁵⁴. Huhdan (2001: 121–122) mukaan tulkinta heränneistä häjykulttuurin kukistajana oli hyväksytty myös *Puukkojunkkarien* vastaanotossa. Herännäisyys esiintyy teoksissa, mutta se ei ole keskeinen itseisarvo. Tiukka herännäisarvojen noudattaminen nähdään kahlitsevana, joten keskeisimmät teosten toimijat eivät ole heränneitä. Esimerkiksi Jannesta kertoja toteaa: "Sillä hän [Janne] ei oikeastaan ollut varsinaisesti körttiläinen, vaikka seurustelikin paljon heidän kanssaan." (PJ, 106, lisäys M.N.) Alkion kuvauksen keskiössä oli suomalainen itsenäinen talonpoika, mutta koska herännäisyys nähtiin merkittävänä lähteenä yhteiskunnan muutokselle, myös se sai Alkion teoksissa merkittävän roolin.

Jannea ja heränneitä erottaa jyrkkyys uskonasioissa ja voimien luovuttamisessa oman itsen ulkopuolelle. Janne on itsenäinen talonpoika, jolla on kaikki elämään tarvittava itsessään. Janneen verrattuna heränneet luovuttavat osan vastuutaan Jumalalle ja uskonveljilleen. Esimerkiksi Vennun luokse tapetusta lampaastaan korvauksia hakemaan tuleva karski

⁵³ Esimerkiksi Lappalainen (1999b: 70): "Vaikka teoksessa niin häjyjä kuin heränneitä kuvataan kollektiivina, esille nousevat yksilöt: häjyistä Karhun Esa ja heränneistä Hautalan Janne." Myös Koskimies 1965: 197.

⁵⁴ Olavi Kares (1942: 205, 206) pitää mm. Jannea ja Valeeta heränneinä.

Kasarin Tommi näyttäytyy surkukupaisana anellessaan Vennulta lupaa puhua tälle uskosta:

"Olisi mulla jotakin sanottavaa sinulle, naapuri, mutta..." hän yritti katsoa syvälle Vennun silmiin. Vennu kiinnitti tarkkaavaisuutensa häneen.

"Uskostako, vai?"

"Siitäpä juuri." Kasari huokasi raskaasti ja katsoi melkein rukoilevasti Vennua silmiin. (PJ, 46.)

Tätä ei liene huomionnut Olavi Kares (1942: 201), joka pitää erikoisena, että "Alkio huolimatta persoonallisesti kovin viileästä suhteestaan kristillisyyteen on kuvannut mainitussa teoksessaan [*Puukkojunkkareissa*] niin myönteisesti herännäisyyttä."

Alanen (1976: 147) mainitsee Alkiota pidetyn valtiokirkon vastustajana ja leimatun jopa jumalankieltäjäksi. Mäen (1948: 51) mukaan Alkio nousi yksittäisiä pappeja vastaan aatteidensa vuoksi, puolustaessaan esimerkiksi kansakouluasiaa, ehdotonta raittiutta ja nuoriseuraliikettä. Vaatimus kristillisyyden periaatteiden toteuttamisesta elämässä nousi Alkion ajattelussa tärkeään asemaan (mts. 52) ja hän ihaili toimivaa kristillisyyttä (mts. 54). Alkio ei hyväksynyt hengetöntä, kuollutta kristillisyyttä, joten hän nousi tarvittaessa arvostelemaan myös ahdasmielisiä pappeja (mts. 55).

Saarenheimon (1924: 85, 86–87) mukaan 1880-luvun kirkkovastainen mieliala näyttäytyi erityisen selkeästi juuri suvaitsevassa suhtautumisessa lahkolaisuuteen, jota virallinen kirkko koetti kaikin keinoin vastustaa. Herännäisyys oli näin realistisen kirjallisuuden lempilapsi korkeakirkollisuuden vastakohtana: se edusti elävää kristillisyyttä. Juhani Aho kuvasi heränneitä enimmäkseen positiivisessa hengessä, ja Saarenheimo (1924: 87–88) näkeekin *Puukkojunkkarien* "voimallisen herännäiskuvauksen" saaneen vaikutteita sekä Aholta että yleisemminkin 1890-luvulla vallinneesta positiivisesta suhtautumisesta uskonnollisuuteen. Toisaalta Saarenheimo (1924: 85) näkee Alkion kritisoivan lahkolaisuutta muun muassa *Teerelän perheessä* (1887).

Herännäisyys näyttäytyy *Puukkojunkkareissa* ja *Murtavissa voimissa* erityisesti häjyjen vastavoimaksi kulminoituneena. Teoksissa heränneet voivat kallistaa ryyppyjä ja käydä häjyjä vastaan fyysisin voimakeinoin⁵⁵, mutta he ovat kuitenkin kahlehdittuja normeihinsa. Tämä näkyy Kasarin Tommin pakkomielteessä puhua naapurilleen uskosta tai Valeen äidin jaakobinpainissa uskontoverien kehottaessa häntä kieltämään Valeen ja Santran häät. Sillä että Janne ei ole herännyt, Alkio on halunnut painottaa arkipäivän kristillisyyden merkitys-

⁵⁵ Muun muassa Tommi Kasari tohtii tulla yksin vaatimaan rahoja tapetusta lampaastaan häjyjoukkiolta (PJ, 39), ja heränneet ottavat halot käsiinsä kun kuulevat häjyjen aikovan tulla keskeyttämään Toivolon seurat (PJ, 293).

tä. Janne ajaa yhteisönsä asioita ja rakastaa lähimmäisiään, vaikka ei tukeudukaan kirkkoinstituution tai herännäisyyden tuottamaan normitettuun uskoon.

Alkion pääosin myönteisesti kuvaama herännäisyys voidaan nähdä myös rinnasteisena ilmiönä kansalliselle heräämiselle. Huhdan (2001: 160) mukaan Juhani Aho näki Mauno Rosendahlin osoittaneen kirjoittamallaan herännäisyyden historialla herännäisyyden ja kansallisen liikkeen suhteen: "Yhteys oli siinä, että kansamme heräsi, heräsi valtiollisesti ja kansallisesti, heräsi uskonnollisesti ja siveellisesti."

Mielestäni Alkio pyrki näyttämään herännäisyyden totuudenmukaisen roolin siinä eteläpohjalaisessa historiassa, jota hän teoksissaan kuvasi. Herännäisyys oli positiivinen voima. Se vastusti joukkovoimalla häjykulttuuria ja tarjosi lapsille hyvän kasvu ympäristön. Samalla se oli yksilöä kahlitsevaa. Kirkkouskontoa tai herännäisyyttä tärkeämpänä asiana Alkio piti arkipäivän kristillisyyttä ja lähimmäisenrakkautta.

Kirkkouskovaisuus jää Alkion teoksissa etäiseksi. Sen edustajia teoksissa ovat *Puukkojunkkarien* herännäispastori Mallenius ja *Murtavien voimien* kirkkoherra. Pastori Malleniuksen voimallinen saarna Toivolon körttiseuroissa⁵⁶ tekee puukkojunkkareihin niin lamaannuttavan vaikutuksen, että sinne tappelemaan saapuneet häjyt luikkivat hatut kourassa takaisin pihalle. Esa pilkkaa heitä, mutta on itse niin hurmaantunut saarnasta, ettei saa lähdetyksi ulos muiden mukana (PJ, 295–296).

Puukkojunkkareissa saarnaamisesta tehdään pilaa kerjäläispoika Kaapon pilasaarnan muodossa⁵⁷: "'Kaapo!' huudahti Esa vihdoon, kun huomasi taas tämän, 'saarnaa saarnasi loppuun!' [- -] Yksin Esaa hän katseli. Hänessä heräsi niin sanomaton innostus ja halu tehdä tuolle miehelle mieliksi, että todella saarnasi kuin 'seitsemän pappia"'. (PJ, 47.)

Teoksissa saarnaamisella pilailtaan, mutta osuva saarna voi myös puhdistaa ja pysäyttää. Esa pyytää suutari-Erkkiä saarnaamaan itselleen, mutta kun Erkki kyselee, "eikö Esan sydämessä joskus jokin ääni koputellut kipeästi ja muistuttanut hylkäämään paha tietä?", se sattuu niin kipeästi Esaan että hän ei kärsi kuunnella enempää. (PJ, 325).

Iivari Rantalan (1946: 46–47) mukaan Alkion suhde pappeihin kärjistyi 1880–90-lukujen taitteessa⁵⁸. Syinä tähän hän näkee sekä kirjallisuuden vaikutuksen – 1880-luvun realismille ominaisen pappisvastaisuuden – että henkilökohtaiset syyt⁵⁹.

⁵⁶ Ks. s. 52.

⁵⁷ Vrt. *Seitsemän veljeksien* Laurin humalapäissään pitämä pilasaarna Hiidenkivellä.

⁵⁸ Esimerkiksi teoksessa *Mennyt* (1892) opettaja Eero Laivurinen on esitetty valtiokirkon hengetöntä dogmioppia vastustavana vapaamielisenä ihmisenä.

⁵⁹ Rantala mainitsee muun muassa yleisempänä kokemuksena pappissäädyn penseän suhtautumisen kirjailijapalkintoihin keväällä 1888, ja Alkiolle henkilökohtaisempana huonon kokemuksen papinkirjan saamisessa v. 1889.

Mikko Juvan (1956: 11–17) käsityksen mukaan luonnontieteellisen alan kehitys toimi pontimena 1800-luvun lopulla tapahtuneeseen kristinuskoon kohdistuneeseen hyökkäykseen. Euroopassa vallitsi 1870-luvulta lähtien jatkuva sotatila tieteen ja uskonnon välillä. Kehitysajatuksen pääfilosofiksi nousi englantilainen Herbert Spencer⁶⁰, joka hyödynsi ajatuksissaan muun muassa Charles Darwinin evoluutioteoriaa. Spencerin mielestä inhimillisessä elämässä ilmeni sama jatkuvan kehityksen laki kuin luonnossa.

Rantalan mukaan kuitenkin jo *Puukkojunkkareissa* Alkio esittää papit taas edullisessa valossa. Mielestäni Alkio ei kritisoi kirkkoa tutkimukseni kohteena olevissa teoksissaan, mutta kirkko ei myöskään pääse kovin keskeiseen asemaan. *Puukkojunkkareissa* kirkkoa edustaa edellä mainittu herännäispastori Mallenius, jota kuvataan myötämielisesti. Esimerkiksi kohdatessaan Esan tiellä, pappi nyökkää hänelle ystävällisesti, tahtoisipa hän vaihtaa jonkun sanankin (PJ, 187–188).

Pappiskritiikki palautuu myös Henry Thomas Buckleen (1821–1862), jonka vaikutus näyttäytyi Suomessa erityisesti Minna Canthin teoksissa hänen tutustuttuaan Bucklen teokseen *History of Civilization in England* (1857, 1861). Buckle sovelsi tutkimuksessaan ihmiskunnan historiaan luonnontieteellistä lähestymistapaa ja koetti löytää siitä samankaltaisia väistämättömiä lakeja kuin luonnossakin. Hän oli omaksunut ajatuksen, jonka mukaan kehitys ulottui kaikkeen hengenelämään, myös uskontoon. (Juva 1956: 18.)

Mikko Saarenheimon (1924: 59) mukaan kirjallisuuspiirien viehtymys luonnontieteitä kohtaan oli omiaan vieroittamaan ne kirkosta. Pohjoismaista realismia luonnehtikin kirkonvastaisuus. Kerttu Saarenheimon (1985: 49) mukaan muun muassa Carl von Bergen esitti luennossaan vuonna 1884 dogmien hylkäämistä ja pitäytymistä Kristuksen alkuperäisessä sanomassa.

Myös tolstoilaisen ajattelun mukaan Jumalan valtakunta rakennetaan maan päällä, eikä se ole riippuvainen kirkkouskon julistamasta armosta ja tuonpuoleisesta elämästä. On tehtävä tekoja kanssaihmistensä hyväksi. Ajatus palautuu kristillisen etiikan kultaiseen sääntöön: Tee toisille kuten tahtoisit heidän tekevän sinulle. (Karkama 2010: 46–47.)

Jannen, Matin ja Valeen voidaan nähdä pyrkivän toimimaan yhteisen hyvän eteen. Ajatus voidaan palauttaa jo naiskasvatuksessa esille tulleeseen John Stuart Milliin⁶¹. Mikko Saarenheimon (1924: 37) mukaan Mill oli utilitaristi, joka uskoi että yleinen onni voitaisiin saavuttaa yhteiskuntaa organisoimalla. Tämä onniteoria, altruistinen onnifilosofia, valtasi alaa pohjoismaisessa kirjallisuudessa. Sen mukaan kaikkien menestys ja onni oli saavutet-

⁶⁰ Ks. s. 54.

⁶¹ Ks. s. 55.

tavissa hyvällä tahdolla – varallisuudesta, asemasta ja syntyperästä huolimatta. Yksilön onni muodostui alistumisesta kokonaisuuden edun palvelemiseen (mts. 44). Millin teorian solidariteettiperiaatteen mukaan kokonaisuuden onni saavutetaan yhteistyöllä ja toinen toistaan tukien (mts. 113–114).

Armo Nokkalan (1958: 251) mukaan Alkio esittää Tolstoin kanssa vastaavia ajatuksia arkipäivän kristillisyyttä, "käytännöllistä kristillisyyttä", painottaessaan. Kirkko on langennut, ja materialistinen ajattelutapa pohjautuu kirkon uskottomuuteen alkuperäistä kristinuskoa kohtaan.

Murtavien voimien jumalasuhteesta kertoo se, miten Janne ja hänen uskovainen vaimonsa selittävät katovuodet. Jannen vaimo näkee katovuodet Jumalan rangaistuksena. Hän rukoilee:

"Sinä etsiskelet kansaa, sinä annat toisinaan askeleesi lihavuudesta tiukkua, mutta me emme sinua kiitä. Sinä rankaiset meitä nälällä ja kalliilla ajalla, että me nöyryisimme. Opetta Herra meitä ajattelemaan, ettei meidän suurin onnemme saa olla lihavasti kate-tussa pöydässä, vaan että me sen löytäisimme Sinussa, Sinun iankaikkisessa rakkaudes-sasi. Mutta älä anna meidän synnissä nukkua, älä rankaise meitä hirmuisimmalla vitsal-lasi, älä käännä kasvojesi pois meistä, Herra..." [- -]

Janne oli hiljaa istunut tuolille. Nyt häneltä pääsi väkivaltainen hyrskäys, joka puis-tatti jykeviä hartioita ja pani leuan vavahtelemaan. Ja niin kuin jotkut salaiset voimat olisivat häntä temmanneet liikkeelle, lankesi hän kömpelösti erästä tuolia vasten polvil-leen ja rupesi itkemään. (MV, 143–144.)

Janne ei näe kurjuutta Jumalan aiheuttamana kuten vaimonsa: "Jumalan rangaistuksena ei hän voinut nälkää pitää, koska se ei kohdannut muita kuin köyhiä. Täälläkin rahamiehet rikastuivat [- -]." (MV, 233.) Jannen selitys katovuosista on ennemminkin yhteiskunnallinen. Tilanteesta on mahdollisuus päästä pois yhteisön voimin. Kovat ajat ja oma sairaus saavat lopulta Jannenkin kääntymään Jumalan puoleen⁶².

Pirkko Alhoniemi (1972: 150) näkee katovuosien kuvauksen olleen erityisesti kansan-kirjailijoiden suosima aihe. Katovuodet ravistelivat myös kansallisromantiikan aatteellista perintöä. Kaunokirjallisuudesta alkoi väistyä runebergiläinen erämaaneläjä, joka raivasi peltoaan Jumalaan luottaen. Hallan ei enää uskottu olevan Jumalan käsissä vaan kuten Alhoniemi siteeraa Kalle Ahon *Epäilijä*-näytelmän (1886) Karia: "Pirun käsissä minä sen ennen luulisin olevan".

Pitkäsen (1991a: 39) mukaan aikalaiset näkivät katastrofin taustalla ylimaalliset syyt tai rangaistuksen jumalattomasta elämästä. Jumalan rangaistus ei ollut automaattista, vaan sen

⁶² Janne pyytää vaimoltaan: "Rukoile minun kanssani!" (MV, 234.)

syynä olivat yksilön laiskuus, saamattomuus ja välinpitämättömyys (Häkkinen 1991: 238, 239). Kansan leipä oli maamiehen käsissä, ja sen riittävyden saneli luonnon armo – ja kuten kirkko pyrki painottamaan – kaiken yllä lepäsi Jumalan rankaiseva tai palkitseva käsi. (Pitkänen 1991a: 41.)

Alkio kääntyi ajan hengen mukaisesti kirkkoinstituutiota vastaan, mutta puhui arkipäivän kristillisyyden puolesta. Arkipäivän kristillisyytenä näen hyvyiden ja lähimmäisenrakkauden sekä omantunnon äänen kuuntelun. Arkipäivän kristillisyyttä toteuttavat hyvät ihmiset rinnastuvat vastakkaisina hahmoina pahoille, itsekkäille ja ahneille ihmisille. Alkion ajattelu edustaa näin Vuorisaarnan ajatuksia.

Mielestäni teosten teemat – kasvatusteemat ja lähimmäisenrakkaus – tukevat toisiaan. Alkion ajatukset hyvästä ihmisyydestä osoittavat, että hänen mielestään ihmisten olisi kasvatettava lähimmäisenrakkauteen. Lähimmäisenrakkaus on kasvatuksen hedelmä. Alkion teokset kirjoittavat historialliseen romaaniperinteeseen lukuja ihmisistä historiallisina murrosaikoina, mutta aatekirjallisuutena ne hahmottelevat hyvän ihmisen ääri viivoja.

6.2.6 Roistomainen häjy Vennu

Kasvatusteeman ohella Esa Karhu edustaa myös hyvyttä. Hän on huonosti kasvatettu mutta pohjimmiltaan hyvä. Esan hyvyys ilmenee toistuvana sisäisenä tuskana omasta tilanteesta ja ajoittaisena tarttumisenä reippaasti talon töihin. Esan hyvyttä korostavat myös analogiat muihin puukkojunkkareihin.

Esan ja Vennu Karin vertaaminen toisiinsa *Puukkojunkkareissa* kuvastaa puukkojunkkari-ilmion kahtiajakautuneisuutta puhtaisiin häjyihin ja metsärosvoihin. Esa on puhdas puukkojunkkari. Hän on pohjimmiltaan hyväsydäminen, mutta vaille kasvatusta jääneenä hänelle ei ole kehittynyt itsehillintää. Esa isottelee, tappelee haavoittaakseen ja ajaa toisten hevosilla, mutta ei hanki sillä taloudellista hyötyä vaan hurjaa mainetta. Alkio kuvaa häjyilyn historiallisessa kontekstissaan aikansa raakana, mutta viattomana leikkinä:

Etteivät vakavammatkaan ihmiset Vennua oikeastaan aivan ankarasti tuominneet siinä merkityksessä kuin ehkä myöhemmin aikoina olisi tehty, johtui epäilemättä käsitteisestä[,] ajan luonteesta ja hengestä. Sillä "hengessä" oli silloin omat omituisuutensa. Esimerkiksi lampaan varkaus, jonkalaisesta edellisessä on kerrottu, ei oikeastaan ollut varkaus yleisessä käsitteessä, eikä sellaisesta usein lakiin menty. Siksipä melkein jokainen nuorimies oli sellaiseen syypää! Lammasnavetta ja naurishuhta olivat melkein yhteistä omaisuutta. (PJ, 32.)

Puukkojunnkari on ulkoinen, sosiaalinen rooli, jonka alla on ihmisten oma persoonallisuus. Historiallisen puukkojunnkarikuvauksen ohella Alkion häjykuvaus saa näin myös kasvatuksellisempia ja psykologisempia sävyjä. Koskimiehestäkin (1944: 382) Alkio pyrkii puhtaan kuvauksen ohella selittämään puukkojunnkariuden todellista olemusta "yhteiskunnallis-psykologisen suuntauksensa mukaisesti".

Vennu saa teoksessa aikalaisiltaan myös ihailua ja ymmärtämystä. Erityisesti nuoret miehet ihailevat Vennua ja naapurit pitävät häntä oivallisena kylänmiehenä. Hän haluaa pitää hyvät välit naapureihinsa – kuten Kasarin Tommiin – ja estää häyjä käymästä kotoon hänen kimppuunsa: "Vietäväkö teitä estää tuolle selkään antamasta jossakin toisessa paikassa? Ja teidän pitää antaa sille selkään, jos miehiä olette. Mutta ei minun talossani, ei sinne päinkään. Ymmärrättekö?" (PJ, 47, harvennus S.A.)

Vennu haluaa pitää yllä hyviä suhteita naapureihinsa oman etunsa vuoksi. Kauempana asuvat ihmiset pelkäävätkin Vennua kuin paholaista. *Puukkojunnkareissa* kyläläiset epäilevät hänen vähintäänkin suojelevan varkaita ja kätkevän varastettua tavaraa, mutta näyttöä varsinaisista rikoksista ei ole (PJ, 32–33). Vennu peittää rikollisen toimintansa häjyn roolin alle. Analogiana Esan hyvyyteen ja rehellisyyteen, Vennu näyttäytyy rikollisena. Hän on laiska ja huonotapainen, eikä hänen persoonassaan ole sijaa hyvälle luonteenpiirteille kuten Esalla: "Vennun talous oli naisväen käsissä, itse ei hän siitä paljon välittänyt, ajeli vain pitkin pitäjää, pelasi korttia, joi ja tappeli. Kotona ei usein jaksanut päivää yksin olla, tuli ikävä, jos ei sattunut ketään tulemaan, ja sitten hän lähti." (PJ, 32.)

Vennu on jo perheellinen aikamies, joten hän ei osallistu enää aktiivisesti häjyjen hurjailuun. Tilaisuuden tullen – kuten Ellan kihlattua Santran – Vennukin innostuu lähtemään ajelulle ja retuuttaa Santran isää:

Nyt sivui Vennu herastuomarin⁶³ rintapieliin ja retuutteli.

"No ... no ... älähän nyt ... kaa... Olehan ihmisten lailla, minä olen jo vanha mies, en minä jaksa ... ka, no ... mutta ... sinäpä nyt olet vasta..."

Vennu nauroi kurillisesti, kun herastuomari kitisi ja uikerehti hänen käsissään.

"Tuhatta laivaa! Jos ei ole pian kannu viinaa ja sianreisi pöydässä, niin..."

Tämä oli kaikki aivan tavallista ja luvallista leikkiä." (PJ, 69–70.)

Vennun paha luonne näyttäytyy *Puukkojunnkareissa* erityisesti hänen kiristäessään Koipi-Siukkua. Vennu on huomannut Koipi-Siukun suunnittelevan kaupustelija-Ontrein ryöstöä ja kiristää tätä:

⁶³ Herastuomari on pitkäaikaiselle kärjääoikeuden lautamiehelle myönnettävä arvonimi.

"Ja piruko siitä kysymyksen nostaa, jos et asiasta hoilaa. Mutta asiasta toiseen, sinun täytyy antaa puolet rahoista ja puolet tavaroista minulle."

"Olkoon sitten tekemättä, pitäköön ryssä henkensä. Mitä minä sillä viidelläkymmenellä ruplalla teen?"

"No no, Siukku. Rahaa sekin on sinun laisellesi. Luuletko sinä, että minä ilmaiseksi sinun kaltaisiasi miehiä joukossa pidän?" Vennu naurahti ilveillen. Siukku katsasti häneen jo puoleksi anteeksi anova ilme silmissään.

"Tee kuinka tahdot", jatkoi Vennu, "mutta sinä ymmärrät sen, että jos sinä joukostamme luovut, niin meidän täytyy laittaa sinut linnaan. Vai luuletko, ettei sulla olisi jo tarpeeksi syntiä?" (PJ, 220.)

Vennun päästessä perille Siukun aikeista, Siukun ei auta muu kuin tehdä Vennun tahdon mukaan. Siukun viha Vennua kohtaan saa hänet toteuttamaan aikeensa:

Hän [Koipi-Siukku] hypähti ylös innostuneena. Murhan ajatus herätti hänet uudestaan sekä sen johdosta suhde Vennuun. Ikään kuin itsestään syntyi varma päätös lopettaa karjalainen, ottaa sen omaisuus ja päästä Vennun kanssa oikein likeisiin väleihin, laittaa, että se tarvitsisi häntä vielä enemmän ja sitten...! (PJ, 222, harvennukset S.A., lisäys M.N.)

Vennu on aiemmalla häjyilyllään hankkinut yhteisön silmissä "junkkarien kuninkaan" aseman, jota Esa on noussut uhkaamaan. Tästä syystä Vennu haluaa Esan pois tieltään yllyttämällä Saviojan Villeä hakemaan velkojaan Esalta ulosoton kautta:

Jo ymmärsi lautamies, että Lindblom pelkää nahkaansa.

"Noo", kiirehti sanomaan, "ei siinä ole pelkäämistä, sillä niille lie tullut pahat välit Karhun Esalle ja Karin Vennulle, koska Vennu kävi tämän Saviojan puheilla hyvässä ystävyydessä sanomassa, että olisi parasta kiiruhtaa hakemusta ja ulosmittausta, että sen Esan asiat ovat huonolla jäljellä." (PJ, 240.)

Puukkojunkkarien lopussa Vennun toive toteutuu, kun Esa vangitaan:

Mutta sitä [Jannen silmäilyjä] ei Vennu huomaa. Hän ei vielä luule asemansa horjuvan. Hän riemuitsee onnellisena siitä ajatuksesta, että ihmiset kunnioittavat häntä nyt, kun hän siivon miehen tavoin antoi vastustelematta hyvän ystävänsä, Karhun Esan kytkeä. Hän riemuitsee siitä, etteivät ihmiset tiedä hänen syytönsä: hänhän oli vapautunut vaarallisesta vihollisesta — ainakin vähäksi aikaa. (PJ, 341, lisäys M.N.)

Vennun hahmon käytökselle ei esitetä mitään lieventäviä tai ymmärtäviä selityksiä. Esan käytös on ymmärrettävää hänen huonojen kotiolojensa vuoksi, mutta Vennun suhtautumiseen lukijalle ei jää vaihtoehtoja, vaan Vennu on ovela ja kiero, paha henkilöahmo. Vennun hahmoon kerätään toisiaan vahvistavia kielteisiä piirteitä, jota Isomaa (2009: 27) nimittää amalgaamitekniikaksi.

Murtavissa voimissa aika on ajanut häjykalttuurin ohi. Puukkojunkkarit nuorisoryhmänä ovat kaikonneet, mutta Vennun luonne on kestänyt yhteiskunnallisten roolien muutoksen. Hän jatkaa laittomuuksiaan entistä röyhkeämmin. Vennu pysäyttää tiellä kumppaninsa kanssa Siikalahden Mikon:

"Onko sulla jyviä?"

Olihan Mikolla niitä, se täytyi tunnustaa. Vennu saa panna renkinsä huomenna hakemaan kolme tynnyriä, sovittiin.

"Muista nyt, että kirjoitat sen Jumalan maksun päälle!"

Mikko hymyili luottavasti ja sanoi:

"Kyllähän te aina maksatte."

"En maksakaan. Mutta tiedä vaan antaa hyviä rukiita!"

Vennu vielä potkaisu Mikkoa sääreen ja retuutti kauluksesta suu niin ilkeänkurisessa naurussa, että Mikko ehdottomasti jo oli kadottamaisillaan viimeisenkin häivän mieluuttansa. Samassa kuitenkin Vennun huomio kääntyi Mikon pulkkaan.

"Vaihdetaan rekeä!" sanoi hän äkkiä satunnaisesta mielijohteesta, "minun tekee niin mieleni sun rekeäsi. Tuolla roisiolla olisi sun mukavampi kyytiä tehdä."

Vennulla oli rikkinäinen, kurja lohna-roisio. Kun Mikko yritti tehdä vaihtoa leikiksi, oli hän vähällä saada selkäsaunan. Ykskaks päästettiin hevoset ja vaihdettiin rekiä. Jo oli Vennu lähtemässä tiehensä, kun pulkasta vielä huusi:

"Pane huomenna mun renkini mukaan 5 pulloa olutta harjakkaisiksi!" (MV, 44–45.)

Uusi nimismies Grönberg ei katso Vennun toimia läpi sormiensa kuten Lindblom. Tolettuaan Vennun syylliseksi Klitsin jyvävarkauteen, Grönberg toimittaa hänet vankilaan. *Murtavissa voimissa* Esan ja Vennun erilaiset kohtalot ilmentävät osaltaan elämänsuunnan vaihtamisen merkittävyyttä. Kuten Rimmon-Kenan (1999: 90) toteaa, asetettaessa kaksi henkilöä samankaltaiseen tilanteeseen, heidän käytöksensä vastaavuus tai vastakkaisuus selkeyttää heidän luonteenpiirteitään. Alkio kehittää vastakkaisuuden ajatusta kasvatusideologiansa mukaisesti eteenpäin ja osoittaa, mihin erilaisiksi kypsyneet luonteet ihmisiä kuljettavat.

Vennun hahmo on mimeettisesti puukkojunkkari, mutta temaattisesti hän aktivoi pohdinnat pahuudesta, jota hän voi harjoittaa puukkojunkkari-ilmiön varjolla. Vennu on paha hahmo, jolla ei ole positiivisia ominaisuuksia.

Vennun lisäksi myös muut puukkojunkkarit toimivat vertailukohtina Esalle. Koipi-Siukulla ei ole tarpeeksi omaa tahtoa, vaan hän ryöstömurhaa Ontrein Vennun kiristyksen vuoksi. Koipi-Siukun elämä on edennyt *Murtavissa voimissa* kurjuutta kohti. Valee katselee häntä hätäaputyömaalla:

Tuolla muuan entinen hurja "häjy", Koipi-Siukku, joka tuskin jaksoi pystyssä pysyä kankensa varassa, ansaitsi hänkin ruokaansa. Paljon oli sekin mies eläessään nähnyt. Noin 10—15 vuotta takaperin ei ollut sitä kekkeriä, sitä tappelua, missä ei Siukku ollut mukana. Oli se osannut varastaa, jumalaties' eikö murhiakin tehdä. Murtunut, masentunut oli Siukku nyt. (MV, 191.)

Kolmas merkittävä hahmo puukkojunnkareista on Ella Kuivanen, jonka analogiaa Esan hahmoon olen jo käsitellyt kasvatusteeman yhteydessä. Ella on laiska ja tyhmä, hän kulkee häjyryhmän mukana vailla omaa tahtoa. Ella ja Koipi-Siukku eivät ole yhtä pahoja kuin Vennu, mutta kaikkien heidän kohtalooan luonnehtii naturalistinen entropia, rappio. Kohtaloiden taustalla on kunkin luonteenpiirteiden kypsyttämä elämänpolku. Kelvottomat ihmiset – pahat ja laiskat – kokevat entrooppisen kohtalon.

6.2.7 Itsekäs kestikievari Mikko

Vennu Kari on *Puukkojunnkari*en pahin henkilöahmo, ja *Murtavien voimien* vastenmielisin hahmo on ahne kestikievari Mikko Siikalahti. Myös kauppias Klitsi, asiamies Kalenius ja kapteeni Stolt ovat ahneita, mutta Mikon ahneus on tuomittavampaa, koska hän sortaa omaa yhteiskuntaluokkaansa, talollisia.

Alkion suhtautuu peruskriittisesti omistavaan ja hallitsevaan luokkaan. Liisi Huhtalan (1981: 81) mukaan Alkion 1880- ja 90-luvun romaaneissa ja kertomuksissa on aiheilmana usein kansan ja herrojen vastakohtaisuus, kansan edustajien ollessa yleensä talollisia tai palkollisia. Huhtala näkee arvonsa tuntevan talonpojan hahmon suomalaisuusliikkeen talonpoikaisihailun ilmentymänä. Se liittyy 1880-luvun haaveisiin "talonpoikaisesta ylimyskunnasta" sekä kytkeytyy Björnstjerne Björnsonin tuotantoon.

Mikolla on rahaa, mutta hän tahtoo sitä lisää. Mikko on ollut naimisissa Märkäsen talon tyttären kanssa ja jäänyt leskeksi. Saadakseen perittyä koko Märkäsen talon itselleen, Mikko suunnittelee naivansa talon toisen tyttären, Annikan. Hautalan Janne on velkaa Märkäseen, joten sen perintöosien saamisella Mikko haaveilee saavansa käsiinsä myös Jannen velkakirjat ja ajavansa tämän perikatoon. Ahneuden lisäksi Mikon syntilistaan kuuluu vihaksi yltyvä kateus erityisesti Jannea kohtaan:

Hautalan Jannea hän vihasi syvemmin kuin muita siksi, että tämän pilkka koski häneen aina kipeämmin kuin muiden. Ei hän oikein itsekään tajunnut, miksi niin oli. Ehkäpä siksi, että hän oli aina tuntenut itsensä niin varjottomaksi ja voimattomaksi Jannen suhteen, sekin kun oli omavarainen mies, väkevä, pelkäämätön, hyväsuinen ja — ennen kaikkea: kun Janne oli päässyt kuntalaisten suhteen sellaiseen luottamusasemaan. (MV, 53–54.)

Ahneuden ja kateuden lisäksi Mikko on kovasydäminen kasvattaja:

"Mitä piruja?" Lasten isä [Mikko] lähenei otsa rypyssä vikkelästi takkaa, näki siinä rievun päällä kaukaa tulleen matkustajan [kylmettyneen pääskyn] raottelevan pieniä kauniita silmiään, aukovan nokkaansa ja hiljaa räpäyttelevän siroja, ihmeen kauniita siipiään. Lasten silmistä hohti ilo. Juuri kun Liisu ojensi pienet sormensa hellien silittääkseen sen hienoista pukua ja aikoi selittää, että Mikku oli löytänyt linnun tallin ylisiltä kylmettyneenä, – sieppasi isä pääskyn pyrstöön ja viskasi sen tuimalla vauhdilla penkin alle. Kissa ponnahti kuin nuoli perään ja kohta alkoi penkin alta kuulua murinata. (MV, 46, lisäykset M.N.)

Mikon pahuus alleviivataan monin kerronnan keinoin. Mikon hahmo saa lisäulottuvuuksia, kun hän näkee tienvarren lumikinokseen tuupertuneen miehen. Kerjäläislauman sattuessa paikalle todistajiksi Mikko ei tohdi jättää ruumista hankeen, vaan nostaa sen rekeensä. Kerjäläislaumaa ei kuollut kiinnosta, vaan kerjäläispoika kysyy Mikolta leipää. Tilanteesta häkeltyneenä Mikko alkaa taittaa hevosen apeleivästä pojalle palaa, mutta poika nappaakin koko leivän ja pakenee sen kanssa. Muu kerjäläisperhe lähtee juoksemaan pojan perään vaatien leipäpalaa itselleen ja tapellen keskenään. (MV, 177–178.) Tilanne tuo Mikolle oudon tunteen:

Siikalahden isäntä oli harvinaisessa sieluntilassa. Kaikki mitä tässä oli tapahtunut, ruumiin korjaaminen ja leivän antaminen, olivat kokonaan hänen periaatteitaan ja tapojaan vastaan. Tuntui kuin jokin hyväilevä liikutus ja tyydytystä tuottava mieliala olisi sittenkin pyrkinyt häntä syleilemään. Sisässä taistelivat mielipiteiltään vastakkaiset henget, ja niistä tuo vasituinen, joka siellä ainaisesti sai ylivallan pitää, tuntui nyt joutuvan alakynteen. Mikko oli siksi ymmällä, ettei voinut itselleen selittää, oliko hän nyt tehnyt tuhmosti⁶⁴ vaiko viisaasti, vaikka mies yksinomaan sitä vaan mietiskeli. (MV, 179.)

Mikon sisäinen tasapaino saa särön ja hän joutuu vastaavaan sisäiseen kaaokseen kuin Esa *Puukkojunkkareissa*. Mikko toimii tilanteessa aluksi ulkokultaisista syistä, sillä halutessaan päästä vaivashoitokomiteaan Hautalan Jannen tilalle hän kalastelee köyhien suosiota (MV, 174). Hyvän teon tehtyään hän kokee siitä jonkinlaista tyydytystä. Mikko ei ole läpeensä paha, vaan hänellä olisi mahdollisuus kasvattaa hyvyyttä itsessään lähimmäisenrakkautta vaalimalla.

Kertoja pääsee Alkion teoksissa myös kokijan sisäiseen elämään, ja teokset saavat psykologisia sävyjä. Aikansa tunnettuja suomalaisia psykologisia kuvaajia olivat muun muas-

⁶⁴ *Tuhmosti* eli typerästi, tyhmästi. Merkitykseltään *tuhma* ja *tyhmä* olivat sama sana, joka sisälsi molempien sanojen merkitykset. Tuhmuuden katsottiin olevan tyhmyyttä. Tuhmat eli ilkeät ja kurittomat nähtiin jollakin tavoin tyhmiksi eli ajattelemattomiksi, hölmöiksi tai vajavaisiksi.

sa Juhani Aho (1861–1932) ja Teuvo Pakkala (1862–1925). Mervi Kantokorpi kuvailee Pakkalan *Vaaralla* -teoksen (1994/1891) esittelyssä Pakkalan psykologista otetta, joka todentuu myös Alkion teoksissa.

Kantokorven (1994: XIII) mukaan psykologisessa kuvauksessa ihmisen subjektiivinen kokemus maailmasta, hänen oma todellisuutensa, kuvataan sisäisen maailman välityksellä. Kuvatun ihmisten taustana ja ympäristönä kuvastuu toinen todellisuus, joka osoittaa kuvatun yksilöllisen tietoisuuden havaintojen rajallisuuden koko romaanin tarinan maailmassa. Yksilön ja yhteisön, maailman ja ihmisen välinen ristiveto onkin realistisen kirjallisuuden keskiössä.

Mikon hahmon sisäisellä kuvauksella kertoja pääsee sisään Mikon henkilökohtaiseen maailmaan, josta lukija voi havaita myös Mikon rinnassa sykkivän lähimmäisenrakkauden tunteen, joskin se on syvällä itsekkyyden suossa. Nokkalan (1958: 252) mukaan Alkion ihanne oli hyvä ihminen. Ihmisessä säilyi aina Jumalan kuva. Usein se oli syvässä liassa, mutta se oli kuitenkin olemassa ja kaipasi puhdistamista. Ihmisestä voisi aina jalostua muille onnea ja hyvinvointia tuottava yksilö⁶⁵. *Murtavien voimien* Mikko Siikalahden hahmo edustaa mielestäni tällaista "likaantunutta yksilöä", jonka itsekäs kuori on kuitenkin hyvin ohut.

Mikon oveluus mitataan, kun hän koettaa kiristää Kaleniusta palovakuutusrahojen huijaamisesta. Sen sijaan että kiristys onnistuisi, roolit kääntyvätkin toisinpäin. Kalenius uhkaa kertovansa tietonsa Mikosta, jos ei saa tältä rahaa, jonka maksu laitetaan "Jumalan maksun päälle" (MV, 247–249). Talonpoika ei kykene samanlaiseen kierouteen kuin herraskainen asiamies, vaikka yrittäisi. Janne koettaa kiipiä pois omasta yhteiskuntaluokastaan omistavaan luokkaan, mutta hänellä ei ole siihen tarpeeksi älykkyyttä. Tämän osoittaa myös Hautalan Matti Märkäsen talon huutokaupassa. Mikon varakkuus perustuu ahkeran luonteen sijaan lähinnä saitaan elämäntapaan, ahneuteen ja koronkiskontaan naapureilta. Mikko onkin äveriäs mies, jolla riittää viljaa pahimpienkin katovuosien yli. Katovuosien hellitettyä Mikko saa näpättyksen ahneudestaan:

Siikalahden Mikolle oli säästynyt viljaa. [- -] Mutta eräänä päivänä sai hän mieluisat kaupat. Viisi vierasta miestä, varustettuina takausvelkakirjoilla, joiden kelvollisuuden nimismies oli todistanut, lainasi häneltä 20 tynnyriä rukiita eikä tinkinyt hintaa. [- -]

Mutta sitten joku alkoi peloitella Mikkoa, että häntä oli petkutettu. Mikko tuli epäluuloiseksi siihen määrään, että lähti kuulustelemaan miesten kotipaikoille. Siellä ei ollut ikänä kuultukaan sennimisistä miehistä.

Kun hän viikon päivät kuulusteli, saamatta vähintäkään vihiä jyvän lainaajain koti-

⁶⁵ Myös Mäki 1948: 165.

perästä, ymmärsi hän, että kauppa oli ollutkin epäedullinen, eikä sen erän perästä siitä mieluisasti puhunut.

Sitä innokkaammin hän nyt oluttehdasta rakensi jokirannalle, omalle sarallensa, oli umpimielinen, mutta ei murheellinen. Ihmiset ymmärsivät, että hän toivoi uudesta puuhastaan paljon. (MV, 263–264.)

Teoksen loppu on Mikon hahmon kannalta mielenkiintoinen. Mikko on ahne, mutta hän ei ajaudu totaaliseen perikatoon. Mikolta kyllä huijataan 20 tynnyriä viljaa, mutta hän ei masennu vaan rakentaa edelleen toiveikkaana oluttehdastaan. Mikon osalta teos ei pääty entrooppiseen tuhoon, mutta ei myöskään idylliseen täyttymykseen. Ratkaisun voi nähdä ominaisena niin naturalismin sivuhenkilölle kuin realismillekin: elämä ja kohtalo ei ole kaikille samanlainen.

Murtavien voimien interteksti, jo aiemmin esittämäni katkelma Topeliuksen *Maamme kirjasta* (1926: 14–15), antaa avaimen Mikon hahmon tulkintaan:

"Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kelpaisi tai isänmaata hyödyttäisi. Mutta se on tehtävä rakkaudella ja uskollisella ahkeruudella. Kun *hyvä* työntekijä kuolee ja hänen nimensä unohtuu, jäävät hänen työnsä hedelmät hänen jälkeensä. Kaikki, mikä hyvänä ja hyödyllisenä nyt meitä ilahduttaa ja hyödyttää, on tulos monien tuhansien ennen meitä eläneiden työstä. Me siunaamme heitä, tuntemattomissa haudoissaan makaavia. Mutta *ahnas* työntekijä ei jätä jälkeensä mitään. Hän on tehnyt työtä omaksi voitokseen eikä kuitenkaan voi ottaa saavutuksiansa mukanaan hautaan. Mitä varten hän on elänyt?" (kursiivi M.N.)

Interteksti avaa Mikon hahmon merkityksen. Hyvät ihmiset, kuten Janne, ovat käyttäneet elämänsä muiden ihmisten hyväksi ja jättävät jälkeensä hyvien töidensä hedelmät. Sen sijaan ahneet, kuten Mikko, ovat käyttäneet elämänsä omien etujensa ajamiseen, mutta he eivät voi viedä haalimaansa omaisuutta mukanaan. Heidän elämänsä on ollut turha ja yhteisön kannalta merkityksetön. Janne ja muut hyvät ihmiset ylevöityvät, tästä gloriasta jäävät paitsi ne ihmiset, jotka ovat käyttäneet elinaikansa oman etunsa tavoitteluun ja ahneuteen, kuten Siikalahden Mikko.

Mimeettisesti, belinskiläisenä tyyppinä Mikko on taloudelliseen menestykseen pyrkivä itsekäs talonpoika. Hänessä tematisoituvat kysymykset ahneudesta ja oman edun tavoittelusta. Mikko on itsekäs mutta hän saa hetken tyydytyksen muiden auttamisesta, joten hänen tulevaisuudessaan häivähtää toivo henkisestä kasvusta.

6.2.8 Ahneet porvarit Kalenius, Stenfors ja Klitsi

Mikko Siikalahti on sosioekonomiselta asemaltaan vauras talonpoika, joten hänen ahneutensa on porvareita tuomittavampaa, mutta hän on myös heitä helpommin huijattavissa. Porvariston ahneus on ikään kuin elimellistä ja syntyperäistä, näkemys liittyy naturalistiseen kriittiseen yhteiskuntanäkemykseen, tyypittelevään determinismiin. Tyypittely vetää kuilun talonpoikien ryhmän ulkopuolelle. Alkio käsittelee ymmärtävästi talonpoikia, mutta suhtautuu kriittisesti ylempien yhteiskuntaryhmien edustajiin. Asiamies Kalenius vilahtelee *Murtavissa voimissa* epäedullisissa tilanteissa, kuten puoltamassa kapakan hyväksymistä pitäjään (MV, 12), juopottelemassa nimismiehen sijaisen Stenforsin kanssa (MV, 205) ja huijaamassa palovakuutusrahoja (MV, 246–247). Teoksen lopussa Kalenius ei jää teoistaan vastaamaan, vaan pakenee:

Nimismies , [Grönberg] kertoi lyhyesti, että hän oli saanut pyynnön maalaisten paloapuyhtiöltä ottaa hiukan selvää Kaleniuksen asiamiestoimesta. Eikä se turhaa ollutkaan. Mies oli nostanut kahden eri kartanon palorahat, jotka eivät olleet palaneet. Mistä lie vihiä saanut siitä, että perillä ollaan, kun osasi niin paraiksi karata. (MV, 269–270, lisäys M.N.)

Grönbergin sijaiseksi saapuva Stenfors on Kaleniuksen johdateltavissa. Kaleniuksen palovakuutusrahahuijauksessa ei Stenfors ole mukana, vaan joutuu itsekin Kaleniuksen huijaamaksi. Stenforsin syntinä on nimismiehen kansankasvatustehtävän laiminlyöminen ja virka-aseman suomien etuisuuksien hyväksikäyttö. Hän ei piittaa ihmisten vaikeasta taloudellisesta tilanteesta:

Kun Stenfors tuli virkaan, alkoi häntä kovin harmittaa nuo kuvernööriltä usein hankitut ryöstönkieltokirjat⁶⁶. Se ensiksikin tuotti nimismiehelle enempi vaivaa ja joskus saattoi tulojakin vähentää. Hänen mielestään kuvernööri teki tuhmasti noita kieltoja antaessaan. Pian levisi huhuja, että hän oli vasten kieltoja toimittanut ryöstöjä. Mutta kun asianomaiset usein olivat niin köyhiä, etteivät voineet valittaa eikä asiamiestä palkata — ja mennä suusanasin puhumaan kuvernöörille, sekään taas ei vaivaansa maksanut, — jäivät ne valittamatta. Menestys, viina ja Kalenius lisäsivät rohkeutta, ja muutamain viikojen kuluttua oli Stenfors pitäjässä suuri herra. (MV, 199.)

Nimismies Grönberg osoittaa Stenforsille ja Kaleniukselle heidän paikkansa palatessa itse työnsä ääreen:

⁶⁶ Ryöstönkieltokirjat eli paperit pakkohuutokaupan perumiseen.

"Viekää nuo sinne renkituvan oviloukkoon makaamaan ja pankaa hevosloimi alle, etteivät lattiata tahri."

Esa tarttui Kaleniuksen kaulukseen kuin jyväsäkin suuhun. Ja kun ei poika jaksanut oikein hyvästi kantaa sääristä, veti Esa herra Kaleniusta nahkanaan yli pihan, ylös renkituvan rappusia ja laski koreasti makaamaan oviloukkoon, mihin Kalenius jäi möristen kuorsaamaan. Sitten palasivat he sisään, ottivat kainaloista Stenforsia, joka potki, raivosi ja vastusteli, mutta seurasi kuitenkin renkien vetäessä ja kantaessa, kaupungin mestarin tekemillä, siihen aikaan muodissa olevilla lihavilla saappaan kärjillään kyntäen lumiseen pihaan syviä, mutkaisia vakoja.

"Siat!" äänsi Grönberg, kun oli saanut herrat pois huoneestaan, ja silmäili nenä kurtussa ympärilleen. (MV, 251–252.)

Kansan tukemisen sijaan Stenfors ja Kalenius ovat ryypänneet ja riistäneet kansaa. Grönberg pitää heitä oman yhteiskuntaluokkansa tahraajina ja näyttää olevansa kansan puolella osoittaessaan Stenforsin ja Kaleniuksen käytöksen paheksuttavaksi ja rangaistavaksi.

Kertoja vahvistaa Grönbergin mielipiteen oikeutetuksi ja saa näin myös lukijan puolelleen. Näin muodostuu hyvien ja pahojen vastakkainasettelu ja Alkion teosten hienovarainen aatteellisuus, jolla ne liittyvät teesiromaaniin.

Teesiromaani on genre, jossa ideologinen kärjistyminen muodostuu keskeiseksi teemaksi ja organisoivaksi periaatteeksi. Asian toteennäyttämisen kannalta olennaisen tärkeää on tarinan kahden vastakkaisen ideologisen kentän olemassaolo. Kaikkietävä kertoja asettuu näiden henkilöiden edustamien ideologioiden yläpuolelle asettaen samalla suosimansa ideologian muita paremmaksi. Näin muodostuu kertojan luoma teoksen ideologinen supersysteemi ja monologinen arvomaailma. (Suleiman 1983: 69–70.) Alkion teokset tarjoavat kertojan arvottamana lukijalle lähimmäisenrakkautta ja epäitsekkyyttä merkittävinä arvoina.

Stenfors ja Kalenius ovat Phelanin henkilöteoriaan peilaten ja Belinskin tyyppinä mimeettisesti epärehellisiä ja itsekkäitä porvareita. He ovat eri yhteiskuntaluokassa talonpoikien kanssa. Nämä piirteet asettavat heidät vastapuolelle hyvien hahmojen kanssa ja nostavat esiin temaattisen arvokeskustelun itsekkyydestä ja lähimmäisenrakkautta.

Myös kauppias Mikkel Klitsi kuuluu teosten ahneeseen porvaristoon. Hänellä on sama kiinnostuksen kohde kuin ystävänsä Siikalahden Mikolla – omaisuuden kartuttaminen:

Vihdoin otti Siikalahden Mikko puheeksi jauhokaupan, jota hän harjoitti, samoin kuin Klitsikin, ja rupesi puhumaan siihen suuntaan, että jauhojen hintaa pitäisi ruveta nostamaan. Mieluista se olisi ollut toisellekin. Mutta kun se, joka paikkakunnalla hinnat määräsi, oli kirkonkylän kauppias, täytyi Klitsin harmitellen edelleen pitää vanhoja hintoja, jollei tahtonut kokonansa ostajiansa menettää. (MV, 106.)

Klitsi kuvataan talonpoikien ongelmia ymmärtämättömäksi porvariksi. Ristiriita näyttäytyy erityisen selkeästi Valkolan Juhon, Varpulan Valeen ja Hautalan Jannen tullessa anomaan Juhon lainanmaksulle lykkäystä. Klitsi esittelee miehille hankkimiaan uusia saappaita:

"Katsokaa miehet, eikö siinä ole hyvät saappaat?" virkkoi hän, silmät loistavina niitä yhä kiikuttaen ylös alas.

"Siinäpä on saappaat kerrassa!"

"Ne nyt ovatkin oikein porvarin saappaat."

"Mitähän tuollaiset maksavat?" tutki Valkolan Juho.

"Rahaa ne maksavat", sanoi Klitsi äänellä, jonka piti ilmaista Valkolaiselle ajatuksen että: mitähän sinäkin kyselet! Mutta siinä hän samassa potki vanhat saappaat jaloistaan ja pisti uudet tilalle. Tahtoi oikein saada tiedoksi, mille ne näyttävät. Varret ulottuivat reiden pohjaan. Alkoi sitten kävellä lattialla edestakaisin. [- -]

"Mennään miehet pois!" ärähti Hautalainen ja nousi.

"Mihinkäs nyt on kiirettä, mä haen ne housutkin nähtäväksi. Se onkin sellaista kangasta, ettei sitä maanakkain kysistä lähde." (MV, 109–110.)

Klitsillä on rahaa, mutta hän käyttää sen omiin turhamaisiin tarpeisiinsa. Valkolan Juholla ei ole varaa maksaa velkaansa heti, joten muutaman päivän maksunlykkäystä vastaan Klitsi käskee Juhon hakemaan Vaasasta jauhokuormia molemmilla hevosillaan (MV, 111, 113). Klitsin ahneus on hänen kauppiaan ammattinsa vuoksi ymmärrettävämpää kuin esimerkiksi Siikalahden Mikon. Klitsikään ei ole kuitenkaan syntyjään varakas, vaan hän on kohonut asemaansa oltuaan ensin puotimiehenä ja perustettuaan sitten saamallaan perinnöllä oman liikkeensä:

Kauppias Mikkel Klitsi oli omituinen mies, sukkela⁶⁷ mies tahi naurettava mies, aina sen mukaan, miten kukin erilaisia luonnon ominaisuuksia arvostelee. Hän oli omassa pitäjässä syntynyt, saanut kirjoituksen ja laskennon opetusta eräältä papin apulaiselta. Oli ollut erään vaasalaisen kirkolla olevassa puodissa puotimiehenä parisen vuotta. Kun silloin täytti laillisen iän ja sai käteensä parintuhannen ruplan suuruisen kotiperinnön, perusti itse liikkeen. Puodissa seisoi hän ensi aikoina itse, mutta kyllästyi siihen vihdoin, kun ei tahtonut oikein olla aikaa ryypätä ja hauskaa pitää, johon hän hyvien tulojen kera oli totutellut. Vaimo koetti auttaa puodissa, mutta kun oli tottumaton ja aika muutenkin meni kotitouhuissa, ei siitä tahtonut tulla mitään. (MV, 95)

Klitsin hahmo on realismin henkilögallerialle tyypillinen nousukashahmo. Mimeettisesti hän on kauppias, mutta nousukastyypinä hän tematisoi myös kysymyksiä lojaalisuudesta muita kohtaan ja rahan vaikutuksista lähimmäisenrakkauteen.

Ylempään yhteiskuntaluokkaan nouseminen on repäissyt Klitsin irti tutusta maailmas-

⁶⁷ Tässä ilmeisesti merkityksessä *nokkela* tai *terävä-älyinen*. Samalla sanalla ovat myös merkitykset *outo*, *merkillinen* ja *nopealiikkeinen*.

taan ja hän on hankkinut uusien vaatteiden ohella myös uuden arvomaailman. Vastaava hahmo on esimerkiksi Teuvo Pakkalan *Vaaralla* -romaanin (1891) Aappo Vimpari, jonka kasvattipojaksi ottava Karénin rouva ristii uudelleen Abeksi ja upottaa tämän entiset vaatteet ja sen myötä koko hänen entisen elämänsä tunkiolle (Pakkala 1994: 116–118). Jatkoteoksessa *Elsa* (1894) Aappo on jo oppinut turmeltuneen yläluokan kaksinaismoralistiset tavat ja ajaa lapsuudenystävänsä Ojanniemen Marin tuhoon valheellisin avioliittolupauksin (Pakkala 1954: 81).

Klitsissä näyttäytyvät äkillisen yhteiskunnallisen aseman nousun aiheuttamat ongelmat. Hän on saanut ostettua perintörahoilla oman liikkeen, mutta se ei ole tyydyttänyt hänen rahanhimoaan. Helpolla saatu raha on tehnyt Klitsistä turhamaisen ja laiskan nautiskelijan. Klitsinkin osalta teoksen loppuratkaisu herättää kysymyksiä. Ahneus ei johda häntä entropiaan eikä Klitsi koe minkäänlaisia vastoinkäymisiä. Ensimmäisessä katovuosien jälkeisessä sadonkorjuussa Klitsi kiirehtii apulaisensa Kastorin kanssa ruisvainiolle:

Grönberg näytti iloiselta. Ja kun hän sitten loi huomionsa vainiolle, mistä leikkuuväen iloinen hälinä kuului, herätti hänessä erityistä huomiota muuan Varpulan saralla oleva mies, joka oli paidankin päältäään heittänyt kuhilaalle ja verhona vain housut jaloissa leikkasi hurjalla kiireellä pitäen äänekestä suukopua.

"Kuka se on?" kysyi hän.

"Kastori. Sen teki niin mieli leikkaamaan, sanoi tulevansa puodissa aivan kipeäksi, joll-ei pääse mukaan. Siellä on Klitsi itsekin." (MV, 268–269.)

Klitsi ja Kastori ovat osa teoksen lopun agraarisen idyllin huipentumaa. Kypsynyt viljavainio edustaa katovuosien loppumista ja uutta, elinvoimaista tulevaisuutta. Uusi sato tuo Klitsin asiakkaille lisää ostovoimaa. Teoksen loppu muodostaa idyllisen kuvan sovinnosta, joka voittaa naturalistiset entropiakaavat. On tehty sovinto toisten kanssa ja luonto toipuu, Jumala kääntää taas hyvät kasvonsa esiin. Loppu muistuttaa *Puukkojunkkarien* loppua, jossa Janne ja Valee tanssivat yhdessä polskaa. Molemmissa kohoo esiin miehinen yhteys ja veljeyden aate. Loppu heijastaa myös teoksille ja Alkiolle merkityksellistä Vuorisaar-naa:

Mutta minä sanon teille: rakastakaa vihollisianne ja rukoilkaa niiden puolesta, jotka teitä vainoavat, että olisitte Isänne lapsia, joka on taivaissa; sillä hän antaa aurinkonsa koittaa niin pahoille kuin hyvillikin, ja antaa sataa niin väärille kuin vanhurskaillekin. (Matt.5: 44–45.)

Alkion teokset käyttävät hyväkseen aikansa kirjallisia ilmaisukeinoja laajalla repertoaarilla. Rossin (2009: 62) mukaan Minna Canth esitteli realistista kirjallisuutta esitelmässään vuonna 1890 ja jakoi sen kolmeen erilaiseen suuntaan: Ibsenin edustamaan aatteelliseen eli

filosofiseen, Dostojevskin viitoittamaan psykologiseen ja Zolan johtamaan yhteiskunnalliseen suuntaan. Näistä yhteiskunnallinen realismi pyrkii kuvaamaan sielunelämää ulkoapäin ja psykologinen sisältäpäin. Peilatesani näitä Canthin määritelmiä Alkion teoksiin, olen sitä mieltä että ne sisältävät näitä kaikkia ja vielä lisäksi haaroja myös romantiikan ja naturalismin suuntaan.

7 Johtopäätökset

Esitin tutkielmani alussa kysymyksen, haluaako Santeri Alkio välittää teostensa henkilöhahmoilla ja heidän elämänvaiheillaan jotakin itselleen merkityksellisiä arvoja tai ideologioita? Lähtöoletukseni oli, että paneutumalla teosten henkilöhahmoihin pääsen käsiksi teemoihin. Teemojen arvioin olevan joko Alkiolle ominaisia tai mahdollisesti laajemmin kirjailijapiirejä puhuttaneita ja ajan kirjallisuutta koskeneita debatteja.

Avukseni teosten tulkinnassa otin Fowlerin lajianalyysin. Siinä teokseen perehdytään teoslähtöisesti, tutkien sen sisältämiä merkityksiä kirjoitusajankohtanaan ja nyt. Alkion teokset on pitkälti unohdettu nykyisessä kirjallisuudentutkimuksessamme. Ne nähdään lähinnä kansankirjallisuutena tai poliitikko Alkion tendenssikirjallisuutena. Alkion teoksia ei ole juurikaan suhteutettu aikansa kirjallisuuskenttään tai sen eri virtauksiin. Tässä tutkielmassani olen avannut teosten tematiikkaa henkilöhahmoanalyysin avulla ja kartoittanut teosten julkaisuajankohdan merkityksiä.

Fowlerilainen perheyhtäläisyyden käsite sopii hyvin Alkion teosten lajipiirteiden tulkintaan, sillä ne eivät ole luokiteltavissa yhteen lajikategoriaan. Lähtökohdistaan johtuen Santeri Alkio oli eittämättä kansankirjailija, mutta se ei sulje pois sitä tosiseikkaa, että hänen teoksistaan löytyy myös yhtäläisyyksiä muihin lajeihin ja kirjallisiin virtauksiin kuin kansankirjallisuuteen.

Isomaasta (2009: 15) historiallisille lajeille on tyypillistä samankaltaisuus. Klaus Braxin (2003: 119) mukaan historiallinen laji antaa helposti vaikutelman, että on historiallisesti paikallistettavissa oleva, piirteiltään tarkoin määrätty ja kiinteä. Yksilölliset historialliset lajit kuitenkin muuntuvat ajan myötä. Alkion teosten kirjoitusajankohtana naturalismi ja realismi olivat suomalaisessa kirjallisuudessa saman kolikon kaksi puolta ja historiallisen romaanin lajiperhe teki uutta tulemistaan. Tältä pohjalta on ymmärrettävää, että nykynäkökulmasta katsoen Alkion teokset näyttäytyvät lajihybrideinä.

Alkion romaanit kertovat suomalaisiin todellisiin, historiallisiin tapahtumiin liittyvistä tapahtumista, joten lähdin analysoimaan teoksia historiallisen romaanin lajikonventioiden avulla. Tällä mimeettisellä, lingvistikalla pintatasolla Alkion teokset oli nähty aikanaan hieman negatiivisesti värittyneen sivistyshistoriallisen lajiperheen osina. Määrittely lienee tehty varta vasten kuvailemaan kansankirjailijaksi leimatun kirjailijan tyyliä, jossa kuvailaan todellisia historiallisia tapahtumia muistitiedon säilyttämiseksi. Alkion teokset hyödyntävät paljon todellisia historiallisia tapahtumia ja aitoja henkilöitä, mutta ne sisältävät myös runsaasti fiktiota ja kirjailijan omaehtoisia näkökulmia, eivätkä näin pysähdy pelkkään kansankulttuurin säilyttämiseen. Teokset siirtävät kansiansa välissä eteenpäin historiallisia tositahtumia, mutta myös ottavat osaa snellmanilais–topelianaiseen romantiikan idylliseen kirjallisuuspärinteeseen. Teokset käyttävät osia historiallisen romaanin lajikonventioista, mutta vain harva kirjallisuudentutkija on tohtinut antaa Santeri Alkiolle kansankirjailijan tittelin ohella tai sijaan historiallisen romaanin kirjoittajan roolia.

Etsiessäni mahdollisimman hedelmällistä teosten analysointitapaa, päädyin lähtemään liikkeelle jakamalla teokset pinta- ja syvätasoihin. Alistin teosten juonen palvelemaan historiallisen romaanin genreä ja määrittelin tämän teosten mimeettiseksi pintatasoksi. Henkilöanalyysin kautta avautuvien teemojen näin taas hyödyntävän aatekirjallisuuden konventioita ja määrittelin tämän temaattiseksi syvätasoksi. Nämä ovat analyysiä selkeyttäviä pelkistyskäsityksiä, sillä esimerkiksi kasvatusteeman käsittelyyn tarvitaan tietynlaisia henkilöitä ja juonenkuljetuksia, eivätkä nämä eivät ole irrotettavissa toisistaan.

Todettuani teosten vastaavan mimeettiseltä pintatasoltaan historiallisen romaanin konventioita, lähdin perehtymään teosten henkilöihin olettaen niiden avulla teoksista löytyvän myös syvemmän, aatteellisen tason. Apuna luennassani käytin Susan Rubin Suleimanin teoriaa teesiromaaneista sekä viitekehystenä Saija Isomaan tulkintaa Arvid Järnefeltin *Isänmaasta*. Suleimanin mukaan teesiromaani koettaa vakuuttaa lukijansa tietyn maailmankuvan tai poliittisen näkemyksen paremmuudesta. Alkion teoksista ei lyö läpi yksilöteinen ideologinen aatteellisuus, eikä niitä voida nähdä puhtaina aateromaaneina. Teokset kuitenkin irtoavat puhtaan realistisen kuvaustavan konventioista piirtäessään muotokuvia arkipäivän kristillisyyttä ja lähimmäisenrakkautta toteuttavista ihmisistä. Nykyperspektiivistä nähtynä teokset murtavat monia naturalismin ja realismin kerrontakonventioita ja niiden loput kuvaavat sovituksen aikaansaamaa ideaalitilaa.

Kalevi Nikki toteaa tutkimuksessaan *"Suomen poika pellollansa." Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa*, että Alkion romaaneiden *Patriarkka* (1916) ja *Keisarikos* (1923) keskeisessä henkilöissä Erkki Pyydysmäessä kiteytyy runsaasti yh-

teyksiä kirjailijan persoonaan ja aikansa aatehistoriallisiin virtauksiin. Nikki löytää teoksista viittauksia muun muassa raittiuteen, agrarismiin, regionalismiin, tolstoilaisuuteen, kansallisaatteeseen ja darwinismiin. Nikki mainitsee myös herra- ja pappisvihan, jotka hän näkee niin suomalaisen realismin tunnuspiirteinä kuin eteläpohjalaisena perinteenäkin. (Nikki 1991: 86.) Teemat ovat tuttuja myös tutkimissani teoksissa, mutta hienovireisimpinä. Alkion varhaisempi tuotanto on nähty aatteellisesti vähemmän värittyneenä, joten monikaan tutkija ei ole näihin teoksiin tohtinut tarttua⁶⁸.

Teosten kirjoittamisen aikaan Alkio vaikutti jo raittius- ja nuorisoseuratyössä, mutta nämä aatteet eivät näy teoksissa muuten kuin terveiden elämätapojen arvostuksena. Teoksista löytyy kuitenkin hienovireistä aatteellisuutta, kuten arkipäivän kristillisyyden ja lähimmäisenrakkauden arvostus sekä isänmaallisuuden ilmeneminen maanvaalimisena ja konkreettisena työnä sen hyväksi. Esimerkiksi *Murtavien voimien* lopun sovituksen näyttämönä toimiva viljapelto voidaan nähdä teoksen maailmassa katovuodet päättäväksi konkreettiseksi ruoka-aitaksi. Se on Jumalan ja luonnon armosta jälleen täyttyvä talonpojan viljalaari ja elpyvä elinkeino, mutta myös moneen suuntaan avautuva metafora. Kypsyvän viljan voi nähdä kuvaavan niin entisten sukupolvien jälkeen esiin nousevia uusia sukupolvia kuin laajemminkin valoisaa tulevaisuutta. Isän maa kuvaa näin myös isänmaata.

Arkipäivän kristillisyyttä ilmenee myös lastenkasvatuksen tärkeyden painotuksena, erityisesti *Puukkojunkkareissa*. Aiheellaan Alkio otti osaa 1800-luvun lopulla kirjallisuuden kentällä esillä olleeseen kasvatustalutukseen.

Teokset eivät jää kansankirjallisuuden tasolle rakenteellisesti eivätkä sisällöllisesti, vaan ne ottavat osaa aikansa kirjallisiin debatteihin kuten kasvatustalutus- ja uskontokysymyksiin. Alkion ajatukset eivät kuitenkaan toistele muiden kirjailijoiden ajatuksia tai tule tendenssimäisenä julistuksena lukijan silmille, vaan kohoavat esiin hienovireisinä aikalaiskeskusteluun liittyvinä teemoina.

Romantiikan kirjallisuusperinne oli aatteellisesti värittyneitä, kuten esimerkiksi Sakari Topeliuksen *Boken om vårt land* (1875, suom. *Maamme kirja*) ja *Fältskärns berättelser* (1853–1867, suom. *Välskärin kertomuksia*) sekä J.L. Runebergin *Elgskyttarne* (1832, suom. *Hirvenhiihtäjät*). Myös Alkion teokset ovat aatteellisesti värittyneitä, mutta vähemmässä määrin. *Puukkojunkkarien* pääteemaksi näen kasvatustalutukset, jotka purkautuvat lähinnä Esa Karhun ja hänelle analogisten henkilöihahmojen kuten Ella Kuivasen ja Laita-

⁶⁸ Takala (1980: 20) on jättänyt vuotta 1906 edeltävän tuotannon vaille systemaattista tarkastelua, Nikin tutkimuksen (1991: 51) teosotanta alkaa "vuosisadan" (1900-luvun) vaihteesta. Sahlberg (1995) käyttää myös varhaisia teoksia *Puukkojunkkarit*, *Murtavia voimia* ja *Mennyt* omien tutkimuskysymystensä kannalta tarpeellisin osin.

lan Valeen kautta. Samaa teemaa varioi myös teoksen naiskasvatuskysymys. Näillä teoksilla Alkio otti osaa aikansa kirjailijapiirejä puhuttaneeseen kasvatuskysymykseen. Alkion kiinnostus aiheeseen oli kuitenkin syvempää, sillä hän ei tyytynyt pelkkään kannanottoon teostensa välityksellä, vaan kehitteli osaltaan eteenpäin itsekasvatuksen ajatusta. Alkion teoksissa voidaankin nähdä hänen hahmottelevan ihanteellista ihmistyyppiä, mutta sen julkituominen ei ole tendenssimäistä tai osoittelevaa.

Murtavien voimien pääteema on hyvän ja pahan vastakkainasettelun esiin nostama lähimmäisenrakkaus. Hautalan Janne on mies, joka auttaa toiminnallaan yhteisöään esimerkiksi takaamalla muiden lainoja ja lähtemällä pyytämään kuvernööriltä lisää jauhoja. Jannen vaimo auttaa köyhiä konkreettisesti, heitä hoitaen. Teosten maailmassa koko yhteisö ottaa vastuun kurinpidosta ja kasvatuksesta. Vertaiset toimivat kasvattajina ja auktoriteetteina. Kansan voimahahmot toimivat esikuvina yhteisölleen ja ajavat yhteisönsä kehitystä ja yhteiskunnallista nousua virkamieskunnan toimiessa henkilökohtaisten intressiensä mukaisesti. Alkio osoittaa tulevaisuudenuskoa kuvatessaan menneen ajan korruptoituneiden ja välinpitämättömien virkamiehien sijaan alkavan nousta myös kansaa puolustavia virkamiehiä, kuten Grönberg.

Jannen poika Matti Hautala jatkaa äitinsä viitoittamalla tiellä lähimmäistensä konkreettista auttamista ja Valee taas seuraa Jannen esimerkkiä abstraktimmalla yhteiskunnallisen vaikuttamisen tasolla. Näiden ihmisten hyvyys nousee esille erityisesti kun heidän toimintansa kontekstiksi asetetaan itsekkäät ja ahneet ihmiset kuten Mikot Siikalahti ja Klitsi. *Murtavien voimien* pohjateksti *Maamme kirja* toimii avaimena myös heidän henkilöhahmoilleen. Hyvien ihmisten teot kasvattavat yhteistä (isänmaan) hyvää myös ihmisten kuoltua, sen sijaan ahneet ihmiset eivät ole saaneet aikaan mitään merkittävää.

Kaikilla ihmisillä, hyvilläkin, on omat puutteensa. Hautalan Janne pyytää anteeksi Karhun Esalta, kun hän ei ole puuttunut Esan kasvatukseen jo aiemmin. Jannen vaimo varastaa jauhoja, Valee on ujonpuoleinen ja huono puhumaan. Kaikkia näitä henkilöitä yhdistää kuitenkin tietynlainen positiivinen jääräpäisyys ja halu toimia, jopa uhrautua, yhteisten asioiden vuoksi. Alkion ihannoima ihminen on aktiivinen maasta ja toisista huolehtija.

Alkion teokset tarjoavat lukijalle jyrkkien ideologioiden tai ehdottomien teesien sijaan ennemminkin maanläheisiä arvoja, kuten lähimmäisenrakkaus ja arkipäivän kristillisuus. Näiden laajojen termien alle voidaan sijoittaa paljon muitakin arvoja, jotka osoittavat samaan suuntaan: vastuun ottaminen itsestä, perheestä, sukulaisista, yhteisöstä ja yhteiskunnasta sekä epätsekkyyys, lempeys ja lainsäädännön noudattaminen maalaisjärkeä käyttäen.

Alkion teoksissa ilmenevät aatteet eivät ole palautettavissa vain yhteen lähteeseen. Esi-

merkiksi tolstoilaisuus äärimmilleen vietynä kiisti isänmaallisuuden merkityksen⁶⁹ mutta Alkion teoksissa on myös vahva kansallisuusaatteen tuntu. Alkio otti osaa kirjalliseen keskusteluun ja sai teoksiinsa arvolatauksia ja aiheita aikansa kirjallisuudesta, mutta hän ei toistanut niitä sellaisinaan vaan sulautti ne osaksi omaa ajatusmaailmaansa. Alkio käytti niin realismin, naturalismin kuin romantiikankin lajirepertoaareja ja romaanit hyödyntävät niin kansankirjallisuuden, historiallisen romaanin kuin aatekirjallisuudenkin konventioita. Teokset sekoittavat historiallisia tositahtumia ja henkilöitä fiktion ja toisaalta romantiikan idylliä luovaan ylevöittäväan kerrontaan ja naturalismin keinoin degeneraatiota kuvastonaan käyttävään aatteellisen kasvatusteeman purkamiseen.

Tutkimuksessani löysin Alkion *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* -teoksista viitteitä ideologioihin, joita kirjailija toi myöhemmissä teoksissaan painotetummin esille. Niitä voimakkaammin näissä teoksissa näyttäytyvät hyvän ihmisyyden ajatukset. Tutkimukseni sivutuotteena Santeri Alkion kirjailijakuva laajeni kansankirjailijasta vakavasti otettavaksi kirjailijaksi, joka otti ajastaan vaikutteita mutta muodosti niistä omat näkemyksensä eikä ole suoraan asetettavissa mihinkään tiettyyn luokkaan tai lajityyppiin.

⁶⁹ Alhoniemen (1972: 143) mukaan Tolstoi näki patriotismin "estävän kansojen välisten veljessiteiden solmimisen".

Lähteet

Tutkimusaineisto

- Alkio Santeri 1923/1896: *Murtavia voimia. Kuvauksia katovuoden 1867 ajoilta*. 2. painos. Kootut teokset VI. Porvoo: WSOY.
- Alkio Santeri 1943/1893–1894: *Puukkojunkkarit. Kuvauksia nyrkkivallan ajoilta*. 4. painos. Porvoo: WSOY.

Muu kaunokirjallisuus

- Aho Juhani 1891: Uudisasukas. Teoksessa: *Lastuja. Kertomuksia ja kuvauksia*. Porvoo: WSOY.
- Canth Minna 1953: Työmiehen vaimo. Teoksessa: *Valitut teokset*. 2. painos. Porvoo/Helsinki: WSOY.
- Hahnsson Theodolinda 1918/1887: *Huutolaiset*. Helsinki: Otava.
- Järnefelt Arvid 1943/1893: *Isänmaa*. 6. painos. Porvoo/Helsinki: WSOY.
- Pakkala Teuvo 1994/1891: *Vaaralla. Kuvia laitakaupungilta*. Helsinki: SKS.
- Pakkala Teuvo 1954/1894: *Elsa. Kuvauksia elämästä Vaaralla*. Teoksessa: *Valitut teokset*. Helsinki: Otava.
- Topelius Zachris 1926/1875: *Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille*. Kolmaskymmenes, korjattu painos. Porvoo: WSOY. Alkuteos: *Boken om vårt land*.

Lähdekirjallisuus

- Alanen Aulis J. 1976: *Santeri Alkio*. Porvoo: WSOY.
- Alanen Yrjö 1931: *Puukkojunkkarien aika. Kappale Etelä-Pohjanmaan historiaa viime vuosisadan keskivaiheilta*. Helsinki: Otava.
- Alhoniemi Pirkko 1972: *Idylli särkyy. Kansallisromanttisten ideaalien mureneminen jälkiromantiikan ja realismin kauden kirjallisuudessamme*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 305. Helsinki: SKS.
- Alkio Santeri 1919: *Ihminen ja kansalainen*. Suomen Nuorison Liiton Kirjasto N:o 1. Helsinki: Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö.
- Apo Satu 2001: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 759. Helsinki: SKS.

- Brax Klaus 2003: Imitaatiosta kommunikaatioon – laji kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa: *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Alanko Outi ja Käkälä-Puumala Tiina. Tietolipas 174. 2. painos. Helsinki: SKS.
- Fowler Alastair 1997/1982: *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Reprinted. Oxford: Clarendon Press.
- Forsgård Nils Erik 1999: Maamme kirja – isänmaan koko kuva. Suom. Yrjö Varpio. Teoksessa: *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Varpio Yrjö ja Huhtala Liisi. Helsinki: SKS, 265–267.
- Girard René 2004/1972: *Väkivalta ja pyhä*. Suom. Olli Sinivaara. Helsinki: Tutkijaliitto. Alkuteos: *La violence et le sacré*. Pariisi: Editions Bernard Grasset.
- Hatavara Mari 2013: Miten tehdä menneestä historiaa? Juhani Ahon *Panu* sekä *Kevät ja takatalvi* historiallisina romaaneina. Teoksessa: *Kiviaholinna. Suomalainen romaani*. Toim. Haapala Vesa ja Sipilä Juhani. Helsinki: BTJ Finland Oy, 50–68.
- Huhta Ilkka 2001: *"Täällä on oikea suomenkansa"*. *Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880 – 1918*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Huhtala Liisi 1985: Jälkirealistien aika? Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla*. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 111–120.
- Huhtala Liisi 1981: *Kuu torpparin aurinko. Torppari-aihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809–1918*. Helsinki: SKS.
- Häkkinen Antti 1991: "Jos lapsen, vasta näet puunvärisiä arkkuja, niin ei tarvihte kysyä, sillä ne ovat nälkään kuolleita" – Muisti, muistikuvat ja maailmankuva hätäajan jälkeen. Teoksessa: *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Toim. Häkkinen Antti, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen, Hannu Soikkanen. Porvoo: WSOY, 250–272.
- Ihonen Markku 1986: Havaintoja historiallisen romaanin kerronnasta. Teoksessa: *Historiallisen romaanin teoriaa ja käytäntöä Georg Lukácsista Umberto Ecoon*. Toim. Ihonen Markku ja Liisa Saariluoma. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia – Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta. N:o 2. Joensuu: Joensuun yliopisto, 156–191.
- Ihonen Markku 1999: Historiallinen romaani. Teoksessa: *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Lassila Pertti. Helsinki: SKS, 126–132.
- Ikonen Vappu 1991: Kaksi 1800-luvun nälkäkriisiä, Suomi ja Irlanti. Teoksessa: *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Toim. Häkkinen Antti, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen, Hannu Soikkanen. Porvoo: WSOY, 273–

282.

- Isomaa Saija 2010: *Genre Theory after the Linguistic Turn. An Anti-Essentialist, Hermeneutic Approach to Literary Genres*. Teoksessa: *Genre and interpretation*. Toim. Lyytikäinen Pirjo, Klapuri Tintti ja Maijala Minna. Helsinki : Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki : Finnish Graduate School of Literary Studies, 122–139.
- Isomaa Saija 2009: *Heräämisten poetiikkaa. Lajeja ja intertekstejä Arvid Järnefeltin romaaneissa Isänmaa, Maaemon lapsia ja Veneh'ojalaiset*. Helsinki: SKS.
- Jalava Marja 2006: *J.V. Snellman. Mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi.
- Jutikkala Eino 2003: *Katovuodet*. Teoksessa: *Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. Toim. Rasila Viljo, Jutikkala Eino, Mäkelä-Alitalo Anneli. Helsinki: SKS, 504–513.
- Juva Mikko 1956: *Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty*. Porvoo / Helsinki: WSOY.
- Kantokorpi Mervi 1994: *Johdanto*. Teoksessa: Pakkala Teuvo: *Vaaralla. Kuvia laitakaupungilta*. Helsinki: SKS.
- Kares Olavi 1942: *Heränneen kansan vaellus II. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:een 1930*. Porvoo: WSOY.
- Karkama Pertti 2010: *Ihmiset vallan varjossa. Tolstoilaisuutta suomalaisessa kulttuurielämässä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa*. Teoksessa: *Maaemon lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Toim. Turtiainen Minna ja Wahlroos Tuija. Helsinki: SKS, 43-61.
- Karkama Pertti 1985: *Impivaara ja yhteiskunta. Tutkielmia kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Karkama Pertti 1989: *J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka*. Helsinki: SKS.
- Kopponen Tapio 1985: *Järnefeltien koulu*. Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla*. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 79–89.
- Koskimies Rafael 1944: *Elävä kansalliskirjallisuus. Suomalaisen hengen vaiheita 1860 – 1940. I*. Helsinki: Otava.
- Koskimies Rafael 1965: *Suomen kirjallisuus IV. Minna Canthista Eino Leinoon*. Toim. Kuusi Matti ja Konsala Simo. Helsinki: SKS ja Otava.
- Laitinen Kai 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. 4. uusittu painos. Helsinki: Otava.
- Lappalainen Päivi 1999a: *Epäkohdat esiin! – Realistit maailmaa parantamassa*. Teoksessa:

- Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan.* Toim. Rojola Lea. Helsinki: SKS, 8–42.
- Lappalainen Päivi 1999b: Perhe, koti, kansa, isänmaa – kiista yhteiskunnan tukipylväistä. Teoksessa: *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan.* Toim. Rojola Lea. Helsinki: SKS, 43–73.
- Lappalainen Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen.* Helsinki: SKS.
- Lassila Pertti 2008: *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Leino Eino 1910: *Suomalaisen kirjallisuuden historia.* Helsinki: Yrjö Weilin & Kump.
- Liakka Niilo 1932: *Santeri Alkio. Henkilökuvan ja elämäntyön piirteitä.* Porvoo: WSOY.
- Lyytikäinen Pirjo 2004: *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksien laji.* Helsinki: SKS.
- Lyytikäinen Pirjo 2005: Esipuhe. Lajit kirjallisuudessa. Teoksessa: *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja.* Toim. Lyytikäinen Pirjo, Nummi Jyrki ja Koivisto Päivi. Tietolipas 207. Helsinki: SKS.
- Maijala Minna 2008: *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa.* Helsinki: SKS.
- Mill John Stuart 1981/1906: *Naisen asema.* Englanninkielisestä alkuteoksesta *The Subjection of Women* (1869) suomentanut Lyyli Vihervaara 1906, kieliäsun tarkistanut ja osittain ajanmukaistanut Reima T.A. Luoto. *Studia liberalia 2.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Librum.
- Mäki Matti Eemeli 1948: *Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana.* Helsinki: Pellervo-seura.
- Niemelä Seppo 2012: *Ajankohtainen Alkio.* Helsinki: Maahenki.
- Niemi Juhani 2013: Impivaarasta kansankotiin. Sovituksen estetiikka Kivestä Linnaan. Teoksessa: *Kiviaholinna. Suomalainen romaani.* Toim. Haapala Vesa ja Sipilä Juhani. Helsinki: BTJ Finland Oy, 19–32.
- Niemi Juhani 1991: *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen.* Tietolipas 122. Helsinki: SKS.
- Nikki Kalevi 1991: *"Suomen poika pellollansa". Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa.* Jyväskylä Studies of the Arts. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nokkala Armo 1958: *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 59. Helsinki: Tammi.

- Nummi Jyrki 1993: *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Väitöskirja. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Palmgren Raoul 1956: 1860-luvun nälkävuodet kaunokirjallisuudessamme. Teoksessa: *Kiilan albumi VII – 1956*. Tampere: Kiila r.y., 34–55.
- Phelan James 1989: *Reading People, Reading Plots. Character, Progression, and the Interpretation of Narrative*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Phelan James 2005: *Living to tell about it. A rhetoric and ethics of character narration*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Pettersson Bo: Kirjallisuuden lajien teoriasta ja käytännöstä. Teoksessa: *Genre – tekstilaji*. Toim. Mäntynen Anne, Shore Susanna ja Solin Anna. Tietolipas 213. Helsinki: SKS, 151–164
- Pitkänen Kari 1991a: Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva. Teoksessa: *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Toim. Häkkinen Antti, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen, Hannu Soikkanen. Porvoo: WSOY, 36–80.
- Pitkänen Kari 1991b: "Ruumiita kuin puita pinossa" – Kuoleman satoiset vuodet. Teoksessa: *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Toim. Häkkinen Antti, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen, Hannu Soikkanen. Porvoo: WSOY, 207–223.
- Raamattu*. 1942. Sortavala: Suomen kirkon sisälähetysseura.
- Rantala Iivari 1946: *Santeri Alkion nuoruudenajan ihanteista*. Teoksessa: *Kytösavut II*. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu. Vaasa 36–47.
- Rantoja Waldemar 1935: *Eteläpohjalaisia kirjailijoita. Ääri viivoja*. Porvoo: WSOY.
- Riffaterre Michael 1978: *Semiotics of Poetry*. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Rimmon-Kenan Shlomith 1999/1983: *Kertomuksen poetiikka*. Suom. Auli Viikari. Tietolipas 123. Helsinki: SKS. 2. painos. Alkuteos: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Methuen.
- Rossi Riikka 2011: Aito suomalainen – vai naturalistinen ihmispeto? Primitiivisyyden tulkintoja Juhassa. Teoksessa: *Pariisista Iisalmeen. Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Nummi Jyrki, Rossi Riikka ja Isomaa Saija. Helsinki: SKS, 92–122.
- Rossi Riikka 2013: Inhimillinen primitiivi. Alkukantaisuuden tulkintoja Joel Lehtosen Putkinotkossa. Teoksessa: *Kiviaholinna. Suomalainen romaani*. Toim. Haapala Vesa ja

- Sipilä Juhani. Helsinki: BTJ Finland Oy, 92–109.
- Rossi Riikka 2009: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Palmenia-sarja 64. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarenheimo Kerttu 1985: Kuopio, Suomi ja Eurooppa. Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla*. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 46–55.
- Saarenheimo Mikko 1924: *1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus*. Porvoo: WSOY.
- Sahlberg Arja 1995: *Koivu sekä tähti. Ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion tuotannossa ja poliittisessa toiminnassa*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis tamperensis ser A vol. 454. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Spencer Herbert 1887: *Kasvatus, tiedollisessa, siveellisessä ja ruumiillisessa suhteessa*. Alkuteos: *Education: Intellectual, Moral and Physical*, suom. O. Hannikainen. Porvoo: WSOY.
- Suleiman Susan Rubin 1983: *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel As a Literary Genre*. New York: Columbia University Press.
- Suomela Susanna 2003: Teemasta ja sen tutkimuksesta. Teoksessa: *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Alanko Outi ja Käkälä-Puumala Tiina. 2. painos, Helsinki: SKS, 141–162.
- Syväoja Hannu 1998: *"Suomen tulevaisuuden näen"*. *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*. Helsinki: SKS.
- Takala Jukka-Pekka 1980: *Santeri Alkion yhteiskunnallinen ajattelu*. Tutkijaliiton julkaisusarja 11. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Tarkiainen Viljo 1904: *Kansankirjailijoita katsomassa*. Porvoo: WSOY.
- Teperi Jouko 1986: *Elämää maaseudulla sata vuotta sitten. Suomalainen yhteiskunta Pietari Päävärinnan kuvaamana*. Helsinki: WSOY.
- Valkama Leevi 1946: Santeri Alkion "Puukkojunkkarien" tyylistä. Teoksessa: *Kyrönmaa V*. Helsinki: Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja, 197–216.
- Valkama Leevi 1979: Muuan näkökulma Santeri Alkion romaaniin Murtavia voimia. Teoksessa: *Sananjalka 21*. Suomen kielen seuran vuosikirja. Toim. Ikola Osmo, Kallio Jussi, Laine Riitta-Liisa, Alhoniemi Alho, Haahtela Sampo, Honko Lauri, Karlsson Göran, Talve Ilmar & Valkama Leevi. Turku: Suomen kielen seura, 129–142.
- Vilkuna Kustaa 1950: Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Teoksessa: *Vanhaa ja uutta Lapuaa. Kyrönmaa VII*. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja. Helsinki,

130–177.

Virrankoski Pentti 2012: *Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen*. Helsinki: SKS.

Ylikangas Heikki 1976: *Puukkojunnareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Helsinki: Otava

Sanomalehtiartikkelit ja painamattomat lähteet

[Anon.] 1890: "Perinnöllisyys ja tahdon vapaus." Wapaita aatteita nro 11–12 01.12.1890.

E.E.T. 1896: Alkio: *Murtavia voimia*. Kirja-arvostelu. Pohjalainen nro 152, 24.12.1896.

Hakosalo Heini 2002: Patologian avulla metafysiikkaa vastaan: Théodule Ribot'n naturalistinen psykologia. <http://netn.fi/sites/netn.fi/files/netn022-14.pdf> Hakupäivä 2.10.2014. Julkaistu myös: Niin & näin 2/2002, s. 35–37.

Ihonen Markku 1993: Historia, historiankirjoitus ja historiallinen romaani Suomessa <http://people.uta.fi/~tlnaih/Jutut2/hromkana.htm> Hakupäiviä 6.5.2014. Julkaistu myös: Kanava 7/93, s. 461–463.

Jussila Tuomas 2013: *Nälkävirret – 1860-luvun nälkävuosien historiakuva Pietari Päivärinnan, Juho Reijosen ja Teuvo Pakkalan teoksissa*. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/84339> Hakupäivä 26.10.2013

Kallio Reino: *Puukkojunnareiden aika*.

<http://historiatieto.wordpress.com/puukkojunnareiden-aika/> Hakupäivä 3.1.2014

K.F. 1895: "Erään suomalaisen kirjailijan luona". Rauman Lehti nro 69 28.8.1895.

Niskanen Mirka 2013: *Vimmanliekki Esa Karhu. Santeri Alkion Puukkojunnareiden henkilökuvausten yhteys hänen ideologioihinsa*. Kandidaatintutkielma. Humanistinen tiedekunta. Kotimainen kirjallisuus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Remes Mika 2011: *Isotalo ja Rannanjärvi janosivat julkisuutta*. http://www.tiede.fi/artikkeli/jutut/artikkelit/isotalo_ja_rannanjarvi_janosivat_julkisuutta Tiede-lehti. 8.2.2011. Hakupäivä 3.1.2014

Sivonen Kirsti 2006: *Itsekasvatus suomalaisena käsitteenä ja käytäntönä*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 117. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto. E-kirja: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_952-458-875-7/urn_isbn_952-458-875-7.pdf Hakupäivä 20.11. 2013